

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»
Κατεύθυνση *«Ειδική Αγωγή»*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διαφυλικές σχέσεις και σεξουαλικότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη των απόψεών τους

Νούσια Αγνή

Θεσσαλονίκη, 2024

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή»

Κατεύθυνση «Ειδική Αγωγή»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διαφυλικές σχέσεις και σεξουαλικότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη των απόψεών τους

Intersexual relationships and sexuality of young people with intellectual and developmental disabilities: an exploratory study of their views

Νούσια Αγνή

Εξεταστική Επιτροπή

Καρτασίδου Λευκοθέα, Καθηγήτρια, Επόπτρια

Πλατσίδου Μαρία, Καθηγήτρια

Παπακωνσταντίνου Δόξα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

«Ο/η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας»

Νούσια Αγνή

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	1
Abstract.....	3
Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	11
Θεωρητική θεμελίωση της έρευνας.....	11
1.1 Η κοινωνική στήριξη και τα κοινωνικά δίκτυα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	11
1.1.1 Η επιθυμία των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για κοινωνική αλληλεπίδραση.....	11
1.1.2 Η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν και τα κοινωνικά δίκτυα που αναπτύσσουν οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	12
1.1.3 Η κοινωνικοποίηση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων.....	14
1.1.4 Η κοινωνική συμμετοχή των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου.....	17
1.2 Η σεξουαλική εκπαίδευση και ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	19
1.2.1 Οι πηγές ενημέρωσης των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις.....	20

1.2.2 Οι ελλείψεις γνώσεων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον τομέα της σεξουαλικότητας και των σχέσεων και το περιεχόμενο που οφείλει να έχει μια ολοκληρωμένη σεξουαλική εκπαίδευση	23
1.2.3 Η στάση των φροντιστών-εργαζομένων και των γονέων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία απέναντι στη σεξουαλική εκπαίδευση και ενημέρωσή τους.....	26
1.3 Η συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	29
1.3.1 Οι αλλαγές της εφηβείας και η εικόνα του εαυτού στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	29
1.3.2 Η αναγνώριση της σεξουαλικότητας από τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	31
1.4 Η έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών και οι διαφυλικές σχέσεις στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	32
1.4.1 Η κατανόηση της αγάπης και των διαφυλικών σχέσεων από τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	32
1.4.2 Οι μορφές σεξουαλικής έκφρασης των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	33
1.4.3 Η σύναψη διαφυλικών σχέσεων στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.....	36
1.4.4 Τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στις διαφυλικές σχέσεις τους.....	40
1.5 Σκοπός της εργασίας- Ερευνητικά ερωτήματα	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:	43
Μεθοδολογία της έρευνας	43
2.1. Ερευνητικός Σχεδιασμός	43
2.2 Συμμετέχοντες	44
2.3 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων	45
2.4 Διαδικασία	48
2.5 Ανάλυση των δεδομένων	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	53
Αποτελέσματα	53
3.1. Άξονας 1: Κοινωνική Στήριξη- Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	53
3.1.1 Ο ελεύθερος χρόνος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία 53	
3.1.2 Οι φιλικές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από τους/τις φίλους/φίλες τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	58
3.1.3 Οι οικογενειακές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από την οικογένειά τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	62
3.2. Άξονας 2: Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	64
3.2.1 Η ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις	65
3.2.2 Η σεξουαλική εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	69

3.3. Άξονας 3: Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	70
3.3.1 Η συνειδητοποίηση των αλλαγών που συμβαίνουν στα σώματα και των δύο φύλων κατά την περίοδο της εφηβείας από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	71
3.3.2 Η αναγνώριση των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	73
3.3.3 Η συνειδητοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας και της επιθυμίας για διαφυλική σχέση στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	75
3.4. Άξονας 4: Έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	76
3.4.1 Το άγγιγμα των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	77
3.4.2 Οι διαφυλικές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	88
Συζήτηση- Συμπεράσματα-Προτάσεις	88
4.1 Συζήτηση	88
4.1.1 Κοινωνική Στήριξη- Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	89
4.1.2 Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	95

4.1.3 Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	101
4.1.4 Έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	104
4.2 Συμπεράσματα.....	114
4.3 Περιορισμοί της έρευνας	121
4.4 Εκπαιδευτικές εφαρμογές.....	122
4.5 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	124
Βιβλιογραφία	127
Παράρτημα Ι	140
Παράρτημα ΙΙ.....	148

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.....	45
Πίνακας 2.....	54
Πίνακας 3.....	60
Πίνακας 4.....	72
Πίνακας 5.....	72
Πίνακας 6.....	74
Πίνακας 7.....	74
Πίνακας 8.....	78
Πίνακας 9.....	83

Περίληψη

Στην παρούσα ποιοτική έρευνα μελετήθηκαν οι απόψεις και οι συμπεριφορές των ίδιων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων, ενώ στη συνέχεια μελετήθηκαν και άλλοι τομείς της καθημερινής ζωής των νέων αυτών με σκοπό να διερευνηθεί το κατά πόσο οι νέοι/νέες είναι ανεξάρτητοι/ανεξάρτητες και λαμβάνουν αποφάσεις για τη ζωή τους. Στην Ελλάδα παραμένει ακόμη θολό το τοπίο γύρω από το πώς τα ίδια τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία βιώνουν τη σεξουαλικότητά τους, καθώς δεν υπάρχουν έρευνες που να βασίζονται στις αυτοαναφορές των νέων αυτών. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της παρούσας έρευνας ήταν 16 νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στους/στις οποίους/οποίες διενεργήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προέκυψε ότι οι περισσότεροι/περισσότερες νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία δεν έχουν ενημερωθεί ή εκπαιδευθεί πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων. Αν και το μεγαλύτερο πλήθος των νέων αναγνωρίζει λίγες μόνο από τις αλλαγές που συμβαίνουν στα σώματα και των δύο φύλων και οφείλονται στην εφηβεία, πολλοί/πολλές από αυτούς/αυτές συνειδητοποιούν την αναδύμενη σεξουαλικότητά τους και την επιθυμία τους για σύναψη διαφυλικών σχέσεων. Παρόλα αυτά, πολλές φορές φαίνεται να καταπιέζουν τη σεξουαλικότητά τους είτε λόγω των μειωμένων ευκαιριών που τους δίνει ο περίγυρός τους για έκφρασή της είτε λόγω των εμποδίων που τους θέτει ο περίγυρός τους, αφού δεν τους επιτρέπει να συμπεριφέρονται ελεύθερα και ανεξάρτητα σεξουαλικά ως ενήλικα άτομα, διαλέγοντας οι ίδιοι/ίδιες τη μορφή της σεξουαλικής έκφρασης που επιθυμούν. Μικρός αριθμός συμμετεχόντων/συμμετεχουσών είχε συνάψει διαφυλική σχέση. Ακόμη όμως και στην περίπτωσή τους, οι νέοι/νέες συνέχιζαν να βρίσκονται υπό τον συνεχή έλεγχο του περιγύρου τους, με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν

όποια μορφή σεξουαλικής έκφρασης επιθυμούσαν με τους συντρόφους τους. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα των νέων είναι πλήρως εξαρτημένοι από τους γονείς τους και δε λαμβάνουν αποφάσεις για βασικά ζητήματα της ζωής τους.

Λέξεις κλειδιά: σεξουαλικότητα, διαφυλικές σχέσεις, σεξουαλική εκπαίδευση, σεξουαλική συνειδητοποίηση, νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, αυτοαναφορές

Abstract

In this qualitative research, the views and attitudes of the young people with intellectual and developmental disabilities themselves on issues of sexuality and intersexual relationships were studied, while other areas of their daily lives were also studied in order to investigate whether the young people are independent and make decisions about their lives. In Greece, the landscape around how people with intellectual and developmental disabilities themselves experience their sexuality is still unclear, as there are no studies based on self-reports of these young people. The participants of this study were 16 young people with intellectual and developmental disabilities to whom semi-structured interviews were conducted. The analysis of the results revealed that most of the young people with intellectual and developmental disabilities have not been informed or educated on sexuality and intersexual issues. Although most of the young people recognize only a few of the changes that occur in the bodies of both sexes due to puberty, many of them are aware of their emerging sexuality and their desire to enter into intersexual relationships. However, they often seem to repress their sexuality either because of the reduced opportunities their environment gives them to express it or because of the obstacles their environment places in their way, as it does not allow them to behave freely and independently sexually as adults, choosing for themselves the form of sexual expression they wish to have. A small number of participants had entered into a intersexual relationship. Even in their case, however, the young people continued to be under the constant control of their environment, which meant that they were not able to use whatever form of sexual expression they wished with their partners. Finally, it was found that the majority of young people were fully dependent on their parents and did not make decisions about key issues in their lives.

Key words: sexuality, intersexual relationships, sexuality education, sexual awareness, intellectual and developmental disabilities, self-reports

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία με τίτλο «Διαφυλικές σχέσεις και σεξουαλικότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη των απόψεών τους» αποτελεί τη διπλωματική μου εργασία, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών μου στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής: Εκπαίδευση Ενηλίκων, Ειδική Αγωγή» με κατεύθυνση την Ειδική Αγωγή, του τμήματος «Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής» του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Κατά τη διάρκεια τόσο των σπουδών μου όσο και των χρόνων που εργάζομαι ως ειδική παιδαγωγός, έχω έρθει σε επαφή σε Ελλάδα και εξωτερικό, με πολλούς νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Μέσω της επαφής μου αυτής αναγνώρισα από πολύ νωρίς την ύπαρξη ενός μεγάλου κενού όσον αφορά τη σεξουαλικότητα τους, την εκπαίδευση, συνειδητοποίηση και έκφρασή της. Τα άτομα αυτά σπάνια έχουν λάβει σεξουαλική εκπαίδευση με αποτέλεσμα να εμφανίζουν προβλήματα με τη συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητάς τους και την έκφραση αυτής. Αρκετά συχνά δυσκολεύονται στην επιλογή του κατάλληλου και επιτρεπτού κοινωνικά τρόπου έκφρασης της σεξουαλικότητάς τους με αποτέλεσμα κάποιες φορές να παρουσιάζουν μη αποδεκτή κοινωνικά συμπεριφορά.

Για τους παραπάνω λόγους, έκρινα σημαντικό να εντρυφήσω περισσότερο στο θέμα της σεξουαλικότητας των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Συγκεκριμένα, θεώρησα σημαντικό να «ακουστούν» οι απόψεις των ίδιων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, για τον λόγο αυτό ως συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιοι/ίδιες νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.

Με την περάτωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου, κυρία Καρτασίδου Λευκοθέα, τόσο για τη βοήθεια και καθοδήγησή της κατά τη διάρκεια της εργασίας μου, όσο και για τα εκπαιδευτικά εφόδια που μου προσέφερε από τις προπτυχιακές έως και τις μεταπτυχιακές σπουδές μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους φορείς που με βοήθησαν στη διεκπεραίωση της έρευνας και με έφεραν σε επαφή με γονείς παιδιών με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, καθώς και όλους τους γονείς παιδιών με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία που μου επέτρεψαν να συμπεριλάβω τα παιδιά τους στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας.

Εισαγωγή

Η σεξουαλική ανάπτυξη είναι μια διαδικασία στενά συνδεδεμένη με ανάγκες ιδιαίτερης σημασίας για όλους τους ανθρώπους. Ανάγκες, όπως η επιθυμία του ατόμου να είναι αρεστό και ελκυστικό, να παίρνει και να δίνει στοργή καθώς και να μπορεί να εκφράζει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του στους γύρω του (Murphy & Elias, 2006). Σε αντίθεση με την παραπάνω παραδοχή, φαίνεται ότι οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία δεν αντιμετωπίζονται από την κοινωνία ως ικανά σεξουαλικά όντα. Η κοινωνία θέτει συνεχώς εμπόδια στη σεξουαλικότητά τους τόσο με το να μην τους προσφέρει τη στήριξη και την κατάλληλη σεξουαλική εκπαίδευση που απαιτείται, όσο και με το να διαιωνίζει ταμπού και αβάσιμες πεποιθήσεις, σύμφωνα με τις οποίες, τα άτομα αυτά είναι ασεξουαλικά και αιώνια παιδιά που χρήζουν τη συνεχή προστασία των οικείων τους (Koller, 2000· Oloidi et al., 2022).

Παρά την παραπάνω αρνητική στάση της κοινωνίας απέναντι στη σεξουαλικότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι ίδιοι/ίδιες οι νέοι/νέες φαίνεται να συνειδητοποιούν τη σεξουαλικότητά τους, να τη θεωρούν μέρος της ανθρώπινης ύπαρξής τους και να ενδιαφέρονται να αναζητήσουν θέματα γύρω από αυτήν (Azzopardi- Lane & Callus, 2014· Dewinter et al., 2017). Επιπλέον, έχουν σεξουαλικές ανάγκες και επιθυμίες για σεξουαλική έκφραση, ενώ αποδεκτή γίνεται και η ικανότητά τους για συμμετοχή σε σεξουαλικές δραστηριότητες (Brkić-Jovanović et al., 2021· Graham Holmes et al., 2020). Φανερό γίνεται, επίσης, η ανάγκη και η επιθυμία τους για σύναψη σταθερής ρομαντικής σχέσης, όπως ακριβώς συμβαίνει και στους νέους τυπικής ανάπτυξης (Hartmann et al., 2019· Retznik et al., 2021). Συνεπώς, με το πέρασμα των χρόνων, κατανοείται όλο και περισσότερο το γεγονός, ότι οι νέοι/νέες αυτοί/αυτές έχουν τις ίδιες ανάγκες και τα ίδια δικαιώματα στον τομέα της

σεξουαλικότητας με τους/τις νέους/νέες τυπικής ανάπτυξης (Borawaska- Charko et al., 2017· Καλογήρου 2021).

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να διασαφηνίσει πολλά θολά σημεία γύρω από το θέμα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Συγκεκριμένα, μέσω των αυτοαναφορών των νέων διερευνάται η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα γύρω από τη σεξουαλικότητά τους, κατά πόσο δηλαδή η κοινωνία, και ειδικότερα ο κοντινός περίγυρος των νέων, προωθεί την σεξουαλική ανάπτυξη, εκπαίδευση και έκφρασή τους. Επιπλέον, διερευνώνται οι απόψεις των ίδιων των νέων γύρω από τη σεξουαλικότητά τους, εάν την συνειδητοποιούν και επιθυμούν να την εκφράσουν, καθώς και με ποιους τρόπους την βιώνουν. Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται η μελέτη των παραπάνω θεμάτων, καθώς όπως προέκυψε από την εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση, τα ελληνικά δεδομένα γύρω από τη σεξουαλικότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είναι περιορισμένα έως και ανύπαρκτα.

Η εργασία αυτή αποτελείται από τέσσερα κύρια κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη θεωρητική θεμελίωση της έρευνας μέσα από μια εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση, ελληνική και ξένη, η οποία επιδιώκει να θέσει τα θεμέλια πάνω στα οποία θα δομηθεί και θα στηριχθεί στη συνέχεια η έρευνα. Το κεφάλαιο αυτό αποτελείται από τέσσερα υποκεφάλαια, σκοπός των οποίων είναι η μετάδοση στον αναγνώστη βασικών πληροφοριών σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί γύρω από το θέμα της σεξουαλικότητας των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αρχικά νύξη των κοινωνικών δικτύων και της κοινωνικής στήριξης που λαμβάνουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Το παραπάνω είναι ιδιαίτερης αξίας, καθώς δίνει τις βάσεις στον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα την κοινωνική ανάπτυξη των νέων με νοητική και αναπτυξιακή

αναπηρία, το μέγεθος του κοινωνικού δικτύου τους, καθώς και τις ελευθερίες ή μη που έχουν στη λήψη αποφάσεων στην προσωπική τους ζωή. Μέσω των παραπάνω δεδομένων, επιδιώκεται να γίνει ορθότερη επεξήγηση των δεδομένων των κυρίως ζητημάτων της εργασίας. Στη συνέχεια, κατευθυνόμενοι στο κυρίως θέμα της παρούσας εργασίας, παρουσιάζονται βιβλιογραφικά δεδομένα σχετικά με τη σεξουαλική εκπαίδευση και ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, τη συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητάς τους, καθώς και την έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών τους.

Το δεύτερο κεφάλαιο σχετίζεται με τη μεθοδολογία της έρευνας και αποτελείται από πέντε υποκεφάλαια. Στα υποκεφάλαια αυτά εμπεριέχεται ο ερευνητικός σχεδιασμός που ακολουθήθηκε, περιγράφονται οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας, παρουσιάζεται το εργαλείο συλλογής δεδομένων και η διαδικασία συλλογής των δεδομένων που ακολουθήθηκε. Τέλος, παρουσιάζεται η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων που συλλέχθηκαν.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας, τα οποία προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των δεδομένων των συνεντεύξεων. Το κεφάλαιο αυτό αποτελείται από τέσσερα υποκεφάλαια, τα οποία ταυτίζονται με τους τέσσερις άξονες του οδηγού συνέντευξης. Με βάση της θεματικές που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των δεδομένων, τα υποκεφάλαια αυτά χωρίζονται εκ νέου και σε επιμέρους υποκεφάλαια το καθένα με σκοπό την καλύτερη κατανόηση των αποτελεσμάτων από τον αναγνώστη.

Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο αφορά τη συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας και σύνδεσή τους με αποτελέσματα προγενέστερων ερευνών. Έπειτα, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας, οι περιορισμοί της, η εκπαιδευτική

εφαρμογή της, καθώς και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες στον τομέα της σεξουαλικότητας και των σχέσεων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Θεωρητική θεμελίωση της έρευνας

1.1 Η κοινωνική στήριξη και τα κοινωνικά δίκτυα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Η κοινωνική επαφή έχει διαπιστωθεί ότι ενδιαφέρει αρκετούς νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία (Chan et al., 2023· Wilson et al., 2017). Η κοινωνική στήριξη που προέρχεται από τα άτομα του κοντινού κοινωνικού δικτύου των νέων αυτών έχει φανεί ότι επιδρά θετικά τόσο στη συμμετοχή τους σε σωματικές δραστηριότητες, όσο και στη βελτίωση της αυτοπεποίθησής τους, με αποτέλεσμα να συμμετέχουν στις δραστηριότητες αυτές σε μεγαλύτερο βαθμό (Peterson et al., 2008).

1.1.1 Η επιθυμία των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για κοινωνική αλληλεπίδραση

Η μοναξιά είναι ένα συναίσθημα που έχει βρεθεί ότι αισθάνονται οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σε μεγαλύτερο βαθμό από τους συνομηλίκους τους τυπικής ανάπτυξης (Ee et al., 2019· Lasgaard et al., 2010· Merrells et al., 2019). Έχει άμεση σχέση τόσο με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα αυτά στις κοινωνικές δεξιότητες όσο και με τη δυσαρέσκεια που νιώθουν ως προς την κοινωνική υποστήριξη που λαμβάνουν (Ee et al., 2019). Δεν είναι λίγες οι φορές που τα ίδια τα άτομα επιθυμούν να είχαν καλύτερες κοινωνικές δεξιότητες (van Asselt-Goverts et al., 2015). Συγκεκριμένα, στην περίπτωση των ατόμων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, η κοινωνική απομόνωση στην οποία συνήθως βρίσκονται, πιθανόν να είναι η αιτία της μειωμένης και πιο σπάνιας κοινωνικής αλληλεπίδρασής τους (Stacey et al., 2019).

Η κοινωνική αλληλεπίδραση έχει φανεί ότι ενδιαφέρει μεγάλη μερίδα νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία (Chan et al., 2023· Lasgaard et al., 2010· Wilson et

al., 2017). Σε αντίθεση με το παραπάνω, έρευνες που αφορούν τα άτομα με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, φανερώνουν ότι ορισμένα από τα άτομα αυτά δεν επιθυμούν την κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικοποίηση (Chan et al., 2023· Ee et al., 2019). Οι Orsmond και συνεργάτες (2004) μελέτησαν τους προβλεπτικούς παράγοντες που επιδρούν στην κοινωνική αλληλεπίδραση των νέων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος και διαπίστωσαν ότι σημαντική επίδραση ως προβλεπτικοί παράγοντες έχουν οι ατομικοί και όχι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες. Το παραπάνω φανερώνει τη διάρκεια του κοινωνικού ελλείμματος που χαρακτηρίζει τα άτομα με αυτή τη διαταραχή. Η ανάπτυξη μιας θετικής εικόνας εαυτού, η βελτίωση της αυτογνωσίας και η αύξηση των πόρων στους νέους, βοηθούν συχνά στη διαχείριση των κοινωνικών διαταραχών τους (Lasgaard et al., 2010).

1.1.2 Η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν και τα κοινωνικά δίκτυα που αναπτύσσουν οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά την κοινωνική στήριξη, σημαντικό είναι να τονιστεί ότι η κοινωνική στήριξη που λαμβάνει κάθε άτομο θα πρέπει να είναι ανάλογη με αυτό που το ίδιο το άτομο κρίνει ως υποστήριξη (Ee et al., 2019). Ποιος όμως κρίνεται υπεύθυνος για την παροχή της στήριξης αυτής; Σε έρευνα που έχει προηγηθεί, διαπιστώθηκε ότι η κοινωνική υποστήριξη που θα προσφέρουν οι γονείς, οι συμμαθητές και ένας στενός φίλος στους νέους με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος μπορεί να τους προστατέψει από τη μοναξιά (Lasgaard et al., 2010). Άλλες σημαντικές πηγές κοινωνικής στήριξης που αναφέρθηκαν από τα άτομα με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος βρέθηκαν να είναι οι θεραπευτές, το βοηθητικό προσωπικό και τα ζώα «βοηθοί» (Chan et al., 2023). Στα άτομα με νοητική αναπηρία, η υποστήριξη των διαφόρων υποστηριζόμενων κοινωνικών ομάδων και των φίλων έχουν βρεθεί ότι συνεισφέρουν στην αποτροπή της μοναξιάς τους (Garolera et al., 2021· Wilson et al., 2017). Επιπλέον, κατά πολλούς

νέους με νοητική αναπηρία, η οικογένειά τους είναι η κυριότερη πηγή κοινωνικής στήριξης (Jahoda & Pownall, 2014). Συνεπώς, αναγνωρίζεται η μέγιστη σημασία παροχής κοινωνικής στήριξης στα άτομα αυτά τόσο από το κοντινό οικογενειακό περιβάλλον τους όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό (Πατμανίδου, 2017).

Αναφορικά με τα κοινωνικά δίκτυα των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, έχει διαπιστωθεί ότι οι νέοι αυτοί έχουν μικρότερο εύρος κοινωνικών δικτύων σε σύγκριση με τα άτομα του τυπικού πληθυσμού (Fullana et al., 2021· Jahoda & Pownall, 2014· van Asselt-Goverts et al., 2015). Παρόλα αυτά, φαίνεται να έχουν την επιθυμία διεύρυνσής τους (van Asselt-Goverts et al., 2015). Στα άτομα με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος ιδιαίτερης σημασίας έχει βρεθεί να είναι ο ρόλος των γονέων τους, καθώς φαίνεται να υποστηρίζουν και να βοηθούν τα παιδιά τους στην ανάπτυξη και διατήρηση του κοινωνικού δικτύου τους. Αποτέλεσμα του παραπάνω είναι ότι από τη μία αμβλύνονται οι δυσκολίες των παιδιών στην κοινωνική αλληλεπίδρασή τους και από την άλλη βελτιώνεται η αυτοεκτίμησή τους (Lasgaard et al., 2010).

Άξιο μνείας είναι μία πρόσφατη έρευνα που έδειξε ότι σημαντικά για την ανάπτυξη των κοινωνικών επαφών των νέων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος είναι τα διαδικτυακά κοινωνικά δίκτυα, τα οποία δημιουργούν ένα περιβάλλον, όπου οι νέοι μπορούν να έρθουν σε κοινωνική επαφή με άλλους. Στη συγκεκριμένη έρευνα, οι συμμετέχοντες φάνηκε να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο συνδυαστικά με τις προσωπικές επαφές τους (Chan et al., 2023). Η σημασία της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην κοινωνική ζωή των ατόμων με νοητική αναπηρία διαπιστώθηκε και από τη Merrells και τους συνεργάτες (2019), οι οποίοι θεώρησαν ότι οι περιορισμένες εμπειρίες των νέων με νοητική αναπηρία της έρευνάς τους στον τομέα των φιλικών σχέσεων, πιθανόν να οφείλονται στη μη χρήση των μέσων αυτών.

1.1.3 Η κοινωνικοποίηση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων

Οι επίσημες υπηρεσίες, οι οργανισμοί, οι κοινωνικές ομάδες υποστήριξης, η εργασία και η εθελοντική απασχόληση έχει βρεθεί ότι προάγουν την ανάπτυξη των κοινωνικών επαφών, και κατ' επέκτασιν των κοινωνικών δεξιοτήτων των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Μέσω αυτών, οι νέοι αισθάνονται αποδοχή, ασφάλεια, ενώ ιδιαίτερης σημασίας είναι και το αίσθημα του «ανήκειν» που λαμβάνουν (Chan et al., 2023· Wilson et al., 2017). Σύμφωνα με την Ξανθοπούλου (2021) τα αυξημένα επίπεδα κοινωνικοποίησης επιφέρουν θετικά αποτελέσματα τόσο στην ψυχολογία του ατόμου όσο και στο πως το ίδιο το άτομο αντιμετωπίζει τη ζωή του. Η κοινωνικοποίηση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έχει βρεθεί ότι προωθείται στους πρώτους μέσω της συμμετοχής τους σε κοινωνικές ομάδες που υποστηρίζουν τα άτομα με νοητική αναπηρία, αποτρέποντάς τους επομένως, από τον καθιστικό τρόπο ζωής που είχαν μέχρι πρότινος (Wilson et al., 2017). Στους δεύτερους, η κοινωνικοποίησή τους έχει βρεθεί ότι υποβοηθείται περισσότερο μέσω ήσυχων περιβαλλόντων, μέσω του αθλητισμού και μέσω των δραστηριοτήτων αναψυχής (Ee et al., 2019). Επιπλέον, τόσο οι δομημένες-καθοδηγούμενες κοινωνικές δραστηριότητες όσο και οι αυθόρμητες φαίνεται ότι βοηθούν στην επίτευξη της κοινωνικής ένταξης και αλληλεπίδρασης των νέων (Louw et al., 2020).

Όσον αφορά τη σημασία των προκαθορισμένων πλαισίων στην κοινωνική ζωή των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, φαίνεται ότι αυτά διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο. Έχει διαπιστωθεί ότι οι κοινωνικές επαφές των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία υποβοηθούνται ιδιαίτερα από συγκεκριμένα προκαθορισμένα πλαίσια, όπως είναι το σχολείο, η εργασία, τα επίσημα προγράμματα παρακολούθησης και οι διάφορες ομάδες κοινωνικής υποστήριξης, καθώς παρατηρείται

ότι έξω από αυτά οι νέοι δεν έρχονται συνήθως σε επαφή με τους συνομηλίκους τους (Merrells et al., 2019· Orsmond et al., 2004). Αναφορικά με τα κέντρα ημερήσιων προγραμμάτων, για πολλούς νέους με νοητική αναπηρία φαίνεται να λειτουργούν ως μέρη σύναψης είτε φιλικών είτε ακόμη και ρομαντικών σχέσεων (Santinele Martino, 2022). Επιπλέον, έχει φανεί ότι και οι οργανισμοί στους οποίους συμμετέχουν οι νέοι διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των φιλικών σχέσεών τους. Όταν το προσωπικό των οργανισμών αποδέχεται τα άτομα αυτά, φαίνεται ότι αναπτύσσουν φιλίες σε μεγαλύτερο βαθμό. Πιο αναλυτικά, αυξάνονται οι πιθανότητες ανάπτυξης φιλικών σχέσεων, όταν από τη μία, οι εργαζόμενοι των οργανισμών γνωρίζουν τις προτιμήσεις των νέων σχετικά με την ποιότητα και ποσότητα των φιλικών σχέσεων, και από την άλλη, γνωρίζουν την υποστήριξη που λαμβάνουν τα άτομα αυτά όσον αφορά την ανάπτυξη και διατήρηση των σχέσεων αυτών (Friedman & Rizzolo, 2018). Συνεπώς, οι υποστηρικτικοί οργανισμοί, οι υποστηριζόμενες κοινωνικές ομάδες και οι χώροι χωρίς αποκλεισμούς, που προωθούν τις κοινωνικές επαφές των νέων, έχει φανεί ότι προάγουν αρχικά την ανάπτυξη ουσιαστικών στενών επαφών, ενώ μετέπειτα τη δημιουργία ακόμη και φιλικών σχέσεων (Chan et al., 2023· Wilson et al., 2017).

Ένα άλλο ζήτημα ιδιαίτερης σημασίας είναι το εάν και κατά πόσο οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έχουν φίλους. Έχει διαπιστωθεί ότι οι νέοι αυτοί πολύ συχνά δυσκολεύονται να αναπτύξουν και να διατηρήσουν φιλίες (Lasgaard et al., 2010· Merrells et al., 2019· Orsmond et al., 2004). Μολονότι μπορεί να συμμετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες, αυτό δε σημαίνει ότι αναπτύσσουν και στενές φιλικές σχέσεις (Chan et al., 2023· Garolera et al., 2021). Οι Friedman και Rizzolo (2018) διαπίστωσαν ότι αν και η πλειοψηφία των ερωτηθέντων τους με νοητική αναπηρία αποκρίθηκε ότι έχει φίλους, πάνω από τους μισούς φάνηκε ότι δεν είναι ευχαριστημένοι

με το πλήθος των φίλων τους, ενώ λίγο λιγότεροι από τους μισούς ότι δεν είναι ικανοποιημένοι με τη συχνότητα των επαφών που είχαν με τους φίλους τους.

Στην έρευνα τους οι Friedman και Rizzolo (2018) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η υποστήριξη που λαμβάνουν τα άτομα με νοητική αναπηρία επηρεάζει την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεών τους. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι τα άτομα που λαμβάνουν καθημερινή ολόημερη υποστήριξη αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις με δύο φορές μικρότερη πιθανότητα από ότι τα άτομα που λαμβάνουν υποστήριξη μόνο όταν την χρειάζονται. Ένας άλλος παράγοντας που βρέθηκε ότι επηρεάζει την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων στα άτομα με νοητική αναπηρία είναι οι επικοινωνιακές δεξιότητές τους. Όσο πιο χαμηλές είναι οι δεξιότητες αυτές στους νέους, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να επηρεαστούν αρνητικά οι φιλικές σχέσεις τους (Garolera et al., 2021). Στην περίπτωση των ατόμων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, οι διαταραχές στις κοινωνικές δεξιότητές τους που συνδέονται με τη Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, αυτή καθ' αυτή, είναι μία από τις επικρατέστερες αιτίες των προβλημάτων των νέων στην ανάπτυξη φιλικών σχέσεων. Όσο πιο σοβαρές είναι οι παραπάνω διαταραχές, τόσο πιο δύσκολο είναι για έναν νέο να αναπτύξει φιλικές σχέσεις (Orsmond et al., 2004). Έρευνα του Lasgaard και συνεργατών (2010) κατέδειξε ότι περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες του δείγματος με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος δηλώνουν δυσκολίες στο να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις. Σύμφωνα με τους ερευνητές, πιθανόν κάποιοι είτε δεν επιθυμούν να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις, είτε απλώς έχουν γαλουχηθεί με την πεποίθηση ότι η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος συνδέεται με δυσκολίες στην ανάπτυξη φιλικών σχέσεων, με συνέπεια να την διαδίδουν ως κάτι δεδομένο, χωρίς να ισχύει για τους ίδιους (Lasgaard et al., 2010). Η έρευνά της Ee και συνεργατών (2019) κατέλεξε στο συμπέρασμα ότι οι δυσκολίες στην κοινωνική επαφή και την επικοινωνία των ατόμων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος δεν είναι

ικανές να περιορίσουν και να ελαχιστοποιήσουν τη θέλησή και τις ανάγκες τους για ανάπτυξη φιλικών σχέσεων.

1.1.4 Η κοινωνική συμμετοχή των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου

Ο ελεύθερος χρόνος και η συμμετοχή των ανθρώπων σε αυτόν είναι ένα αναφαίρετο δικαίωμα για όλους τους ανθρώπους. Συνεπώς, ιδιαίτερης σημασίας είναι η προώθηση του ελεύθερου χρόνου, χωρίς περιορισμούς και αποκλεισμούς (Dattilo, 2013). Κατά τον Dattilo (2013), ο ελεύθερος χρόνος περικλείει αισθήματα αυτονομίας και ικανότητας που συνδέονται με την κοινωνική συμμετοχή των ατόμων, για τον λόγο αυτόν, θα πρέπει να αναπτυχθεί ένα περιβάλλον ελεύθερου χρόνου που θα προωθεί το αίσθημα αυτοπροσδιορισμού. Επιπλέον, μέσω του ελεύθερου χρόνου προωθούνται θετικά αποτελέσματα τόσο ψυχολογικής (λιγότερα καταθλιπτικά περιστατικά) όσο και εκπαιδευτικής φύσεως στους νέους (Stacey et al., 2019).

Η συμμετοχή των νέων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος σε κοινωνικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες έχει διαπιστωθεί ότι αυξάνεται, όταν οι νέοι λαμβάνουν περισσότερες υπηρεσίες και συμμετέχουν με μερική ή πλήρη συμπερίληψη στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (Orsmond et al., 2004). Όσον αφορά τη συμπερίληψη των ατόμων αυτών στη γενική τάξη, φαίνεται ότι αυτή θέτει τις βάσεις για την αύξηση της συμμετοχής τους σε εξωσχολικές δραστηριότητες (Orsmond et al., 2004). Τα οφέλη που προσφέρει η συμπερίληψη των νέων με νοητική αναπηρία στη γενική εκπαίδευση σημειώθηκαν και από την May (2012), η οποία έκρινε ότι η εκπαιδευτική συμπερίληψη των ατόμων με νοητική αναπηρία προάγει την ανάπτυξη μιας θετικής στάσης αποδοχής τους από τους συνομηλίκους τους χωρίς αναπηρία. Το παραπάνω φάνηκε να προωθεί την κοινωνική επαφή των νέων με τους συνομηλίκους τους μέσα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Η συμμετοχή των νέων σε ποικίλα διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια, όπως θρησκευτικές ομάδες, εθελοντικές ομάδες, εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, στα οποία τα άτομα μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα, έχει διαπιστωθεί ότι τους προωθεί το αίσθημα του ανήκειν σε μια ομάδα, την κοινωνική επαφή και σύνδεσή τους με τα υπόλοιπα μέλη (Chan et al., 2023). Παρά τα οφέλη που παρέχουν τα κοινωνικά πλαίσια των ομάδων μέσω των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης βρέθηκε ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία συχνά αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της μη ένταξής τους σε κοινοτικές και κοινωνικές ομάδες (Retznik et al., 2022· Ξανθοπούλου, 2021). Στην περίπτωση των ατόμων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος υπάρχει η παραδοχή ότι τα αυτιστικά χαρακτηριστικά τους ίσως να λειτουργούν αποτρεπτικά στη συμμετοχή τους σε δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. Παρόλα αυτά, το παραπάνω θα μπορούσε σε ορισμένες περιπτώσεις να καταρριφθεί, καθώς τα χαρακτηριστικά αυτά, και συγκεκριμένα η συνήθης προσκόλληση των ατόμων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος σε ενδιαφέροντα, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως κινητήρια δύναμη στην ενεργό συμμετοχή τους στον ελεύθερο χρόνο (Stacey et al., 2019).

Αναφορικά με τη συμμετοχή κι άλλων προσώπων στις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι Orsmond και συνεργάτες (2004) στη μελέτη τους διαπίστωσαν ότι οι δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται οι νέοι του δείγματός τους, σπάνια απαιτούν τη συμμετοχή και άλλων προσώπων. Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι η πλειονότητα του δείγματος των νέων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, προτιμάει το περπάτημα ως εβδομαδιαία δραστηριότητα, ενώ σχεδόν οι μισοί κάνουν κάποιο χόμπι εβδομαδιαίως. Κατά τους παραπάνω ερευνητές, άξιο προσοχής είναι ότι και στις δύο αυτές δραστηριότητες μπορούν τα άτομα να ασκηθούν μόνα τους και όχι ομαδικά ή με την παρέα κάποιου

άλλου προσώπου. Η μοναχικότητα στα χόμπι παρατηρήθηκε και από τη Garolera και συνεργάτες (2021) στα άτομα με νοητική αναπηρία της έρευνάς τους, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών ανέφερε ότι κάνει κάποιο χόμπι μόνο του στο σπίτι. Επιπλέον, σε παλαιότερη έρευνα έχει βρεθεί ότι οι δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται τα άτομα με νοητική αναπηρία στο σπίτι, συνήθως πραγματοποιούνται με τη συμμετοχή της οικογένειάς τους και είναι απόρροια των ενδιαφερόντων των γονιών τους (Wilson et al., 2017).

1.2 Η σεξουαλική εκπαίδευση και ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Ύψιστης σημασίας για τη σεξουαλική ανάπτυξη των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είναι η έγκαιρη ενημέρωσή τους πάνω στον σεξουαλικό τομέα (Graham Holmes et al., 2020· Schmidt et al., 2022). Όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως λειτουργικού επιπέδου, έχουν δικαίωμα στην ενημέρωση-κατάρτιση πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας (Koller, 2000). Σε περίπτωση έλλειψης ή ανεπαρκούς παροχής σεξουαλικής εκπαίδευσης στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έχει βρεθεί ότι επέρχονται αρνητικές συμπεριφορές από μεριάς τους, σεξουαλικές και κοινωνικές. Επιπλέον, φανερά γίνονται και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη λήψη αποφάσεων για τη ζωή τους, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται αρνητικά οι ευκαιρίες τους για κοινωνική αλληλεπίδραση και εκπαίδευση (Frawley & Wilson, 2016).

1.2.1 Οι πηγές ενημέρωσης των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις

Μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης που πραγματοποιήθηκε, βρέθηκε ότι η οικογένεια, και κυρίως οι γονείς, να είναι μία από τις κυριότερες, αν όχι η κυριότερη, πηγή ενημέρωσης των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γύρω από τα θέματα της σεξουαλικότητας και των σχέσεων (Dewinter et al., 2017· Frawley & Wilson, 2016· Heifetz et al., 2020· Isler et al., 2009· Mattila et al., 2017). Σε αντιδιαστολή με το παραπάνω εύρημα, σε έρευνα της Cheak-Zamora και συνεργατών (2019) φάνηκε ότι οι ερωτηθέντες με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος δε νιώθουν πολύ άνετα να συζητούν με τους γονείς τους θέματα όπως η σεξουαλική επαφή και οι σχέσεις.

Σε ορισμένες περιπτώσεις και οι ίδιοι οι γονείς φαίνεται ότι κωλύονται να μιλήσουν στα παιδιά τους για το ζήτημα της σεξουαλικότητας. Θέματα που αφορούν τις αλλαγές του σώματος κατά την περίοδο της εφηβείας, τη σεξουαλικότητά και την αναπαραγωγή, είναι θέματα που θεωρούνται ότι, αν συζητηθούν, έμμεσα θα ενθαρρύνουν τους νέους να εκφραστούν σεξουαλικά με μεγαλύτερη ένταση (Wood, 2004). Αντικρούοντας τα παραπάνω, ο Heifetz και συνεργάτες (2020) διαπίστωσαν ότι οι συζητήσεις γονέων και παιδιών περί ρομαντικών σχέσεων δεν επιφέρουν αύξηση στις γνωριμίες και τα ραντεβού των παιδιών τους. Επιπλέον, στην έρευνα της Καλογήρου (2021), στην οποία ως δείγμα χρησιμοποιήθηκαν γονείς και εκπαιδευτικοί παιδιών με νοητική αναπηρία, διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα των συμμετεχόντων δεν ενστερνίζονταν την άποψη ότι η πληροφόρηση των νέων σε τέτοιου είδους θέματα μέσω μιας σεξουαλικής εκπαίδευσης θα μπορούσε να είναι αιτία πρόωρης ενασχόλησης των νέων με τη σεξουαλική πράξη.

Μία άλλη πηγή πληροφόρησης γύρω από το θέμα της σεξουαλικότητας για τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία βρέθηκε να είναι το σχολείο (Dewinter et al., 2017· Jahoda & Pownall, 2014· Schmidt et al., 2022). Ωστόσο, έρευνες κατέδειξαν ότι η πληροφόρηση που παρέχεται από το σχολείο, συνήθως μέσω κάποιας σεξουαλικής αγωγής, υστερεί σε πληροφορίες και εντέλει δεν είναι χρήσιμη για τους νέους (Cheak-Zamora et al., 2019· Frawley & Wilson, 2016). Επιπλέον, αρκετές φορές οι νέοι φαίνεται να μη συγκρατούν τις πληροφορίες που λαμβάνουν στο σχολικό πλαίσιο (Schmidt et al., 2022).

Άλλες πηγές πληροφόρησης στις οποίες απευθύνονται οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία με σκοπό να ενημερωθούν για ζητήματα σεξουαλικότητας είναι οι φίλοι-συνομήλικοι, το διαδίκτυο και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Dewinter et al., 2017· Isler et al., 2009· Mattila et al., 2017· Schmidt et al., 2022). Στην έρευνα του Dewinter και συνεργατών (2017) διαπιστώθηκε ότι οι νεαροί με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος που συμμετείχαν στην έρευνα επηρεάζονται από τον τρόπο με τον οποίο οι φίλοι τους μιλούν για τη σεξουαλικότητά τους, με αποτέλεσμα στη συνέχεια να εκφράζονται και οι ίδιοι με ανάλογο τρόπο. Σε γενικότερο πλαίσιο, όπως αναφέρεται παραπάνω, οι φίλοι, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η κοινωνική παρατήρηση, διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στον τρόπο που οι έφηβοι ξεκινούν μια σχέση. Συνεπώς, ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν πολλοί νέοι έχει άμεσα αποτελέσματα στην ενημέρωσή τους γύρω από τα θέματα της σεξουαλικότητας. Γίνονται δέκτες λιγότερων ευκαιριών ενημέρωσης μέσω ανεπίσημων πηγών πληροφόρησης, λόγω χάριν συζητήσεις με φίλους, γεγονός που δε συμβαίνει στους συνομηλίκους τους τυπικής ανάπτυξης (Jahoda & Pownall, 2014). Επομένως, προκύπτει άμεση ανάγκη για πρόσβαση των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στα παραπάνω (Heifetz et al., 2020). Σε αντίθεση όμως με τα τελευταία

ευρήματα που τονίζουν την επιρροή των φίλων, κατά πολλούς νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι φίλοι δε θεωρούνται τα πιο κατάλληλα άτομα για να πραγματοποιήσουν ανάλογες συζητήσεις, λόγω της έλλειψης πληροφοριών που έχουν και αυτοί στον συγκεκριμένο τομέα (Cheak-Zamora et al., 2019· Frawley & Wilson, 2016).

Μια άλλη πηγή πληροφόρησης για θέματα σεξουαλικότητας που αναφέρεται στη βιβλιογραφία, είναι οι ειδικοί υγειονομικής περίθαλψης, οι οποίοι, όμως, φαίνεται ότι επικεντρώνονται κυρίως σε θέματα εφηβείας και ασφαλούς σεξουαλικής δραστηριότητας (Schmidt et al, 2022). Σε έρευνες που προηγήθηκαν διαπιστώθηκε ότι οι ειδικοί υγειονομικής περίθαλψης και οι ψυχολόγοι ενημερώνουν τελικά, μόνο μια μικρή μερίδα νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, ενώ η ενημέρωση που τους παρέχουν δε φαίνεται να πραγματοποιείται σε κατ' ιδίαν προσωπικές συναντήσεις (Cheak-Zamora et al., 2019· Jahoda & Pownall, 2014). Πέρα των παραπάνω μέσων πληροφόρησης που απαιτούν εξωτερική από το άτομο αρωγή, ένα άλλο μέσο πληροφόρησης, το οποίο χρησιμοποιούν οι νέοι αυτοί, είναι η αυτοκατευθυνόμενη μάθηση. Αρκετά άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στρέφονται προς την αυτοκατευθυνόμενη μάθηση, ώστε να βρουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους γύρω από το θέμα της σεξουαλικότητας. Συγκεκριμένα, φαίνεται να αναζητούν πληροφορίες μέσω διαδικτύου, ή ακόμη και βιβλίων, για να απαντήσουν στα ερωτήματά τους και να κατανοήσουν καλύτερα τα θέματα της σεξουαλικότητας που τους ενδιαφέρουν (Frawley & Wilson, 2016· Schmidt et al, 2022).

1.2.2 Οι ελλείψεις γνώσεων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον τομέα της σεξουαλικότητας και των σχέσεων και το περιεχόμενο που οφείλει να έχει μια ολοκληρωμένη σεξουαλική εκπαίδευση

Παρόλο που οι παραπάνω πηγές που αναφέρθηκαν πληροφορούν τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για θέματα που αφορούν τη σεξουαλικότητα, τις σχέσεις και την αγάπη, φαίνεται ότι συχνά οι νέοι από τη μεριά τους δυσκολεύονται να μεταδώσουν τις πληροφορίες αυτές εκ νέου (Mattila et al., 2017). Ακόμα και αν οι νέοι κατανοούν τη βασική σημασία του τι είναι οι σχέσεις και η σεξουαλική επαφή, έχει φανεί ότι έχουν ελλειπείς γνώσεις τόσο θεωρητικές όσο και πρακτικές στον τομέα των ρομαντικών σχέσεων, γεγονός που επιφέρει συχνά τη δυσαρέσκειά τους (Cheak-Zamora et al., 2019). Την έλλειψη της πρακτικής εξάσκησης στα άτομα με νοητική αναπηρία παρατήρησαν και οι Frawley και Wilson (2016), καθώς οι συμμετέχοντες στην έρευνά τους αν και γνώριζαν θεωρητικά τους κανόνες συμπεριφοράς προς τις γυναίκες, κατείχαν περιορισμένες πρακτικές γνώσεις επί τούτου.

Πολλές φαίνεται να είναι οι απορίες των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία που χρήζουν απαντήσεων, όσον αφορά τις σεξουαλικές σχέσεις και τη σεξουαλική επαφή (Cheak-Zamora et al., 2019· Frawley & Wilson, 2016). Σε έρευνα του Dewinter και συνεργατών (2017) διαπιστώθηκε ότι όλοι οι νεαροί με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος που συμμετείχαν είχαν απορίες σχετικά με τις σεξουαλικές συμπεριφορές. Σε κάποιους οι απορίες αυτές δημιουργήθηκαν από μόνες τους λόγω της ανάγκης τους να επεξεργαστούν και να γνωρίσουν το σώμα τους και το τι μπορούν να κάνουν με αυτό, ενώ σε άλλους οι απορίες αυτές δημιουργήθηκαν λόγω των συζητήσεων που είχαν περί σεξουαλικών συμπεριφορών με τους συνομηλίκους τους. Τα άτομα αυτά φαίνεται είτε να έχουν άγνοια είτε λανθασμένες γνώσεις περί σεξουαλικών θεμάτων. Συγκεκριμένα, σε έρευνα της Isler και συνεργατών (2009)

διαπιστώθηκε ότι περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες με νοητική αναπηρία θεωρούν ότι η σεξουαλική πράξη είναι φιλιά και στενά αγγίγματα. Παρομοίως, σε άλλη έρευνα βρέθηκε έλλειψη γνώσεων των ερωτηθέντων γύρω από το θέμα της σεξουαλικής επαφής (Brkić-Jovanović et al., 2021). Άλλα θέματα στα οποία έχουν σημειωθεί να υπάρχουν ελλείψεις γνώσεων από τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είναι η αντισύλληψη, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, η αναπαραγωγή, η εγκυμοσύνη και η διαδικασία γέννησης και φροντίδας παιδιού (Brkić-Jovanović et al., 2021· Schmidt et al., 2022). Επιπλέον, σε έρευνες που προηγήθηκαν διαπιστώθηκε ότι οι νέοι αυτοί εμφανίζουν δυσκολίες στην αναγνώριση των εσωτερικών αναπαραγωγικών οργάνων (Brkić-Jovanović et al., 2021· Isler et al., 2009).

Από όλα όσα έχουν προηγηθεί, εύκολα γίνεται αντιληπτή η αξία και η σημασία της παροχής σεξουαλικής εκπαίδευσης στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Δυστυχώς, όπως διαπιστώνεται, αρκετά άτομα μένουν αποκλεισμένα από κάποια επίσημη σεξουαλική εκπαίδευση (Graham Holmes et al., 2020). Επομένως, κρίνεται άμεση ανάγκη η πρόσβαση των ατόμων αυτών στην πληροφόρηση γύρω από τα θέματα της σεξουαλικότητας, με σκοπό να πραγματοποιηθεί ομαλά η φυσιολογική σεξουαλική ανάπτυξή τους (Dewinter et al., 2015· Frawley & Wilson, 2016· Καλογήρου, 2021). Ιδιαίτερης σημασίας είναι η πληροφόρηση και η σεξουαλική εκπαίδευση που θα δοθεί στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία να είναι προσαρμοσμένη στο αναπτυξιακό επίπεδο, στις ειδικές διαταραχές, αλλά και στις προσωπικές ανάγκες και εμπειρίες του καθενός (Dewinter et al., 2015· Siebelink et al., 2006).

Μια ολοκληρωμένη σεξουαλική αγωγή θα πρέπει ως γνώμονα να έχει την παροχή βοήθειας στα άτομα, ώστε να γνωρίσουν και να κατανοήσουν τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα τους, τις σεξουαλικές επιθυμίες που αισθάνονται, αλλά και τον

τρόπο που μπορούν να τις εκφράσουν (Dewinter et al., 2015). Μέσω προηγούμενων ερευνών που έχουν διεξαχθεί στα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία διαπιστώθηκε ότι τους απασχολούν διάφορα θέματα περί σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, στους νέους με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος τα θέματα αυτά αφορούν τους τρόπους προσέγγισης ενός ατόμου που τους ενδιαφέρει, τη διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων που προέρχονται από πιθανή απόρριψή τους από το άλλο άτομο και της έλλειψης εμπειριών στον τομέα των σχέσεων. Επιπλέον, τους απασχολούν και θέματα που έχουν άμεση σχέση με την αναπηρία τους, όπως το κατά πόσο ο υποψήφιος σύντροφός τους θα την αποδεχτεί, πώς θα επιτύχουν τη σωστή διαχείριση των επικοινωνιακών δυσκολιών τους ώστε να γνωρίσουν και να μιλήσουν σε κάποιο άτομο, αλλά και το πώς οι ίδιοι θα καταφέρουν να διαχειριστούν τα αισθητηριακά προβλήματά τους (Cheak-Zamora et al., 2019). Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και οι Frawley και Wilson (2016), οι οποίοι μέσω της έρευνάς τους διαπίστωσαν ότι τα άτομα με νοητική αναπηρία έχουν πολλές απορίες γύρω από το θέμα των ρομαντικών σχέσεων, ενώ φαίνεται να αναζητούν τρόπους προσέγγισης συντρόφου, διατήρησης μιας σχέσης και σύνδεσης μαζί του.

Στην έρευνα της Isler και συνεργατών (2009) διαπιστώθηκε ότι οι ερωτώμενοι με νοητική αναπηρία ενδιαφέρονται να ενημερωθούν σχετικά με τα αναπαραγωγικά όργανα και των δύο φύλων, την ανατομία και φυσιολογία του αναπαραγωγικού συστήματός τους, καθώς μεγάλο πλήθος αυτών έχει άγνοια στο συγκεκριμένο τομέα. Επιπλέον, επιθυμούν να αποκτήσουν γνώσεις σχετικά με την αντισύλληψη, τις σεξουαλικά μεταδιδόμενες λοιμώξεις, την εγκυμοσύνη, την έμμηνο ρύση, τον αυνανισμό, την οικειότητα με το άλλο άτομο και τη σεξουαλική δραστηριότητα (Isler et al., 2009· Schmidt et al., 2022). Ένα άλλο εύρημα των μελετών αποκαλύπτει ότι μεγάλο πλήθος των ατόμων αυτών γνωρίζουν κάποιες μορφές αντισύλληψης, όπως τα

αντισυλληπτικά εμφυτεύματα ή τα προφυλακτικά. Συγκεκριμένα, γνωρίζουν ότι αυτά τους προστατεύουν από ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες (Bernert & Ogletree, 2013· Frawley & Wilson, 2016). Συνεπώς, μια σωστή σεξουαλική αγωγή καλό θα ήταν να περιλαμβάνει εκπαίδευση σε όλα τα παραπάνω.

1.2.3 Η στάση των φροντιστών-εργαζομένων και των γονέων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία απέναντι στη σεξουαλική εκπαίδευση και ενημέρωσή τους

Αναφορικά με τη στάση που κρατούν οι φροντιστές-εργαζόμενοι που υποστηρίζουν νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία απέναντι στη σεξουαλικότητά τους, φαίνεται ότι αρκετοί είναι αυτοί που συντηρούν τα ταμπού και τις πεποιθήσεις της κοινωνίας, η οποία βλέπει τα άτομα αυτά ως μη ικανά σεξουαλικά όντα. Συνέπεια του παραπάνω είναι η δυσκολία να προαχθούν οι προσωπικές και σεξουαλικές σχέσεις των νέων (Oloidi et al., 2022). Επιπλέον, οι υπηρεσίες στις οποίες εργάζονται οι φροντιστές φαίνεται ότι σπάνια κρίνουν τη σεξουαλική εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ως άμεση ανάγκη (Bates et al., 2020). Οι υπηρεσίες αυτές συνήθως δεν έχουν μια πολιτική που αφορά τη σεξουαλικότητα των υποστηριζόμενων ατόμων τους, κάτι που εντείνει την αποστροφή των φροντιστών ως προς τη σεξουαλικότητα και έκφραση των νέων (Bates et al., 2020· Oloidi et al., 2022). Ακόμη όμως και στην περίπτωση ύπαρξης κάποιας πολιτικής, οι εργαζόμενοι φροντιστές φαίνεται ότι δεν την γνωρίζουν (Bates et al., 2020). Σε έρευνα της McCarthy και συνεργατών (2022) διαπιστώθηκε ότι οι φροντιστές που υποστηρίζουν άτομα με νοητική αναπηρία σε υπηρεσίες, μερικές φορές δε βοηθούν τους νέους να λάβουν γνώση τόσο γύρω από θέματα σχέσεων όσο και γύρω από τα βασικά δικαιώματα τους για αυτονομία και ιδιωτική ζωή. Επιπλέον, μερίδα των ερωτηθέντων με νοητική αναπηρία της παραπάνω έρευνας έκρινε ότι οι φροντιστές αυτοί δεν είναι οι

κατάλληλοι για να τους εκφράσουν τις σκέψεις τους περί σχέσεων για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος αφορά τη μεγάλη διαφορά ηλικίας με αυτούς και ο δεύτερος λόγος την επιθυμία τους, κυρίως των γυναικών, να συζητούν αυτού του είδους τα θέματα μόνο με φροντιστές του ίδιου φύλου (McCarthy et al., 2022). Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και η Girgin-Büyükbayraktar και συνεργάτες (2017), σύμφωνα με τους οποίους, είναι ωφέλιμο για τα άτομα με νοητική αναπηρία οι εκπαιδευτικοί-φροντιστές που τους παρέχουν σεξουαλική εκπαίδευση να είναι ίδιου φύλου με αυτούς, ώστε οι νέοι να τους αντιλαμβάνονται ως πρότυπα μίμησης.

Σε αντιδιαστολή με την παραπάνω αρνητική στάση των φροντιστών-εργαζομένων που υποστηρίζουν άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, σε έρευνα των Bates και συνεργατών (2020), φάνηκε ότι σχεδόν όλο το προσωπικό των φροντιστών της έρευνας επιθυμεί να εκπαιδευτεί στον τομέα των σχέσεων, κάτι που δυστυχώς δε συμβαίνει παρά την άμεση αναγκαιότητα του θέματος. Μέσω της εκπαίδευσης αυτής, οι φροντιστές θα έχουν την ευκαιρία, σε πρώτη φάση, να λάβουν οι ίδιοι βασικές γνώσεις, τις οποίες στη συνέχεια με τη σειρά τους θα μπορούν να παρέχουν στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Σε περίπτωση που τα άτομα που υποστηρίζουν τους νέους αυτούς δε λάβουν επαρκή εκπαίδευση στον σεξουαλικό τομέα, θα μεταδώσουν στους νέους πληροφορίες βασισμένες αποκλειστικά στις προσωπικές εμπειρίες και σκέψεις τους. Το παραπάνω ενέχει τον κίνδυνο η εκπαίδευση που θα δοθεί να μην είναι κατάλληλη για τα άτομα αυτά (Nelson et al., 2020).

Αναφορικά με τη στάση των γονέων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία απέναντι στη σεξουαλικότητά τους, η πλειοψηφία των γονέων φαίνεται ότι δεν κατανοεί και δεν αποδέχεται τη σεξουαλικότητα των παιδιών τους, τις ανάγκες και επιθυμίες τους, με αποτέλεσμα να μειώνονται οι κοινωνικές επαφές των νέων αυτών,

ενώ η σεξουαλική έκφρασή τους να περιορίζεται. Το παραπάνω διαπιστώθηκε ότι είναι συνέπεια δύο κυρίως φόβων των γονέων. Αρχικά, του φόβου μιας πιθανής κακομεταχείρισης των παιδιών τους κατά την ανάπτυξη των ρομαντικών σχέσεων και έπειτα, του φόβου μιας πιθανής ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης (Leutar & Mihokovic, 2007). Κατά την Τσαγκαλίδου (2019), οι γονείς των παιδιών με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία προτιμούν να μη συζητούν με τα παιδιά τους περί σεξουαλικών θεμάτων. Κάποιοι από τους λόγους που συμβαίνει αυτό είναι ότι πιθανόν και οι ίδιοι δεν κατέχουν τις επαρκείς γνώσεις στο συγκεκριμένο τομέα, ενώ από την άλλη ίσως και δεν έχουν συνειδητοποιήσει τη μέγιστη σημασία της σεξουαλικότητας και των σεξουαλικών εμπειριών για την ανάπτυξη των παιδιών τους. Άμεση απόρροια του παραπάνω είναι η καθυστερημένη παροχή σεξουαλικής εκπαίδευσης στους νέους αυτούς, γεγονός το οποίο δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στη διαδικασία ανάπτυξης τους. Επιπλέον, μια ακόμη συνέπεια της αρνητικής αυτής στάσης των γονέων είναι η ρήξη επικοινωνίας τους με τα παιδιά τους σε θέματα σεξουαλικότητας (Τσαγκαλίδου, 2019). Εν συνεχεία της παραπάνω παραδοχής περί μειωμένων γνώσεων των γονέων σχετικά με τα θέματα της σεξουαλικότητας, οι Nichols και Blackelery-Smith (2009) σε έρευνά τους, η οποία διεξήχθη σε γονείς παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, βρήκαν ότι παρόλο που σε μεγάλο ποσοστό οι γονείς αυτοί επιθυμούν να διδάξουν στα παιδιά τους τη σεξουαλικότητα και ό,τι αυτή περικλείει, εμφανίζουν έλλειψη γνώσεων, δεξιοτήτων και διαθέσιμων πηγών, ώστε να το επιτύχουν εξολοκλήρου μόνοι τους.

Αντίθετα με την αρνητική στάση των γονέων απέναντι στη σεξουαλική εκπαίδευση των παιδιών τους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, πρόσφατες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στη χώρα μας προβάλλουν τη θετική στάση των

γονέων απέναντι στην εκπαίδευση αυτή στα παιδιά τους, ενώ οι γονείς τονίζουν την αναγκαιότητά της παροχής της (Παυλίδου, 2019· Τζιριβήλα, 2020).

1.3 Η συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Η συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητάς πραγματοποιείται σε όλα τα άτομα με ή χωρίς αναπηρία (Newton, χ.χ.). Οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συχνά παρουσιάζουν δυσκολίες στη συνειδητοποίηση αυτή (Fitzgerald & Withers, 2011· Hannah & Stagg, 2016· Leutar & Mihokovic, 2007).

1.3.1 Οι αλλαγές της εφηβείας και η εικόνα του εαυτού στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Η εφηβεία είναι μια περίοδος στη ζωή των ανθρώπων που διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο για τη μετέπειτα πορεία τους, καθώς τους επηρεάζει κοινωνικά, σωματικά και συναισθηματικά (Koller, 2000). Σε έρευνα των Schmidt και συνεργατών (2022) διαπιστώθηκε ότι οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία επιζητούν την πρόωπη απόκτηση γνώσεων σχετικά με την εφηβεία προτού φτάσουν στο σημείο να βιώσουν τις σωματικές και τις συναισθηματικές αλλαγές που αυτή προκαλεί. Οι ίδιοι οι νέοι τόνισαν ότι απέκτησαν γνώσεις σχετικά με την εφηβεία αφότου βίωσαν τις αλλαγές αυτές, το οποίο ως συνέπεια τους επέφερε σύγχυση. Από τη μία, δε μπορούσαν να κατανοήσουν τι ακριβώς τους συνέβαινε και από την άλλη, δε μπορούσαν να διαχειριστούν τις νέες αλλαγές του σώματός τους (Schmidt et al., 2022). Την περίοδο της εφηβείας, κατά τους Leutar και Mihoković (2007), τα άτομα με νοητική αναπηρία νιώθουν ντροπή, φόβο, ακόμα και ενοχή για τα γενετικά τους όργανα, τις σεξουαλικές τους εκφράσεις, καθώς και για όλα τα υπόλοιπα συναισθήματα που αισθάνονται την

περίοδο αυτή και οφείλονται στην ωρίμανσή τους. Παρά το γεγονός ότι όλα τα παραπάνω αντιμετωπίζονται συχνά ως φυσιολογικά από πολλούς τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλικούς τους, από τα άτομα με νοητική αναπηρία νοηματοδοτούνται ως αρνητικά. Η διαφοροποίηση αυτή έχει διαπιστωθεί ότι οφείλεται στην έλλειψη εκπαίδευσής τους στον σεξουαλικό τομέα (Leutar & Mihoković, 2007). Αναφορικά με το εάν τα άτομα αυτά αντιλαμβάνονται τα βασικά σημεία τόσο του σώματός του φύλου τους όσο και του αντίθετου φύλου, σε έρευνα των Frawley και Wilson (2016), οι γυναίκες με νοητική αναπηρία που συμμετείχαν φάνηκε να γνωρίζουν και να κατανοούν τα μέρη του σώματός του γυναικείου φύλου, στην περίπτωση όμως του αρσενικού, φάνηκε να εμφανίζουν ελλειπείς γνώσεις.

Κατά τον Koller (2000), η σεξουαλικότητα, πέρα από τη σεξουαλική συμπεριφορά, εμπεριέχει επίσης μεταξύ άλλων την αυτοεικόνα, τα συναισθήματα, τις συμπεριφορές, τις σχέσεις και τις στάσεις του ατόμου. Όσον αφορά την αυτοεικόνα που έχουν τα άτομα, σε έρευνα των Fitzgerald και Withers (2013) φάνηκε ότι οι ερωτώμενες δε θεωρούν τους εαυτούς τους σημαντικούς και δεν αναγνωρίζουν τα θετικά στοιχεία τους. Η συμπεριφορά αυτή των γυναικών, κατά τους ερευνητές, πιθανόν να τις θέτει σε θέση χειραγώγησης των απόψεων και επιθυμιών του περιγύρου τους. Επιπλέον, οι ίδιες οι ερωτώμενες φάνηκε ότι έχουν υιοθετήσει στερεοτυπικά πρότυπα του περιγύρου τους για τους άνδρες και τις γυναίκες, με αποτέλεσμα να συνειδητοποιούν το ρόλο των γυναικών ως «φροντίστριες» των άλλων και των ανδρών ως «εργάτες που παίρνουν πράγματα από τις γυναίκες», υπονοώντας την εκμετάλλευση εις βάρος των γυναικών (Fitzgerald & Withers, 2013).

Σύμφωνα με τους Leutar και Mihoković (2007), η μειωμένη ικανότητα του ατόμου με αναπηρία για ανάπτυξη της αυτοεικόνας, της σεξουαλικής ταυτότητάς του και του αισθήματος αυτοπεποίθησης και υπευθυνότητας είναι συνέπεια διαφόρων

προβλημάτων, τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι νέοι και σχετίζονται με τη σεξουαλικότητά τους. Για μεγάλη μερίδα του γενικού πληθυσμού αιτία της μη καλλιέργειας των παραπάνω θεωρείται να είναι η αναπηρία του ατόμου. Η πεποίθηση αυτή φαίνεται να καταρρίπτεται, καθώς έχει αποδειχθεί ότι το άτομο δεν τα αναπτύσσει όταν το περιβάλλον του επιδρά αρνητικά προς τη σεξουαλικότητά του (Leutar & Mihokovic, 2007).

1.3.2 Η αναγνώριση της σεξουαλικότητας από τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε βρέθηκε ότι σε πρώτη φάση ο κοντινός περίγυρος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία αρχίζει να αναγνωρίζει πολλά από τα δικαιώματά τους στον σεξουαλικό τομέα, με αποτέλεσμα να παρατηρείται μια προσπάθεια αποδοχής της σεξουαλικότητάς των νέων (Καλογήρου, 2021· Τζιριβήλα, 2020· Χατζέλα, 2018). Αναφορικά με τα ίδια τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, αυτά εμφανίζονται όχι μόνο αναγνωρίζουν τη σεξουαλικότητά τους ως φυσιολογική ανθρώπινη λειτουργία, αλλά και να δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον προς αυτήν (Azzopardi-Lane & Callus, 2014· Dewinter, 2017· Frawley & Wilson, 2016). Σε αντίθεση με το παραπάνω, εύρημα μιας άλλης μελέτης μας πληροφορεί ότι μεγάλη μερίδα γυναικών με νοητική αναπηρία που συμμετείχε στην έρευνα δεν αναγνωρίζει τον εαυτό της ως «σεξουαλικό ον». Οι γυναίκες αυτές φαίνεται ακόμη να δυσκολεύονται να συζητήσουν περί σεξουαλικών θεμάτων, δίνοντας την εντύπωση ότι δεν αναγνωρίζουν τη σεξουαλικότητα τους, και ό,τι αυτή περιλαμβάνει, ως επιλογή τους (Fitzgerald & Withers, 2013). Σε μερικές ακόμη περιπτώσεις, η σύγχυση και η ντροπή που πιθανόν νιώθουν τα ίδια τα άτομα για τη σεξουαλικότητά τους και τα συναισθήματα που αυτή εμπεριέχει, σε συνδυασμό με το άγχος τους όσον αφορά την αναπτυσσόμενη σεξουαλικότητά τους, δημιουργεί μια όχι

και τόσο θετική εικόνα απέναντι σε οτιδήποτε αυτή περιλαμβάνει. Απόρροια του παραπάνω είναι η αδράνεια των νέων στον σεξουαλικό τομέα, τόσο όσον αφορά την περαιτέρω ενημέρωσή τους όσο και την έκφρασή τους (Jahoda & Pownall, 2014).

Οι μεγάλες αντιθέσεις στις απόψεις των νέων που προηγήθηκαν αναφορικά με τη σεξουαλικότητά τους, πιθανόν να είναι συνέπεια του μεγάλου εύρους των απόψεων που διακατέχει την ομάδα αυτή των νέων. Το εύρος αυτό ξεκινά από την πλήρως αρνητική ή φοβική άποψη για την οικειότητα και φτάνει έως τη λαχτάρα για αγάπη (Schmidt et al., 2022).

1.4 Η έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών και οι διαφυλικές σχέσεις στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Η σεξουαλικότητα και η έκφρασή της είναι αναπόσπαστο μέρος της ανθρώπινης απόλαυσης (Alexander & Gomez, 2017). Όλοι οι άνθρωποι, ανεξαιρέτως, έχουν δικαίωμα για έκφραση της σεξουαλικότητάς τους και βίωση εμπειριών στον σεξουαλικό τομέα (Schaafsma et al., 2014· Sullivan & Caterino, 2008). Κατά την περίοδο της εφηβείας, οι νέοι με αναπηρία φαίνεται να εμφανίζουν την ανάγκη για έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών τους, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τους τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλίκους τους (Murphy & Elias, 2006).

1.4.1 Η κατανόηση της αγάπης και των διαφυλικών σχέσεων από τους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Η αγάπη ως συναίσθημα φαίνεται ότι παίρνει ένα θετικό πρόσημο και ότι νοηματοδοτείται από τους νέους ως «κάτι» ύψιστης σημασίας που μπορεί να επιφέρει βελτιώσεις στις ζωές τους (Mattila et al., 2017· McCarthy et al., 2022· Retznik et al., 2021). Συγκεκριμένα, σε έρευνα της Mattila και συνεργατών (2017) οι ερωτηθέντες με

νοητική αναπηρία δήλωσαν ότι η αγάπη είναι ένα βασικό δικαίωμα κάθε ανθρώπου και η θέση της στη ζωή των ανθρώπων είναι ζωτικής σημασίας. Αναφορικά με την κατανόηση της έννοιας της συντροφικής σχέσης, οι νέοι φαίνεται να κατέχουν μια ρεαλιστική εικόνα του τι εστί σχέση, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζουν τις δυσκολίες που ίσως κληθούν να αντιμετωπίσουν από τη στιγμή που βρεθούν μέσα σε αυτήν (McCarthy et al., 2022). Σύμφωνα με έρευνα του Heifetz και συνεργατών (2020) οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία του δείγματος που ήταν σε θέση να κατανοήσουν τι είναι οι ρομαντικές σχέσεις, έκριναν ότι αυτές είναι σχέσεις που χαρακτηρίζονται από σοβαρότητα, σταθερότητα, δέσμευση για ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου και συντροφικότητα. Οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία εμφανίζονται να δείχνουν ενδιαφέρον προς τις διαφυλικές σχέσεις, με αποτέλεσμα αυτές να καταλαμβάνουν ξεχωριστή θέση στις ζωές τους (Graham Holmes et al., 2020· McCarthy et al., 2022· Siebelink et al., 2006).

1.4.2 Οι μορφές σεξουαλικής έκφρασης των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Αναφορικά με τις σεξουαλικές συμπεριφορές των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, σε έρευνες που έχουν προηγηθεί φάνηκε ότι πολύ μεγάλο ποσοστό των ατόμων αυτών εκφράζει τη σεξουαλική διέγερσή του μέσω του αυνανισμού (Dewinter et al., 2015· Dewinter et al., 2017· Hellemans et al., 2010· Santinele Martino, 2022). Επιπλέον, για πολλούς νέους πιθανόν η παραπάνω να είναι και η μοναδική μορφή σεξουαλικής έκφρασης που τους επιτρέπεται από τον περίγυρό τους (Santinele Martino, 2022). Εντούτοις, οι Bernert και Ogletree (2013) σε έρευνά τους κατέληξαν σε αντίθετα αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, οι ερωτώμενες με νοητική αναπηρία που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι δεν είχαν προβεί ποτέ στη ζωή τους σε αυτή τη μορφή σεξουαλικής έκφρασης.

Πέρα όμως από τη σόλο σεξουαλική έκφραση, μία άλλη διαδεδομένη μορφή σεξουαλικής έκφρασης είναι και οι ρομαντικές σχέσεις. Η αγάπη και οι ρομαντικές σχέσεις φαίνεται ότι είναι ύψιστης σημασίας για τα άτομα με νοητική αναπηρία (McCarthy et. al, 2022). Οι Dewinter και συνεργάτες (2017) διαπίστωσαν ότι οι νεαροί με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος που συμμετείχαν στην έρευνα τους και είχαν προηγούμενη εμπειρία σχέσεων, αναγνώριζαν ως ένα από τα χαρακτηριστικά των ρομαντικών σχέσεων, την αλλαγή των προσωπικών συνηθειών και ρουτινών από τους δύο συντρόφους με σκοπό την επερχόμενη κοινή συμβίωσή τους.

Άλλες μορφές σεξουαλικής έκφρασης που χρησιμοποιούν οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για να δηλώσουν την έλξη τους προς ένα άλλο άτομο είναι τα χάρδια, τα αγγίγματα, το πιάσιμο του χεριού και τα φιλιά (Hellemans et al., 2007· Retznik et al., 2021). Όσον αφορά τη σεξουαλική επαφή ως μορφή σεξουαλικής έκφρασης στους πληθυσμούς αυτούς, φαίνεται ότι αυτή δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη (Hellemans et al., 2007· Isler et al., 2009· Löfgren-Martenson, 2004· Retznik et al., 2021). Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε γυναίκες με νοητική αναπηρία διαπιστώθηκε ότι οι ερωτώμενες αισθάνονται μια σύγχυση σχετικά με τη διαχείριση της επιθυμίας τους για σεξουαλική επαφή και της πίεσης που λαμβάνουν από εξωτερικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχουσες πρέπει να διαχειριστούν τα σεξουαλικά «θέλω» των συντρόφων τους σε συνάρτηση με τον έλεγχο και τα όρια που τους θέτει ο περίγυρός τους στη σεξουαλική έκφρασή τους. Συνέπεια των παραπάνω είναι ότι δεν υπάρχουν πουθενά τα δικά τους θέλω και οι επιθυμίες τους (Fitzgerald & Withers, 2013). Σε παρόμοιο εύρημα όσον αφορά τα σεξουαλικά «θέλω» των συντρόφων, ο Btkić-Jovanović και συνεργάτες (2021), διαπίστωσαν ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων της έρευνάς τους, κάποιες φορές, αναγκάζεται να έρθει σε σεξουαλική πράξη, παρόλο που δεν το επιθυμεί. Ένας άλλος λόγος που διαπιστώθηκε να δημιουργεί

αρνητική στάση και κανένα ενδιαφέρον στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία απέναντι στη σεξουαλική επαφή είναι ο φόβος του πόνου που θεωρούν ότι θα νιώσουν κατά τη σεξουαλική διαδικασία (Schmidt et al., 2022). Οι Fitzgerald και Withers (2013) στην έρευνα που διενήργησαν σε 10 γυναίκες με νοητική αναπηρία, βρήκαν ότι οι 8 από αυτές θεωρούν τη σεξουαλική πράξη ως μία απόλαυση για τον υπόλοιπο πληθυσμό, όχι όμως για τις ίδιες. Παρόμοια ευρήματα βρέθηκαν και στη μελέτη των Bernert και Ogletree (2013) στην οποία εμφανίστηκε η πλειονότητα των γυναικών με νοητική αναπηρία να διατηρεί αρνητική στάση απέναντι στη σεξουαλική επαφή. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, σε έρευνα των Dewinter και συνεργατών (2017) που ως δείγμα χρησιμοποιήθηκαν νεαροί με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητά τους απολαμβάνει τις σεξουαλικές εμπειρίες με τις συντρόφους τους.

Η πλειονότητα των ερωτηθέντων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος που συμμετείχαν σε έρευνα των Cheak-Zamora και συνεργατών (2019) ανέφερε ότι θα επιθυμούσε να συνάψει σχέση συντροφικότητας που θα εμπειρείχε τη σωματική επαφή. Πρέπει να τονιστεί ότι η επιθυμία για σχέση και η επιθυμία για σεξουαλική επαφή δεν είναι πάντοτε αλληλένδετες. Οι Siebelink και συνεργάτες (2006) διαπίστωσαν ότι η ανάγκη για ανάπτυξη διαφυλικής σχέσης και η ανάγκη για σεξουαλική επαφή δεν συνδέονται πάντα στα άτομα με νοητική αναπηρία που μελέτησαν. Συγκεκριμένα στην έρευνα αυτή, από τη μία, υπήρχαν ερωτηθέντες που φάνηκε να επιζητούν τη στενή συντροφική σχέση, αλλά να μην επιθυμούν την ταυτόχρονη ανάπτυξη σεξουαλικής σχέσης. Από την άλλη, υπήρχαν άλλοι ερωτηθέντες που φάνηκε να επιζητούν τη σεξουαλική επαφή, χωρίς την ταυτόχρονη συνοδεία της με συντροφική σχέση (Siebelink et al., 2006).

1.4.3 Η σύναψη διαφυλικών σχέσεων στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά τις συμπεριφορές που ακολουθούν οι νέοι με νοητική αναπηρία κατά τη σύναψη σχέσης, σε έρευνα των Retznik και συνεργατών (2021), φάνηκε ότι αυτές είναι ανάλογες με τις συμπεριφορές των νέων τυπικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, πρώτο στάδιο βρέθηκε ότι είναι η οπτική επαφή του ζευγαριού, έπειτα η επικοινωνία και η ανταλλαγή προσωπικών πληροφοριών τους, και τέλος, οι συζητήσεις σχετικά με τη δημιουργία της μεταξύ τους σχέσης (Retznik et al., 2021). Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και άλλες δυο έρευνες σύμφωνα με τις οποίες οι εμπειρίες σεξουαλικής έκφρασης των νέων με νοητική αναπηρία φάνηκαν να είναι παρόμοιες με αυτές των ατόμων τυπικής ανάπτυξης (Bates et al., 2017· McCarthy et al., 2022). Σε αντίθεση με την τελευταία παραδοχή, ο Santinele Martino (2022), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η μορφή των ρομαντικών σχέσεων των νέων με νοητική αναπηρία της έρευνάς του, έμοιαζε να είναι περισσότερο φιλική παρά ερωτική. Οι σχέσεις τους δεν περιλάμβαναν καμιά σεξουαλική έκφραση και καμιά μορφή επαφής, λόγω χάριν φιλί ή κράτημα χεριού.

Πολλά είναι τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία που επιθυμούν να αναπτύξουν ρομαντικές σχέσεις (Bates et al., 2020· Heifetz et al., 2020· Mattila et al., 2017). Σύμφωνα με τους Cheak-Zamora και συνεργάτες (2019), πολλοί από τους νέους με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος της έρευνάς τους που δεν βρίσκονταν σε σχέση αισθάνονταν αρνητικά συναισθήματα λύπης και απογοήτευσης, τα οποία έρχονταν ως απόρροια της έλλειψης σχέσης. Ένας από τους λόγους που ίσως τα άτομα αυτά επιθυμούν να αναπτύσσουν διαφυλικές σχέσεις είναι γιατί αισθάνονται ότι μέσω αυτών, συμπεριφέρονται με τρόπο όμοιο με αυτόν των συνομηλίκων τους χωρίς αναπηρία. Συγκεκριμένα, σε έρευνα των Bates και συνεργατών (2017), η πλειονότητα των

ερωτηθέντων με νοητική αναπηρία ανέφερε ότι νιώθει όμορφα και υπερήφανα όταν λέει στον κόσμο ότι έχει σχέση ή είναι παντρεμένη ή αρραβωνιασμένη. Κατά τους ερευνητές η ύπαρξη κάποιας μορφής σχέσης από τις παραπάνω, τους δίνει την εντύπωση ότι είναι όμοιοι με τον υπόλοιπο γενικό πληθυσμό. Νιώθουν έντονη την αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα και συγκεκριμένα στην ευρύτερη ομάδα της κοινωνίας. Συνέπεια αυτών είναι η θετική στάση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία προς τις ρομαντικές σχεσιακές εμπειρίες τους (Bates et al., 2020· Retznik et al., 2021).

Παρά τα θετικά αποτελέσματα των σχέσεων στους νέους με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι νέοι των κατηγοριών αυτών φαίνεται να εντοπίζουν και αρνητικά σημεία στις ρομαντικές τους σχέσεις. Έχει διαπιστωθεί ότι πολλές σχέσεις τους διακατέχονται από ασάφεια και τοξικότητα, ενώ κάποιες από αυτές εμπεριέχουν ακόμη και περιστατικά εκμετάλλευσης, καταστάσεις που τους πληγώνουν και κακοποιητικές ενέργειες εις βάρος τους (Bates et al., 2017· Cheak-Zamora et al., 2019). Έρευνα της Bates και συνεργατών (2020) φανέρωσε ότι ορισμένα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έχουν πέσει θύματα χρηματικής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Τα άτομα αυτά λόγω της μεγάλης επιθυμίας τους να αναπτύξουν διαφυλικές σχέσεις, κάποιες φορές μπαίνουν σε κίνδυνο συμβίωσης σε μη υγιείς σχέσεις. Άλλες αρνητικές πτυχές των ρομαντικών σχέσεων στα άτομα με νοητική αναπηρία είναι οι τσακωμοί με τον σύντροφο, το άγχος αποχωρισμού και διάφορες άλλες αρνητικές συμπεριφορές μέσα στο ζευγάρι, όπως είναι η έλλειψη σεβασμού (Retznik et al., 2021). Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις των νέων που επιθυμούν να απέχουν από σεξουαλικές εμπειρίες με σκοπό να προφυλάξουν τους εαυτούς τους από πιθανές αρνητικές και επικίνδυνες καταστάσεις (Bernert & Ogletree, 2013). Κατά τη McCarthy και συνεργάτες (2022) οι νέοι με νοητική αναπηρία, όμοια με τους νέους του

γενικού πληθυσμού, πιθανόν να έχουν άσχημες και δύσκολες εμπειρίες στον σεξουαλικό-συναισθηματικό τομέα, μία από τις οποίες θα μπορούσε να είναι η λάθος επιλογή συντρόφου. Οι εμπειρίες αυτές, σύμφωνα με τους παραπάνω ερευνητές, είναι φυσιολογικές και θα πρέπει τα άτομα με νοητική αναπηρία να τις βιώνουν ως κάτι φυσιολογικό, αν τύχει και τους συμβούν.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να έχει ο μελλοντικός τους σύντροφος, στο σύνολό τους, τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία φαίνεται να έχουν κάποια ιδανικά που επιθυμούν να εμφανίσει. Σε έρευνα της Bates και συνεργατών (2017) που διεξήχθη σε νέους με νοητική αναπηρία, η φιλικότητα και η ευγένεια αναφέρθηκαν ως τα βασικότερα χαρακτηριστικά του ιδανικού συντρόφου. Κατά τους ίδιους τους ερευνητές, οι ερωτηθέντες πιθανόν να έδωσαν την παραπάνω απάντηση, καθώς έχουν την ανάγκη να νιώσουν το συναίσθημα της αγάπης, να αισθανθούν ότι υπάρχει κάποιος που τους προσέχει και ότι είναι μοναδικοί για αυτόν. Επιπλέον, σημαντικό για τα άτομα με νοητική αναπηρία είναι η αξιοπιστία και η διαθεσιμότητα του συντρόφου τους. Η δέσμευση και η συντροφικότητα του ζευγαριού είναι βασικά χαρακτηριστικά που θα πρέπει να υπάρχουν σε μία σχέση (Bates et al., 2017). Η φροντίδα, η καλοσύνη, η εξυπνάδα, ο ρομαντισμός, το χιούμορ και τα κοινά ενδιαφέροντα είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά που ανέφεραν ως επιθυμητά να τα έχει ο σύντροφός τους, νέοι με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος που συμμετείχαν σε έρευνα της Cheak-Zamora και συνεργατών (2019).

Ιδιαίτερης σημασίας είναι και το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν οι Retznik και συνεργάτες (2021), σύμφωνα με το οποίο, τα κριτήρια επιλογής συντρόφου διαφέρουν μεταξύ των δύο φύλων. Διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες ενδιαφέρονται κυρίως για τον χαρακτήρα του συντρόφου τους, ενώ οι άντρες περισσότερο για την εξωτερική εμφάνισή του. Η πλειονότητα και των δύο φύλων όμως, δήλωσε την εμπιστοσύνη και

την καλή επικοινωνία ως κύρια χαρακτηριστικά μιας σχέσης. Σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση, στην έρευνα της Bates και συνεργατών (2017), φάνηκε ότι αυτή δεν κατέχει την πιο σημαντική αξία για τους ερωτηθέντες με νοητική αναπηρία. Παρομοίως, και στην περίπτωση των ατόμων με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος διαπιστώθηκε ότι τα άτομα αυτά δίνουν μεγαλύτερη αξία και σημασία στα εσωτερικά χαρακτηριστικά των συντρόφων τους, όπως η αξιοπιστία, το χιούμορ και η καλοσύνη, από ό,τι στα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους (Dekker et al., 2023). Κατά την Bates και συνεργάτες (2017), οι αναφορές για την εξωτερική εμφάνιση φάνηκε ότι επικεντρώνονται κυρίως σε χαρακτηριστικά του προσώπου, όπως το χαμόγελο και τα μάτια, θεωρώντας τα ως τα πιο ελκυστικά σημεία. Σύμφωνα με τους μελετητές, η αρέσκεια των ερωτηθέντων για τα χαρακτηριστικά αυτά, πιθανόν να φανερώνει την ανάγκη τους για κατανόηση των εσωτερικών χαρακτηριστικών των υποψήφιων συντρόφων τους, όπως είναι η ευγένεια (Bates et al., 2017).

Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ενδιαφέρονται περισσότερο για τα εσωτερικά από ότι για τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του μελλοντικού συντρόφου. Επομένως, αρκετά συχνά διαπιστώνεται η ύπαρξη σύγχυσης στο διαχωρισμό του συντρόφου από τον φίλο, αφού πολλές φορές εμφανίζονται να έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Στην έρευνα του Heifetz και συνεργάτες (2020) φάνηκε ότι κατά τους συμμετέχοντες η κυριότερη διαφορά μεταξύ ενός συντρόφου και ενός φίλου είναι η δέσμευση των δύο μελών. Έπειτα από αυτήν, ακολουθούν η σωματική επαφή, τα ραντεβού, η οικειότητα, το πάθος και η συντροφικότητα ως χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τους συντρόφους από τους φίλους (Heifetz et al., 2020).

1.4.4 Τα προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στις διαφυλικές σχέσεις τους

Σε έρευνα του Hancock και συνεργατών (2020) διαπιστώθηκε ότι οι νέοι με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, έχουν μειωμένες ευκαιρίες εύρεσης συντρόφου σε σχέση με τους τυπικά αναπτυσσόμενους συνομηλίκους τους. Ακόμη και στην περίπτωση όμως που οι νέοι με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία βρουν τον «ιδανικό» σύντροφο και συνάψουν ρομαντική σχέση μαζί του, ένα από τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι η έλλειψη ιδιωτικότητας (Azzopardi-Lane & Callus 2014· Retznik et al., 2021· Santinele Martino 2022). Συγκεκριμένα, στην έρευνα του Retznik και συνεργατών (2021) οι ερωτηθέντες με νοητική αναπηρία που συμμετείχαν, ανέφεραν ότι αν και η συχνότητα επαφής με τους συντρόφους τους είναι αυξημένη, αυτή χαρακτηρίζεται ως χαμηλής ποιότητας λόγω της έλλειψης ιδιωτικότητάς. Τα άτομα αυτά, αν και συναντιούνται σε καθημερινή βάση με τους συντρόφους τους στο σχολείο ή στα προστατευμένα εργαστήρια, σπάνια έχουν τη δυνατότητα να περάσουν χρόνο κάπου ιδιωτικά ως ζευγάρι.

Παρά το γεγονός ότι οι νέοι αυτοί είναι ενήλικες, διαπιστώθηκε ότι ο κοντινός περίγυρός τους είναι αυτός που διαδραματίζει τον σημαντικότερο ρόλο όσον αφορά την έκβαση της σχέσης τους. Πολλοί από τους νέους νιώθουν συνεχή έλεγχο από τους φροντιστές και τους γονείς τους σχετικά με την ανάπτυξη και διατήρηση μιας σχέσης, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις οι τελευταίοι τους απαγορεύουν ακόμη και να εκφραστούν ελεύθερα σεξουαλικά με το σύντροφό τους (Azzopardi-Lane & Callus 2014· Fitzgerald & Withers, 2013· McCarthy et al., 2022). Μία από τις συμπεριφορές που έχει βρεθεί βιβλιογραφικά να μη γίνεται πολύ αποδεκτή από τους γονείς είναι η σεξουαλική συνουσία. Χαρακτηριστικά, στην έρευνα της Τζιριβήλα (2020) φανερό γίνεται η αρνητική στάση των γονέων απέναντι στη σεξουαλική συνεύρεση των παιδιών τους,

αφού οι γονείς παραδέχθηκαν ότι προτιμούν τον ιδιωτικό αυνανισμό των παιδιών τους σε σχέση με τη σεξουαλική επαφή με το σύντροφό τους. Σε έρευνα του Santinele Martino (2022) εμφανής γίνεται η ύπαρξη του φόβου στους νέους με νοητική αναπηρία σχετικά με τον τρόπο έκφρασης των προσωπικών σεξουαλικών επιθυμιών τους, καθώς φαίνεται ότι δεν επιθυμούν να δημιουργήσουν προβλήματα και «μπελάδες» με τους φροντιστές τους. Οξύμωρο είναι το γεγονός, σύμφωνα με τον ερευνητή, ότι εάν μιλούσαμε για άτομα τυπικής ανάπτυξης δε θα υπήρχε καμία απαγόρευση και κανένας δισταγμός στην έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών τους (Santinele Martino, 2022).

Πέρα όμως των παραπάνω προβλημάτων, οι νέοι καλούνται να αντιμετωπίσουν και άλλα δύο σοβαρά προβλήματα. Το ένα από αυτά αφορά την έλλειψη χρημάτων και το άλλο τη δυσκολία μετακίνησής τους χωρίς την υποστήριξη τους από άλλους. Και τα δύο λειτουργούν περιοριστικά, όσον αφορά τις πιθανές ευκαιρίες για γνωριμία με νέα άτομα, τα οποία θα μπορούσαν να είναι και μελλοντικοί σύντροφοί τους (Azzopardi-Lane & Callus 2014· McCarthy et al., 2022).

1.5 Σκοπός της εργασίας- Ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στις αυτοαναφορές των ίδιων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Σκοπός της έρευνας, είναι η διερεύνηση των απόψεων και των συμπεριφορών των ίδιων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον τομέα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων, καθώς και οι διερεύνηση των ευκαιριών τους για λήψη αποφάσεων σε ζητήματα της προσωπικής τους ζωής.

Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία επιδιώκεται να απαντηθούν μέσω της παρούσας έρευνας είναι:

- α) Πιστεύουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ότι τους/τις δίνονται ευκαιρίες για να παίρνουν αποφάσεις για τη ζωή τους;
- β) Έχουν ενημερωθεί ή εκπαιδευθεί οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γύρω από το θέμα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων;
- γ) Ποιες είναι οι απόψεις των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για τις γνώσεις τους που αφορούν τη σεξουαλική εκπαίδευση;
- δ) Πώς οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία εκφράζουν και βιώνουν τη σεξουαλικότητά τους;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:

Μεθοδολογία της έρευνας

2.1. Ερευνητικός Σχεδιασμός

Η παρούσα εργασία είναι μια ποιοτική έρευνα στην οποία ως εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. Η ποιοτική έρευνα με τη χρήση της συνέντευξης δίνει στον ερευνητή τη δυνατότητα καταγραφής και συλλογής των απόψεων και εμπειριών των υπό μελέτη συνεντευξιαζόμενων (Rabionet, 2014). Συγκεκριμένα όμως, η ημιδομημένη συνέντευξη δίνει την ευελιξία στον εκάστοτε ερευνητή να τροποποιήσει, να προσθέσει, να αφαιρέσει και να αλλάξει τη σειρά των ερωτήσεων από τον οδηγό της συνέντευξης, καθώς και να εμβαθύνει σε συγκεκριμένα θέματα κάθε φορά ανάλογα με τον εκάστοτε συνεντευξιαζόμενο/συνεντευξιαζόμενη (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Σύμφωνα με τον Rabionet (2014) η ημιδομημένη συνέντευξη δίνει την ευκαιρία στον ερευνητή, μέσω κάποιων πρώτων γενικών ερωτήσεων, να ξεκινήσει τη συζήτηση που επιθυμεί. Στη συνέχεια, εάν η συζήτηση δε συνεχιστεί, υπάρχουν ερωτήσεις που έχουν σχεδιαστεί από τον ερευνητή προγενέστερα, για την αναζήτηση περαιτέρω πληροφοριών.

Ο λόγος που στη συγκεκριμένη ποιοτική έρευνα ως συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιοι/ίδιες οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είναι επειδή κύριος σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να ακουστούν οι απόψεις και εμπειρίες των ίδιων των ατόμων και όχι οι δηλώσεις άλλων οικείων τους προσώπων γι' αυτούς σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις τους. Σε έρευνα των Dewinter και συνεργατών (2015), η οποία ως θέμα διαπραγματευόταν τη σεξουαλικότητα των έφηβων αγοριών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, διαπιστώθηκε ότι τα αποτελέσματα της ήταν πιο ακριβή και αντικατόπτριζαν περισσότερο την πραγματικότητα από ότι τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών. Ο

λόγος ήταν ότι στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκαν οι αυτοαναφορές των ίδιων των εφήβων, στις οποίες οι ίδιοι οι έφηβοι εξέφραζαν τις συμπεριφορές, τα συναισθήματα και τις απόψεις τους επί του θέματος. Οι προηγούμενες έρευνες που μελέτησαν οι ερευνητές, περιείχαν ως διαμεσολαβητές τους γονείς ή τους φροντιστές των νέων, οι οποίοι μέσω των αναφορών τους εξέφραζαν τις συμπεριφορές, τα συναισθήματα και τις απόψεις των νέων (Dewinter et al., 2015).

2.2 Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν με την μέθοδο της χιονοστιβάδας. Συγκεκριμένα, συμμετείχαν 16 νεαροί/νεαρές ενήλικες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, ηλικίας από 20-29 ετών. Όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είχαν λόγο και ανεπτυγμένες επικοινωνιακές δεξιότητες. Από τους/τις 16 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, οι 9 ήταν άτομα με νοητική αναπηρία και οι 7 άτομα με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος. Το δείγμα περιλάμβανε 10 άντρες και 6 γυναίκες.

Αναφορικά με τον τόπο διαμονής των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών, 8 από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες κατοικούσαν στην Κοζάνη, 5 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στη Θεσσαλονίκη και 3 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στην Πτολεμαΐδα. Όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, εκτός από μία, έμεναν στο πατρικό τους σπίτι. Η συμμετέχουσα που δεν έμενε στο σπίτι των γονιών της, ζούσε στο οικοτροφείο της Εταιρίας Σπαστικών Βορείου Ελλάδος και επισκέπτονταν το πατρικό της σπίτι συγκεκριμένες μέρες του μήνα. Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών.

Πίνακας 1

Δημογραφικά Στοιχεία Συμμετεχόντων/Συμμετεχουσών

Δημογραφικά στοιχεία		Πλήθος	Ποσοστό
Αναπηρία	Νοητική Αναπηρία	9	56,25%
	Διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού	7	43,75%
Φύλο	Άντρας	10	62,5%
	Γυναίκα	6	37,5%
	Κοζάνη	8	50%
Τόπος κατοικίας	Θεσσαλονίκη	5	31,25%
	Πτολεμαΐδα	3	18,75%
Διαμονή	Με τους γονείς	15	93,75%
	Σε κάποια δομή	1	6,25%

2.3 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην παρούσα ποιοτική έρευνα ως εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη μέσω ενός οδηγού ημιδομημένης συνέντευξης (Παράρτημα 1). Ο οδηγός της ημιδομημένης συνέντευξης χωρίζονταν σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλάμβανε δύο δημογραφικές ερωτήσεις που αφορούσαν το όνομα και την ηλικία του/της συνεντευξιαζόμενου/συνεντευξιαζόμενης.

Το δεύτερο μέρος του οδηγού που ήταν και το κυρίως μέρος της συνέντευξης, σχεδιάστηκε πάνω σε 4 άξονες, οι οποίοι έρχονταν σε πλήρη συνάφεια με τους σκοπούς της έρευνας. Ο πρώτος άξονας ήταν η «Κοινωνική Στήριξη -Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Σκοπός του πρώτου άξονα ήταν να διαπιστωθούν οι προτιμήσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για τον ελεύθερο χρόνο τους καθώς και το κατά πόσο αποφασίζουν οι ίδιοι/ίδιες ή κάποιος από

τον περίγυρό τους για τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους. Προσδοκάτο, επίσης, να διαπιστωθεί εάν τα άτομα αυτά σχηματίζουν φιλικές σχέσεις και πώς περνούν τον χρόνο τους με τους/τις φίλους/φίλες τους. Τέλος, διερευνήθηκαν οι οικογενειακές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, και συγκεκριμένα, το κατά πόσο η οικογένειά τους τους/τις βοηθά και τους/τις στηρίζει, όταν το χρειαστούν.

Ο δεύτερος άξονας ήταν η «Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Σκοπός του δεύτερου άξονα ήταν να διαπιστωθεί το κατά πόσο οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ενημερώνονται, και από ποιους ενημερώνονται, για θέματα περί σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων. Δόθηκε έμφαση στο εάν έχουν λάβει οι νέοι/νέες σεξουαλική εκπαίδευση και τι αυτή τους προσέφερε. Τέλος, διερευνήθηκε η άποψή τους σχετικά με τη σημασία της παροχής της σεξουαλικής εκπαίδευσης στους/στις ίδιους/ίδιες, καθώς και των θεμάτων στα οποία θα πρέπει να επικεντρώνεται η σεξουαλική εκπαίδευση κατά την άποψή τους.

Ο τρίτος άξονας ήταν η «Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Σκοπός του τρίτου άξονα ήταν να διαπιστωθεί το κατά πόσο οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συνειδητοποιούν τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα τους και στο σώμα του αντίθετου φύλου κατά την περίοδο της εφηβείας. Επιπλέον, διερευνήθηκε το κατά πόσο αναγνωρίζουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματος και των δύο φύλων. Τέλος, επιδιώχθηκε να διαπιστωθεί η άποψη τους περί των διαφυλικών σχέσεων καθώς και εάν οι ίδιοι/ίδιες συνειδητοποιούν τη σεξουαλική επιθυμία που νιώθουν προς ένα άλλο άτομο.

Ο τέταρτος άξονας ήταν η «Έκφραση σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Σκοπός του τέταρτου άξονα ήταν

να διαπιστωθεί εάν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γνωρίζουν που και ποιος επιτρέπεται να αγγίξει τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους. Για τα άτομα που έχουν ή είχαν διαφυλικές σχέσεις διερευνήθηκε ο τρόπος έκφρασής τους σε όλα τα στάδια της σχέσης. Συγκεκριμένα, από τη γνωριμία και τον τρόπο έκφρασης του σεξουαλικού ενδιαφέροντός τους προς το άλλο άτομο, έως τον τρόπο έκφρασης της σεξουαλικής επιθυμίας τους κατά τη διάρκεια της σχέσης. Για τα άτομα που δεν είχαν κάποια διαφυλική σχέση έως τη στιγμή της συνέντευξης, διερευνήθηκαν οι απόψεις τους σχετικά με τις διαφυλικές σχέσεις, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους πιστεύουν ότι πραγματοποιείται η έκφραση της σεξουαλικής επιθυμίας σε ένα ζευγάρι.

Αφού δομήθηκαν οι 4 βασικοί άξονες της συνέντευξης, πραγματοποιήθηκε εκτενής βιβλιογραφική ανασκόπηση με σκοπό την κατασκευή του οδηγού της ημιδομημένης συνέντευξης. Οι ερωτήσεις του οδηγού της ημιδομημένης συνέντευξης βασίστηκαν σε ερωτήσεις ερωτηματολογίων προγενέστερων ερευνών που ήταν σε άμεση συνάφεια με το αντικείμενο μελέτης της παρούσας έρευνας (Cuskelly & Bryde, 2004· Domínguez & Rimachi, 2014· Leighton, 2004· Snell, et al., 1993· Stancliffe & Parmenter, 1999· Zimet et al., 1988). Μερικές από τις ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκαν αυτούσιες έπειτα από μετάφραση, ενώ άλλες τροποποιήθηκαν, ώστε να είναι σύμφωνες με τα ελληνικά δεδομένα και κατάλληλες για τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας. Συγκεκριμένα, κάποιες από τις ερωτήσεις των παραπάνω ερωτηματολογίων περιείχαν όρους άγνωστους στους/στις νέους/νέες που πιθανόν θα επέφεραν τη σύγχυσή τους, ενώ άλλες ερωτήσεις περιείχαν όρους «απαγορευμένους» για την ελληνική κοινωνία, όπως αυνανισμός και σεξουαλική επαφή, οι οποίοι πιθανόν θα επέφεραν την άμεση αντίδραση των γονέων των νέων. Με σκοπό την αποφυγή των παραπάνω, δε χρησιμοποιήθηκαν στις ερωτήσεις οι όροι αυτοί και οι ερωτήσεις στις οποίες εμπεριέχονταν, τροποποιήθηκαν. Στη συνέχεια, οι ερωτήσεις ταξινομήθηκαν

στους 4 άξονες του οδηγού της ημιδομημένης συνέντευξης με βάση τη θεματολογία τους.

2.4 Διαδικασία

Έπειτα από την κατασκευή του ερευνητικού εργαλείου, πραγματοποιήθηκε η αναζήτηση συμμετεχόντων/συμμετεχουσών, οι οποίοι/οποίες θα έπρεπε να πληρούν τα απαραίτητα στοιχεία που είχαν τεθεί από την αρχή της έρευνας. Συγκεκριμένα, θα έπρεπε όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να είναι άτομα με νοητική ή αναπτυξιακή αναπηρία, ηλικίας από 18- 30 ετών και να έχουν επικοινωνιακό λόγο. Η αναζήτηση συμμετεχόντων/συμμετεχουσών ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2023 και η ερευνήτρια ήρθε σε επαφή με ποικίλους φορείς που δραστηριοποιούνται στην πόλη της Θεσσαλονίκης και της Κοζάνης. Φορείς, όπως είναι Ειδικά Εργαστήρια, διάφοροι σύλλογοι και ομάδες Ατόμων με Αναπηρία, Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Ατόμων με Αναπηρία, καθώς και με την Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδος.

Μετά από δύο μήνες συνεχής αναζήτησης συμμετεχόντων/συμμετεχουσών και αφού αντιμετωπίστηκε μεγάλη δυσκολία εύρεσής τους, οι συνεντεύξεις ξεκίνησαν τον Μάιο του 2023 και ολοκληρώθηκαν τον Ιούλιο του 2023. Πριν τη συμμετοχή των νέων στην παρούσα έρευνα, όλοι οι γονείς των νέων ενημερώθηκαν με γραπτό έγγραφο για τους σκοπούς, τις θεματικές και τους άξονες στους οποίους θα βασιζόταν η συνέντευξη. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή των νέων στην έρευνα ήταν η γραπτή συγκατάθεση των γονέων, με την οποία έδιναν την άδεια στην ερευνήτρια να συμπεριλάβει το παιδί τους στους συμμετέχοντες της έρευνας.

Όλες οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν ατομικές. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι δόθηκε η δυνατότητα στους/στις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να

επιλέξουν οι ίδιοι/ίδιες τον χώρο στον οποίο θα πραγματοποιούταν η συνέντευξή τους με σκοπό τη δημιουργία ενός οικείου και φιλικού κλίματος για αυτούς. Για 13 από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα σε αίθουσα του εκάστοτε φορέα, ο οποίος είχε φέρει σε επαφή τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με την ερευνήτρια. Στην αίθουσα αυτή παρευρισκόταν η ερευνήτρια και ο/η συμμετέχοντας/συμμετέχουσα. Πέντε από τους συμμετέχοντες της έρευνας επιθυμούσαν την παραμονή της ψυχολόγου του φορέα μέσα στην αίθουσα της συνέντευξης. Στις περιπτώσεις αυτές, στην αίθουσα της συνέντευξης παρευρίσκονταν η ερευνήτρια, ο συμμετέχοντας και η ψυχολόγος, η οποία όμως δεν επενέβαινε στη διαδικασία της συνέντευξης, παρά μόνο όταν οι νέοι εμφάνιζαν προβλήματα συμπεριφοράς. Δύο συμμετέχουσες επέλεξαν οι συνεντεύξεις τους να λάβουν χώρα σε καφετέριες, τις οποίες επέλεξαν οι ίδιες. Οι καφετέριες αυτές παρείχαν ήσυχο χώρο, χωρίς διασπαστικά στοιχεία που πιθανόν να απροσανατόλιζαν τις συμμετέχουσες από τη συνέντευξη. Παρούσα στη συνέντευξή τους ήταν και η συνοδός της ομάδας Ατόμων με Αναπηρία στην οποία συμμετείχαν και η οποία είχε φέρει σε επαφή την ερευνήτρια με τις συμμετέχουσες. Και στην περίπτωση αυτή, οι συμμετέχουσες επέλεξαν από μόνες τους την παρουσία της συνοδού τους κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ενώ η συνοδός τους δεν επενέβη στη διεκπεραίωση της συνέντευξης. Τέλος, η συνέντευξη ενός νεαρού συμμετέχοντα πραγματοποιήθηκε στο δωμάτιο του, όπου παρευρίσκονταν μόνο η ερευνήτρια και ο συμμετέχοντας.

Όλες οι συνεντεύξεις διήρκησαν κατά μέσο όρο 30 λεπτά. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης χρησιμοποιήθηκε η τεχνική των σημειώσεων για την καταγραφή των δεδομένων (Adams, 2015). Σε αρχική συζήτηση με γονείς, έγινε αντιληπτή η άρνησή τους για χρήση μαγνητοφώνου, καθώς όπως υποστήριζαν δεν επιθυμούσαν να υπάρχει καταγεγραμμένη η φωνή του παιδιού τους, ιδιαίτερος λόγω του ευαίσθητου θέματος

που θα συζητιούνταν. Συνεπώς, λόγω των ευαίσθητων θεμάτων που εμπεριέχονταν προς συζήτηση στην παρούσα έρευνα, αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθεί η τεχνική των σημειώσεων.

2.5 Ανάλυση των δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω της θεματικής ανάλυσης. Η θεματική ανάλυση αναλύει δεδομένα που έχουν συλλεχθεί από τους ερευνητές μέσω των συνεντεύξεων και έχουν δομηθεί από αυτούς με τη μορφή γραπτού κειμένου (Γαλάνης, 2018). Κατά τους Braun και Clark (2006) σκοπός της θεματικής ανάλυσης των δεδομένων είναι η καταγραφή των κωδικοποιήσεων και των θεμάτων που προκύπτουν από τις συνεντεύξεις.

Για την ανάλυση των δεδομένων των συνεντεύξεων ακολουθήθηκαν οι φάσεις της θεματικής ανάλυσης που προτείνουν οι Braun και Clark (2006). Αρχικά, στην πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε η «εξοικείωση με τα δεδομένα». Τα δεδομένα, αφού ήταν γραμμένα επακριβώς σε μορφή σημειώσεων, καθαρογράφηκαν και αναγνώστηκαν αρκετές φορές. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε καταγραφή των βασικών ιδεών που συλλήφθηκαν σε πρώτη φάση από τις επαναλαμβανόμενες αναγνώσεις.

Στη δεύτερη φάση πραγματοποιήθηκε η «δημιουργία αρχικών κωδικών». Στη φάση αυτή πραγματοποιήθηκε αρχική κωδικοποίηση των δεδομένων, η οποία προσδιόριζε κάποιο χαρακτηριστικό γνώρισμά τους.

Στην τρίτη φάση πραγματοποιήθηκε η «αναζήτηση θεμάτων». Στη φάση αυτή όλοι οι κωδικοί αναλύθηκαν. Διαφορετικοί μεταξύ τους κωδικοί που είχαν κάποια κοινή βάση, συνδυάστηκαν και ταξινομήθηκαν σε πιθανά θέματα.

Στην τέταρτη φάση πραγματοποιήθηκε η «επανεξέταση θεμάτων». Στη φάση αυτή μελετήθηκαν όλα τα θέματα με σκοπό να εξεταστεί εάν τα θέματα που δομήθηκαν είναι ορθά ή απαιτείται εκ νέου ανάλυσή τους. Η ανάλυση αυτή επέφερε είτε την απόρριψή τους είτε την περαιτέρω ανάλυσή τους σε νέα θέματα.

Στην πέμπτη φάση πραγματοποιήθηκε ο «καθορισμός και ονομασία θεμάτων». Στη φάση αυτή πραγματοποιήθηκε ορισμός και ονομασία του κάθε θέματος, προσδιορίζοντας μέσω της ονομασίας τους, το περιεχόμενο του κάθε θέματος με βάση τα δεδομένα που περιλάμβαναν. Οι θεματικές που προέκυψαν για τον κάθε άξονα του οδηγού της συνέντευξης, έρχονται σε συμφωνία με όσα ερευνούσε ο κάθε άξονας, τα οποία έχουν αναλυθεί στο υποκεφάλαιο «Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων». Για τον πρώτο άξονα καθορίστηκαν οι παρακάτω 3 θεματικές: ο ελεύθερος χρόνος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι φιλικές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από τους/τις φίλους/φίλες τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι οικογενειακές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από την οικογένειά τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Για τον δεύτερο άξονα οι θεματικές που προέκυψαν ήταν οι 2 παρακάτω: η ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις και η σεξουαλική εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Για τον τρίτο άξονα οι θεματικές που δομήθηκαν ήταν οι 3 παρακάτω: η συνειδητοποίηση των αλλαγών που συμβαίνουν στα σώματα και των δύο φύλων κατά την περίοδο της εφηβείας από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, η αναγνώριση των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και η συνειδητοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας και της επιθυμίας για διαφυλική σχέση στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Και για τον τέταρτο άξονα προέκυψαν οι 2 παρακάτω

θεματικές: το άγγιγμα των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι διαφυλικές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.

Τέλος, στην έκτη φάση πραγματοποιήθηκε η «παραγωγή της έκθεσης αποσπάσματος». Στη φάση αυτή πραγματοποιήθηκε η τελική ανάλυση και η σύνταξη της τελικής έκθεσης. Στην τελική έκθεση παρουσιάζονταν τα αποτελέσματα της έρευνας μέσω των οποίων απαντήθηκαν και τεκμηριώθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί στο Κεφάλαιο 1 της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Αποτελέσματα

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της έρευνας μετά από την ανάλυσή τους. Για την καλύτερη κατανόησή τους, τα αποτελέσματα θα παρουσιαστούν ανά άξονα της ημιδομημένης συνέντευξης, ενώ ο κάθε άξονας διαχωρίζεται και σε επιμέρους θεματικές, όπως αυτές προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των δεδομένων.

3.1. Άξονας 1: Κοινωνική Στήριξη- Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Ο πρώτος άξονάς της ημιδομημένης συνέντευξης της παρούσας ποιοτικής έρευνας ήταν η «Κοινωνική Στήριξη- Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Από την ανάλυση του άξονα αυτού προέκυψαν οι παρακάτω θεματικές: ο ελεύθερος χρόνος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι φιλικές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από τους/τις φίλους/φίλες τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι οικογενειακές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από την οικογένειά τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Παρακάτω παρουσιάζονται οι απαντήσεις του πρώτου άξονα που δόθηκαν από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας, ανά θεματική, όπως προέκυψαν από την ανάλυσή τους.

3.1.1 Ο ελεύθερος χρόνος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, στην πλειονότητά τους (12 στους 16), προτιμούν στον ελεύθερο χρόνο τους να πηγαίνουν

βόλτες με τους γονείς και τους/τις φίλους/φίλες τους. Μία από τους/τις παραπάνω ερωτώμενους/ερωτώμενες, η οποία κινείται με αναπηρικό αμαξίδιο, τόνισε

«Πηγαίνω βόλτες μόνο όπου έχω πρόσβαση με το καρότσι. Δεν έχω πολλές επιλογές»
(Σ1, 29 ετών).

Στη δεύτερη θέση προτίμησής τους για 11 από τα 16 άτομα είναι η παρακολούθηση τηλεόρασης. Ένας από τους/τις ερωτώμενους/ερωτώμενες δήλωσε ότι προτιμά να βλέπει μεσημεριανές εκπομπές, ένας άλλος παιδικές ταινίες και δύο άλλοι ερωτώμενοι αθλητικές εκπομπές. Οι υπόλοιποι/υπόλοιπες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δήλωσαν ότι παρακολουθούν οποιοδήποτε πρόγραμμα υπάρχει στην τηλεόραση την εκάστοτε στιγμή. Την ακρόαση μουσικής ως προτίμηση στον ελεύθερο χρόνο τους την ανέφεραν 8 στους/στις 16 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας. Ένας από αυτούς δήλωσε ότι του αρέσει να ακούει εκκλησιαστική μουσική, ένας άλλος cd και radio και ένας άλλος trap μουσική. Οι υπόλοιποι/υπόλοιπες ερωτώμενοι/ερωτώμενες δεν ανέφεραν το είδος της μουσικής που ακούνε στον ελεύθερο χρόνο τους. Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται αναλυτικά οι δραστηριότητες με τις οποίες προτιμούν να ασχολούνται οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον ελεύθερο χρόνο τους.

Πίνακας 2

Προτιμήσεις των Νέων με Νοητική και Αναπτυξιακή Αναπηρία στον Ελεύθερο Χρόνο τους

Προτιμήσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον ελεύθερο χρόνο τους	Πλήθος	Ποσοστό
Να πηγαίνουν βόλτες με γονείς και φίλους/φίλες	12	75%
Να βλέπουν τηλεόραση	11	68,75%
Να ακούνε μουσική	8	50%
Να παίζουν βιντεοπαιχνίδια	4	25%
Να κάνουν γυμναστική	4	25%
Να πηγαίνουν για καφέ	3	18,75%
Να κοιμούνται	2	12,5%

Προτιμήσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον ελεύθερο χρόνο τους	Πλήθος	Ποσοστό
Να ασχολούνται με την κηπουρική	2	12,5%
Να διαβάζουν κόμικς	2	12,5%
Να παίζουν με το κατοικίδιό τους	2	12,5%
Να κάθονται σπίτι	1	6,25%
Να παίζουν επιτραπέζια παιχνίδια	1	6,25%
Να ζωγραφίζουν	1	6,25%
Να πηγαίνουν για ψώνια ρούχων	1	6,25%
Να ξεφυλλίζουν φωτογραφικά άλμπουμ	1	6,25%
Να βγάζουν φωτογραφίες με το tablet	1	6,25%
Να πηγαίνουν επίσκεψη στη γιαγιά	1	6,25%
Να πηγαίνουν στη δουλειά των γονιών τους	1	6,25%
Να πηγαίνουν στην ομάδα Ατόμων με Αναπηρία που συμμετέχουν και να ασχολούνται με νέες ιδέες γι' αυτήν	1	6,25%
Να αναλαμβάνουν την οργάνωση διαφόρων project του σχολείου	1	6,25%

Αναφορικά με το αν επιλέγουν μόνοι/μόνες τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία με το τι θα ασχοληθούν στον ελεύθερο χρόνο τους, 13 στους/στις 16 ερωτώμενους/ερωτώμενες δήλωσαν ότι αποφασίζουν μόνοι/μόνες τους. Δύο νέοι ανέφεραν ότι αποφασίζει η μητέρα τους γι' αυτούς, ενώ η συμμετέχουσα που κινείται με αναπηρικό αμαξίδιο έδωσε την απάντηση ότι αν στον ελεύθερο χρόνο της κάνει κάτι που εμπεριέχει τους/τις φίλους/φίλες της μέσα, αποφασίζουν από κοινού μαζί. Επιπλέον, τόνισε ότι στις υπόλοιπες περιπτώσεις αποφασίζουν οι γονείς και οι φροντιστές της, καθώς πολλές από τις δραστηριότητές της απαιτούν τη διαθεσιμότητά τους. Για παράδειγμα, ανέφερε ότι χρειάζεται βοήθεια από αυτούς για τη βόλτα, αλλά ακόμη και τη σίτιση.

Στην ερώτηση εάν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία πηγαίνουν σε κάποια δραστηριότητα, όλοι/όλες, εκτός από μία συμμετέχουσα, ανέφεραν ότι το πρωί παρακολουθούν μαθήματα σε κάποιο Εκπαιδευτικό Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης για Άτομα με Αναπηρία (ΕΚΕΚ ΑμεΑ) ή σε Εργαστήρια Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΕΕΚ). Στην πλειονότητά τους, 12

στους/στις 16 νέους/νέες, ανέφεραν ότι τα απογεύματα πηγαίνουν, σχεδόν σε καθημερινή βάση, σε Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης για Άτομα με Αναπηρία (ΚΔΑΠ ΑμεΑ). Μία συμμετέχουσα ανέφερε ότι πηγαίνει 2 φορές την εβδομάδα σε Σύλλογο για Άτομα με Αναπηρία (ΑμεΑ), όπου εκεί κάνουν μαθήματα χορού και θεάτρου. Το κολυμβητήριο ήταν μια άλλη δραστηριότητα που κάνουν σε εβδομαδιαία βάση 5 άτομα. Μία ακόμη δραστηριότητα που αναφέρθηκε από 4 ερωτώμενους/ερωτώμενες είναι η έξοδός τους το σαββατοκύριακο με το συνοδό τους και την ομάδα για Άτομα με Αναπηρία (ΑμεΑ) στην οποία είναι μέλη. Το γυμναστήριο είναι δραστηριότητα που δήλωσε ότι κάνει μία ερωτώμενη της έρευνας 4 φορές την εβδομάδα. Ένας συμμετέχοντας ανέφερε ότι πηγαίνει στο κατηχητικό 1 φορά την εβδομάδα, ενώ μία άλλη συμμετέχουσα ανέφερε ότι 1 φορά την εβδομάδα κάνει ιδιαίτερα μαθήματα στη γλώσσα και στα μαθηματικά με δασκάλα στο σπίτι, παρόλο που έχει χρόνια που τελείωσε το σχολείο. Τέλος, μία συμμετέχουσα της έρευνας στην ερώτηση αυτή απάντησε ως δραστηριότητα τις βόλτες που κάνει με τους γονείς και τη νονά της τα σαββατοκύριακα. Πιθανόν η συγκεκριμένη νεαρή να αντιλήφθηκε τη βόλτα με οικεία της πρόσωπα το σαββατοκύριακο ως δραστηριότητα, καθώς μένει στο οικοτροφείο της Εταιρείας Σπαστικών Βορείου Ελλάδος και τα σαββατοκύριακα επιστρέφει στο σπίτι των γονιών της.

Όσον αφορά αν τα ίδια τα άτομα επέλεξαν από μόνα τους να ασχοληθούν με τις δραστηριότητες αυτές ή ήταν επιλογή κάποιου άλλου οικείου τους προσώπου, οι μισοί/μισές νέοι/νέες του δείγματος απάντησαν ότι η μητέρα τους επέλεξε με ποια δραστηριότητα θα ασχοληθούν, ενώ 5 άλλοι/άλλες νέοι/νέες απάντησαν ότι και οι δύο γονείς τους επέλεξαν από κοινού τις δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται. Οι δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνουν τα ΚΔΑΠ ΑμεΑ, το Σύλλογο ΑμεΑ, το κολυμβητήριο και το κατηχητικό που αναφέρθηκαν παραπάνω. Μία συμμετέχουσα

ανέφερε ότι η αδερφή της της πρότεινε το γυμναστήριο ως δραστηριότητα. Μόνο δύο ήταν τα άτομα που δήλωσαν ότι μόνα τους επέλεξαν τις δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται. Μέσα στα άτομα αυτά συμπεριλαμβάνεται και η συμμετέχουσα που κινείται με το αναπηρικό αμαξίδιο, η οποία όμως είπε χαρακτηριστικά:

«Επιλέγω μόνη μου τη δραστηριότητα που θα κάνω. Θα πρέπει όμως να μπορούν οι φροντιστές ή οι γονείς μου και να έχω πρόσβαση στον χώρο που θα πάω» (Σ1, 29 ετών).

Τα 5 άτομα που συμμετέχουν σε Ομάδες ΑμεΑ, τόνισαν ότι τη δραστηριότητα αυτήν την επέλεξαν μόνα τους, παρόλο που τις υπόλοιπες δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται τους τις επέλεξαν κοντινά οικογενειακά τους πρόσωπα. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, εκτός από έναν, οι οποίοι/οποίες ασχολούνται με δραστηριότητες που τους επέλεξαν άλλοι, ανέφεραν ότι αν και η επιλογή των δραστηριοτήτων τους κατά βάση έγινε από κάποιον άλλο, τώρα τους αρέσουν και τις απολαμβάνουν και οι ίδιοι/ίδιες. Μόνο ένας συμμετέχων ανέφερε ότι δεν του αρέσει το κολυμβητήριο που του επέλεξε η μητέρα του ως δραστηριότητα. Χαρακτηριστικά είπε:

«Το κολυμβητήριο εμένα με κουράζει και δε μου αρέσει, αλλά η μαμά λέει ότι βοηθάει στο να γυμνάσω τα πόδια μου» (Σ14, 25 ετών).

Αναφορικά με το αν υπάρχει κάποιο άτομο που απαγορεύει στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία να βγούνε έξω όποτε το επιθυμούν, τρεις ήταν οι συμμετέχοντες που αποκρίθηκαν ότι κανείς δεν τους απαγορεύει να βγούνε όποτε το επιθυμούν. Αντίθετα, 7 νέοι/νέες απάντησαν ότι οι γονείς τους τους απαγορεύουν κάποιες φορές να βγούνε έξω, ενώ τρεις ανέφεραν συγκεκριμένα τις μητέρες τους ότι τους απαγορεύουν να κάνουν εξόδους. Δύο άλλοι νέοι, αν και απάντησαν ότι δεν υπάρχει κάποιος που να τους απαγορεύει να βγούνε, τόνισαν ότι

όταν βγαίνουν πρέπει να ενημερώνουν και να παίρνουν την άδεια της μητέρας τους. Επομένως, θα λέγαμε ότι και οι δύο αυτοί συμμετέχοντες κατατάσσονται εντέλει στους/στις νέους/νέες που δήλωσαν ότι η μητέρα τους είναι το άτομο που μπορεί να τους απαγορεύσει να βγούνε έξω. Τέλος, η συμμετέχουσα που κινείται με αναπηρικό αμαξίδιο ανέφερε ότι δεν της απαγορεύει κανείς να βγει έξω, αλλά κάθε φορά που θα αποφασίσει να βγει, θα πρέπει να είναι διαθέσιμος ο συνοδός της, καθώς χρειάζεται βοήθεια τόσο στη μετακίνηση όσο και στην αυτοεξυπηρέτησή της. Επιπλέον, ανέφερε ότι ακόμη και όταν λύνεται το πρόβλημα της μετακίνησής της με αστικό του δήμου που είναι για ΑμεΑ, θα πρέπει να υπάρχει στην τοποθεσία άφιξής της άτομο να την παραλάβει.

Από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία της έρευνας, οι μισοί/μισές νέοι/νέες του δείγματος δήλωσαν ότι οι γονείς τους από κοινού αποφασίζουν και τους δίνουν την άδεια για να βγουν έξω και να επισκεφθούν κάποιο οικείο πρόσωπό τους, ενώ πέντε άλλοι/άλλες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας ανέφεραν τη μητέρα τους ως το άτομο που τους δίνει την άδεια. Ένας συμμετέχων δήλωσε ότι πάντα βγαίνει έξω με τους γονείς ή τον συνοδό του και ποτέ μόνος, ενώ ένας άλλος δήλωσε ότι δε βγαίνει ποτέ έξω βόλτα, ούτε επισκέπτεται άτομα. Ένας ήταν μόνο ο συμμετέχων που απάντησε ότι αποφασίζει ο ίδιος για τις εξόδους του, τονίζοντας όμως ότι ενημερώνει πάντα τους γονείς του πριν βγει.

3.1.2 Οι φιλικές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από τους/τις φίλους/φίλες τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά τις φιλικές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας απάντησαν ότι έχουν φίλους/φίλες. Οι φίλοι/φίλες τους είναι είτε συνομήλικά τους άτομα με αναπηρία είτε φίλοι/φίλες των γονιών τους ακόμη και εάν αυτοί/αυτές είναι αρκετά πιο

μεγάλοι/μεγάλες από τους/τις ίδιους/ίδιες. Μέσω της συζήτησης που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της συνέντευξης, έγινε κατανοητό ότι οι περισσότεροι/περισσότερες από τους/τις ερωτώμενους/ερωτώμενες μέσα στους/στις φίλους/φίλες τους έβαζαν και τους/τις συνοδούς τους. Επιπλέον, μία συμμετέχουσα αν και έδωσε την απάντηση ότι έχει φίλους και φίλες, όταν της ζητήθηκε να τους ονοματίσει δε μπόρεσε, λέγοντας ότι δε θυμάται τα ονόματά τους. Στην ερώτηση αν έχουν κολλητούς/κολλητές φίλους/φίλες, όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δυσκολεύτηκαν να απαντήσουν και χρειάστηκε επεξήγηση του όρου. Στο τέλος, όλοι/όλες δήλωσαν ότι έχουν πολλούς/πολλές κολλητούς/κολλητές φίλους/φίλες, χωρίς όμως να δώσουν παραπάνω πληροφορίες για αυτούς/αυτές. Η πλειοψηφία των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, 14 στους 16 ερωτώμενους/ερωτώμενες, κάνει παρέα και με άτομα του αντίθετου φύλου. Μόνο δύο νεαροί με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος δήλωσαν ότι δεν κάνουν παρέα με κορίτσια.

Στην πλειονότητά τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, 14 στους 16 νέους/νέες, γνώρισαν τους/τις φίλους/φίλες τους στο σχολείο, στο ΕΕΕΕΚ και στο ΕΚΕΚ ΑμεΑ, όπου φοιτούν. Επόμενο σε κατάταξη μέρος γνωριμίας φίλων για τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία βρέθηκαν να είναι τα ΚΔΑΠ ΑμεΑ για 11 από τους/τις 16 ερωτώμενους/ερωτώμενες. Οι ομάδες και οι σύλλογοι ΑμεΑ είναι ένα άλλο μέρος στο οποίο 4 από τους/τις ερωτώμενους/ερωτώμενες γνώρισαν τους/τις φίλους/φίλες τους, ενώ και οι κατασκηνώσεις υπήρξαν χώροι γνωριμίας φίλων για 4 ερωτώμενους/ερωτώμενες. Άλλες απαντήσεις που δόθηκαν μεμονωμένα από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ως χώροι/τόποι γνωριμίας φίλων είναι το κατηχητικό, το οικοτροφείο και το χωριό.

Πίνακας 3

Χώροι Γνωριμίας Φίλων για τους/τις Νέους/Νέες με Νοητική και Αναπτυξιακή Αναπηρία

Χώροι γνωριμίας φίλων για τους νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	Πλήθος	Ποσοστό
Σχολείο, ΕΕΕΚ, ΕΚΕΚ ΑμεΑ	14	87,5%
ΚΔΑΠ ΑμεΑ	11	68,75%
Ομάδες/ Σύλλογοι Ατόμων με Αναπηρία	4	25%
Κατασκηνώσεις	4	25%
Οικοτροφείο	1	6,25%
Κατηχητικό	1	6,25%
Χωριό	1	6,25%

Σε ερώτηση αν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συναντιούνται με τους/τις φίλους/φίλες τους και εκτός των χώρων όπου τους γνώρισαν, η πλειοψηφία των νέων αποκρίθηκε πως συναντιούνται. Συγκεκριμένα, 10 νέοι/νέες απάντησαν ότι βγαίνουν για καφέ με τους/τις φίλους/φίλες τους με την παρουσία είτε των γονιών τους είτε των εργαζομένων του ΚΔΑΠ ΑμεΑ όπου πηγαίνουν είτε των συνοδών τους από τις ομάδες ΑμεΑ όπου είναι μέλη. Άλλοι δύο, ένας συμμετέχων και μία συμμετέχουσα, δήλωσαν ότι τα σαββατοκύριακα βγαίνουν έξω με τον συνοδό τους, τον οποίο αναγνωρίζουν ως φίλο. Μία νεαρή κοπέλα απάντησε ότι βγαίνει για καφέ με τους φίλους και τις φίλες της, χωρίς την παρουσία της μητέρας ή της συνοδού της, αλλά με την παρουσία συνοδών των φίλων της καθώς οι φίλοι και οι φίλες της είναι «άτομα με ειδικές ανάγκες» όπως δήλωσε. Μία ήταν μόνο η συμμετέχουσα που ανέφερε ότι βγαίνει βόλτα με τον φίλο της, χωρίς την παρουσία γονιών ή συνοδών. Από όλους/όλες τους/τις ερωτώμενους/ερωτώμενες, δύο ήταν αυτοί που δήλωσαν ότι δε συναντιούνται με τους φίλους και τις φίλες τους εκτός των προστατευμένων χώρων που γνωρίστηκαν.

Αναφορικά με το τι προτιμούν οι νέοι/νέες του δείγματος να κάνουν με τους/τις φίλους/φίλες τους όταν βρίσκονται, το 50% του δείγματος απάντησε ότι του αρέσει να κάνουν συζητήσεις σχετικά με τα νέα, τα προβλήματά και την καθημερινότητά τους. Ίδιο ποσοστό απάντησε ότι του αρέσουν οι βόλτες με φίλους/φίλες και λίγο

λιγότεροι/λιγότερες από τους μισούς/μισές συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δήλωσαν ότι αρέσκονται να πηγαίνουν για καφέ με τους/τις φίλους/φίλες τους. Δύο συμμετέχοντες ανέφεραν την έξοδο για ποτό ως κάτι που αγαπούν να κάνουν με τους/τις φίλους/φίλες τους, ενώ άλλοι δύο ανέφεραν ότι αγαπούν να ασχολούνται με τις δραστηριότητες του ΚΔΑΠ παρέα με τους/τις φίλους/φίλες τους. Οι συζητήσεις γύρω από τα κόμικς είναι δραστηριότητα που αρέσει σε δύο συμμετέχοντες της έρευνας να κάνουν με τους φίλους τους. Άλλες δραστηριότητες που απάντησαν μεμονωμένα οι νέοι/νέες ότι τους αρέσουν να κάνουν παρέα με τους/τις φίλους/φίλες τους είναι να πηγαίνουν εκδρομές, να φιλοξενούνται ο ένας στο σπίτι του άλλου, να πηγαίνουν για φαγητό, να βγάζουν βόλτα το κατοικίδιό τους, να ακούνε μουσική, να παίζουν πινκ πονκ, να κάνουν αστεία, αλλά και να κάθονται σιωπηλοί παρέα, χωρίς να συζητούν.

Όσον αφορά αν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συζητούν τα προβλήματά τους με τους/τις φίλους/φίλες τους, διαπιστώθηκε ότι στην πλειονότητά τους, 14 στους/στις 16 νέους/νέες, τα συζητούν. Σύμφωνα με τους/τις ίδιους/ίδιες, συνηθίζουν να συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους τόσο γενικά θέματα που τους απασχολούν, όσο και πιο ειδικά θέματα που αφορούν το σχολείο. Δύο από τις παραπάνω συμμετέχουσες ανέφεραν ότι τα θέματα αυτά τα συζητάνε και με τη συνοδό τους, συμπεριλαμβάνοντας επομένως τις συνοδούς τους στο δίκτυο των φίλων τους. Συγκεκριμένα, η μία κοπέλα ανέφερε ότι πέρα από τις συνοδούς της, επιλέγει, επίσης, να συζητήσει τα θέματα που την προβληματίζουν και με δύο εργαζόμενες του οικοτροφείου όπου διαμένει, συνομήλικές της, προσθέτοντας και αυτές στο δίκτυο των φίλων της. Από τα 2 άτομα που απάντησαν ότι δε συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους θέματα που τους απασχολούν, η μία κοπέλα τόνισε ότι τέτοιου είδους συζητήσεις κάνει αποκλειστικά και μόνο με τη μητέρα της.

3.1.3 Οι οικογενειακές σχέσεις και η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν από την οικογένειά τους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όπως προέκυψε από την ανάλυση των απαντήσεων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, στην πλειονότητά τους οι σχέσεις με την οικογένειά τους είναι πολύ καλές. Η οικογένεια, και κυρίως οι γονείς, βρέθηκαν να είναι τα άτομα με τα οποία οι νέοι/νέες περνούν το μεγαλύτερο μέρος της καθημερινότητάς τους. Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι σχεδόν όλοι/όλες οι νέοι/νέες, εκτός από μία νεαρή, ζουν στο πατρικό τους σπίτι. Η σύνθεση των ατόμων που μένουν στο σπίτι ποικίλει. Συγκεκριμένα, 6 ερωτώμενοι/ερωτώμενες δήλωσαν ότι ζουν στο σπίτι μόνο με τους γονείς τους, είτε γιατί είναι μοναχοπαίδια είτε γιατί τα αδέρφια τους σπουδάζουν σε άλλες πόλεις. Το ένα τέταρτο του δείγματος ζει με τους γονείς και τα αδέρφια του στο ίδιο σπίτι, ενώ δύο άλλοι ερωτώμενοι ζουν μόνο με τη μητέρα τους, λόγω του ότι οι γονείς τους είναι διαζευγμένοι. Μία άλλη συμμετέχουσα της έρευνας δήλωσε ότι ζει στο σπίτι με τη μητέρα και τη γιαγιά της και μία άλλη με τη μητέρα και τα δύο αδέρφια της. Άλλη συμμετέχουσα δήλωσε ότι ζει με τη μητέρα, τον πατριό και τον μικρό της αδερφό. Τέλος μία μόνο συμμετέχουσα δε ζει στο πατρικό της σπίτι, αλλά σε οικοτροφείο και πηγαίνει συγκεκριμένες μέρες του μήνα στο σπίτι των γονιών της.

Από τις απαντήσεις των νέων διαπιστώθηκε ότι περνούν αρκετό χρόνο με τις οικογένειές τους. Συγκεκριμένα, 10 από τους/τις ερωτώμενους/ερωτώμενες ανέφεραν ότι περνούν χρόνο με τους γονείς τους, και δύο από αυτούς/αυτές ανέφεραν ότι συνηθίζουν να περνούν χρόνο συνοδά και με τα αδέρφια τους. Οι δραστηριότητες που επί των πλείστων κάνουν όλοι μαζί είναι να βλέπουν τηλεόραση, αθλητικές εκπομπές, να μαγειρεύουν, να τρώνε μεσημεριανό, να κάνουν συζητήσεις σχετικά με το πως ήταν η μέρα τους, να πηγαίνουν βόλτες, για φαγητό, για καφέ, για ψώνια και σινεμά. Ένας από τους/τις παραπάνω ερωτώμενους/ερωτώμενες δήλωσε ότι αν και περνάει χρόνο με

τους γονείς του, θα προτιμούσε να παίζει μόνος του playstation. Οι υπόλοιποι/υπόλοιπες 6 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας ανέφεραν ότι περνούν χρόνο αποκλειστικά με τη μητέρα τους. Οι δραστηριότητες που κάνουν μαζί είναι παρόμοιες με τις παραπάνω. Πηγαίνουν βόλτες, εκδρομές, για καφέ, για ψώνια, παίζουνε, ζωγραφίζουνε και συζητάνε. Μία από τις συμμετέχουσες αυτές δήλωσε ότι δεν της αρέσει που περνάει χρόνο με τη μητέρα της και θα προτιμούσε να κάνει κάτι άλλο.

Σε ερώτηση αν πρέπει να ζητήσουν άδεια προτού καλέσουν κάποιον/κάποια φίλο/φίλη στο σπίτι τους, πάνω από τους/τις μισούς/μισές νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, συγκεκριμένα 9 νέοι/νέες, απάντησαν ότι δεν καλούν ποτέ φίλους στο σπίτι τους. Επτά νέοι/νέες απάντησαν ότι πρώτα ζητούν άδεια από τους γονείς τους ή εάν επρόκειτο για μονογονεϊκή οικογένεια από τη μητέρα τους, για να καλέσουν φίλους/φίλες στο σπίτι. Ένας από τους παραπάνω νέους δήλωσε ότι ζητάει άδεια από τους γονείς του για να καλέσει κάποιον/κάποια φίλο/φίλη, αλλά συνήθως οι γονείς του κανονίζουν από μόνοι τους συνάντηση με φίλους/φίλες του και έπειτα τον ρωτάνε αν θέλει.

Σε περίπτωση που οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία χρειαστούν βοήθεια ή επιθυμούν να συζητήσουν για κάποιο πρόβλημά τους με κάποιο μέλος της οικογένειάς τους, οι μισοί/μισές νέοι/νέες του δείγματος απευθύνονται στους γονείς τους. Τρία από τα παραπάνω άτομα επισήμαναν ότι παρόλο που συζητούν με τους γονείς τους όσα τους απασχολούν, όταν τους απασχολεί κάποιο πρόβλημα που αφορά τις ρομαντικές σχέσεις, απευθύνονται σε άλλα κοντινά τους πρόσωπα. Συγκεκριμένα, ο ένας συμμετέχων δήλωσε ότι αυτούς τους προβληματισμούς του τους συζητά με τον ξάδερφό του, ο άλλος συμμετέχων με τους φίλους του από τη σχολή και η άλλη η συμμετέχουσα με την αδερφή της. Επιπλέον, μία από τους/τις παραπάνω

συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, η κοπέλα που ζει στο οικοτροφείο, συμπλήρωσε ότι στην περίπτωση που δε βρίσκεται στο πατρικό της σπίτι, αλλά στο οικοτροφείο και χρειάζεται βοήθεια, την βοηθούν όλοι οι φροντιστές από εκεί. Η ίδια όμως τόνισε ότι τους προβληματισμούς της επιλέγει να τους συζητάει μονάχα με δύο εργαζόμενες του οικοτροφείου που εμπιστεύεται. Μία συμμετέχουσα ανέφερε ότι απευθύνεται στους γονείς της μόνο όταν χρειάζεται κάποια βοήθεια. Σε περίπτωση που έχει κάποιον προβληματισμό, απευθύνεται στην ψυχολόγο του σχολείου για την επίλυσή του και το συζητά μαζί της. Τέλος, οι υπόλοιποι/υπόλοιπες επτά ερωτώμενοι/ερωτώμενες απευθύνονται για βοήθεια και συζήτηση των προβλημάτων τους αποκλειστικά στη μητέρα τους. Ένας ερωτώμενος από τους τελευταίους ανέφερε και τις δύο αδερφές του ως άτομα με τα οποία μοιράζεται τους προβληματισμούς του, ενώ μία άλλη ερωτώμενη ανέφερε συνοδά άτομα την αδερφή, τη θεία και τα μεγαλύτερα ξαδέρφια της.

3.2. Άξονας 2: Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Ο δεύτερος άξονας της ημιδομημένης συνέντευξης ήταν η «Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Από την ανάλυση του άξονα αυτού προέκυψαν οι παρακάτω θεματικές: η ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις και η σεξουαλική εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Παρακάτω παρουσιάζονται οι απαντήσεις του δεύτερου άξονα που δόθηκαν από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας, ανά θεματική, όπως προέκυψαν από την ανάλυσή τους.

3.2.1 Η ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις

Πάνω από το μισό δείγμα της έρευνας, 9 στους/στις 16 νέους/νέες, δεν είχε λάβει ενημέρωση για θέματα σεξουαλικότητας και σχέσεων από το κοντινό περιβάλλον του. Για το μοναδικό θέμα που ενημερώθηκαν τρεις νεαρές κοπέλες από τη μητέρα ή την αδερφή τους, στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού, ήταν η έμμηνος ρύση και συγκεκριμένα τους πληροφόρησαν, σε γενικές γραμμές, για τα συμπτώματα που θα έχουν κάθε φορά που θα έχουν περίοδο. Σε ερώτηση αν ένιωσαν την ανάγκη οι νέοι/νέες που δεν έχουν λάβει ενημέρωση να μιλήσουν στην ψυχολόγο του σχολείου για θέματα σχέσεων και σεξουαλικότητας, δύο ήταν μόνο τα άτομα που παραδέχθηκαν ότι, καθώς έχουν σχέση, κάποιες φορές, νιώθουν την ανάγκη να μιλήσουν στην ψυχολόγο για τα προβλήματα των σχέσεών τους. Συνήθως όμως, όπως δήλωσαν, προτιμούν να τα συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους. Τα υπόλοιπα άτομα του δείγματος φάνηκαν απρόθυμα στο να συζητήσουν αυτού του είδους τα θέματα με την ψυχολόγο. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση μίας κοπέλας που φάνηκε να είναι πολύ αρνητική, καθώς πίστευε πως οτιδήποτε συζητούσαν με την ψυχολόγο, στη συνέχεια αυτή θα τα μαρτυρούσε στη μητέρα της. Η συγκεκριμένη κοπέλα συνοδά ανέφερε ότι ο πατέρας της δεν της επέτρεπε να συζητά τέτοιου είδους θέματα.

Από τους/τις 9 αυτούς/αυτές νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία που δεν είχαν ενημερωθεί περί σεξουαλικότητας και σχέσεων, οι 7 νέοι/νέες δήλωσαν ότι δεν είχαν ποτέ απορίες σχετικά με τα θέματα αυτά. Στα άλλα δύο άτομα που δήλωσαν ότι είχαν απορίες σχετικά με τις σχέσεις, συμπεριλαμβάνονταν μία κοπέλα που ποτέ δεν είχε τολμήσει να εκφράσει τις απορίες της στα κοντινά της πρόσωπα και ένας νεαρός που ενώ είχε εκφράσει τις απορίες του, ο περίγυρός του συνήθιζε να του λέει ότι ακόμη είναι μικρός για σχέσεις.

Όσοι/όσες νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είχαν λάβει ενημέρωση για θέματα σεξουαλικότητας και σχέσεων, 7 άτομα στον αριθμό, φαίνεται ότι λάμβαναν την ενημέρωση αυτή από ποικίλες διαφορετικές πηγές. Στην κορυφή της ενημέρωσης, για 5 από τους/τις 7 νέους/νέες, διαπιστώθηκε να είναι οι ψυχολόγοι των ΚΔΑΠ ΑμεΑ, όπου οι νέοι/νέες συνηθίζουν να περνούν τις απογευματινές τους ώρες. Οι ψυχολόγοι αυτοί φαίνεται να επικεντρώνονται κυρίως σε θέματα που αφορούν τη σωστή συμπεριφορά των νέων απέναντι στο αντίθετο φύλο και την ευγενική προσέγγισή του μέσω κομπλιμέντων. Στη συνέχεια, ως συνηθέστερες πηγές ενημέρωσης εμφανίζονται να είναι και το σχολείο για 5 νέους/νέες του δείγματος και οι γονείς, είτε και οι δύο (για 2 άτομα του δείγματος) είτε μεμονωμένα η μητέρα (για 3 άτομα του δείγματος). Από τους/τις νέους/νέες αυτούς που έλαβαν ενημέρωση περί σεξουαλικότητας και σχέσεων, οι πέντε δήλωσαν ότι τους/τις μίλησε ο περίγυρός τους σχετικά με αυτή τη θεματολογία, αυτοβούλως, χωρίς να εκφράσουν οι ίδιοι/ίδιες την επιθυμία. Συγκεκριμένα, ένας συμμετέχοντας με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος είπε *«Μου μίλησαν από μόνοι τους. Είναι αγένεια να συζητάμε τέτοια πράγματα» (Σ5, 23 ετών).*

Οι άλλοι/άλλες δύο νέοι/νέες δήλωσαν ότι τους μίλησε ο κοντινός περίγυρός τους, καθώς είχαν απορίες οι ίδιοι/ίδιες σχετικά με τις σχέσεις και το πως μπορούν να αναπτύξουν οι ίδιοι/ίδιες μια ρομαντική σχέση.

Για δύο νεαρούς του δείγματος φαίνεται η ηλικία του δημοτικού να ήταν η στιγμή όπου δέχθηκαν ενημέρωση περί αυτών των θεμάτων. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι οι γονείς τους τους παρείχαν πληροφόρηση που επικεντρωνόταν κατά κύριο λόγο στα επιτρεπτή και μη επιτρεπτή μέρη του σώματος στα οποία επιτρέπεται να αγγίζουν την εκάστοτε κοπέλα που έχουν απέναντί τους, καθώς και στην ορθή

συμπεριφορά που οφείλουν να έχουν απέναντί της. Ένας από τους παραπάνω συμμετέχοντες ανέφερε ότι ακόμη και σήμερα συνεχίζει να δέχεται αυτού του είδους τις υποδείξεις, αυτή τη φορά όμως, από τη σχολική μονάδα όπου φοιτά. Ένας συμμετέχων δήλωσε ότι στο γυμνάσιο δέχθηκε αυτού του είδους την ενημέρωση από τους καθηγητές του, ενώ μία άλλη συμμετέχουσα δήλωσε το λύκειο ως το κομβικό σημείο που έγινε δέκτης αυτών των συζητήσεων. Ένας άλλος νεαρός ανέφερε ότι έλαβε ενημέρωση περί σεξουαλικών και σχεσιακών θεμάτων περίπου στην ηλικία των 19 ετών. Δύο άλλοι ερωτώμενοι φάνηκε να δυσκολεύονται να θυμηθούν τη χρονική στιγμή που έλαβαν την ενημέρωση αυτή, λέγοντας ότι την έλαβαν πριν λίγα χρόνια, χωρίς όμως να θυμούνται το πότε συγκεκριμένα. Δύο από τους/τις επτά συμμετέχοντες/συμμετέχουσες που έλαβαν σεξουαλική ενημέρωση τα προηγούμενα χρόνια δήλωσαν ότι δέχονται ακόμη και σήμερα ενημέρωση και κάνουν συζητήσεις περί σεξουαλικών θεμάτων με τους πατεράδες τους. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι και οι δύο συμμετέχοντες τόνισαν ότι οι πατεράδες τους, μερικές φορές, τους φέρνουν σε άβολη θέση, κάνοντάς τους ερωτήσεις, όπως αν έχουν έρθει σε σεξουαλική επαφή με κοπέλα. Συγκεκριμένα τις ερωτήσεις αυτές τις χαρακτήρισε «ανοησίες» ο ένας συμμετέχοντας και «πράγματα που είναι αμαρτίες» ο άλλος.

Πέρα όμως από την ενημέρωση που λαμβάνουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία από τον περίγυρό τους σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις, μία άλλη μορφή ενημέρωσης, όπως αναφέρθηκε και στο θεωρητικό μέρος της παρούσας εργασίας, είναι η αυτοκατευθυνόμενη μάθηση. Αναφορικά με το εάν οι νέοι/νέες του δείγματος χρησιμοποιούν την αυτοκατευθυνόμενη μάθηση μέσω διαδικτύου για να βρουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους που αφορούν τις σχέσεις και τις αλλαγές του σώματός τους που οφείλονται στην εφηβεία, όλοι/όλες εκτός από μία συμμετέχουσα απάντησαν αρνητικά. Συγκεκριμένα, ένας συμμετέχοντας απάντησε ότι

ποτέ δεν ανοίγει ιστοσελίδες που αναγράφουν ότι είναι κατάλληλες για άτομα από 18 ετών κι άνω, παρόλο που ο ίδιος είναι πάνω από 18 ετών. Επιπλέον, ακόμη και η μία η συμμετέχουσα που απάντησε ότι χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για να βρει απαντήσεις στα ερωτήματά που έχει και εντάσσονται σε αυτήν τη θεματολογία, όταν της ζητήθηκε να αναφέρει τι ακριβώς έψαξε την τελευταία φορά, απάντησε ότι δε θυμόταν. Πιθανόν, είτε να μην έψαξε ποτέ για τη συγκεκριμένη θεματολογία και να μπερδεύτηκε με κάτι άλλο που αναζήτησε στο διαδίκτυο, είτε να ντράπηκε να απαντήσει συγκεκριμένα.

Σε αντίθεση με την αυτοκατεθυνόμενη μάθηση μέσω διαδικτύου, οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία φαίνεται να βρίσκουν απαντήσεις στις απορίες τους σχετικά με τις σχέσεις και τη σεξουαλικότητα μέσω των συζητήσεών τους με τους/τις φίλους/φίλες τους. Σχεδόν οι μισοί/μισές νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία του δείγματος, επτά στον αριθμό, παραδέχτηκαν ότι συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους για θέματα σχέσεων και σεξουαλικότητας. Σε ερώτηση σχετικά με το τι ακριβώς συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους πάνω στην αναφερόμενη θεματολογία, δύο άτομα που ήταν σε σχέση κατά την περίοδο της έρευνας δήλωσαν ότι συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους διάφορα θέματα που αφορούν την καθημερινότητά τους με τις σχέσεις τους. Τρεις άλλοι/άλλες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, δύο γυναίκες και ένας άντρας, ανέφεραν ότι συζητούν συνηθώς με τους/τις φίλους/φίλες τους τρόπους εύρεσης συντρόφου. Μία άλλη νεαρή κοπέλα του δείγματος δήλωσε ότι τα θέματα περί σχέσεων και σεξουαλικότητας, και συγκεκριμένα το θέμα της σεξουαλικής επαφής, τα συζητάει αποκλειστικά με τις συνοδούς της, τις οποίες κατατάσσει στο δίκτυο των φίλων της, και νιώθει άνετα μαζί τους. Τέλος, ένας άλλος συμμετέχοντας δήλωσε ότι συνήθως συζητάει με τους φίλους του γενικά για κοπέλες, τονίζοντάς τους όμως συνεχώς ότι απαγορεύεται να αγγίζουν κοπέλες συγκεκριμένα είπε:

«Τους λέω ότι απαγορεύεται να αγγίζουν κοπέλες και ότι εάν το κάνουν θα καλέσω την αστυνομία» (Σ6, ετών 25).

3.2.2 Η σεξουαλική εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά αν έχουν λάβει σεξουαλική εκπαίδευση οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, λίγο πάνω από τους/τις μισούς/μισές και συγκεκριμένα 9 νέοι/νέες απάντησαν αρνητικά, ενώ 7 νέοι/νέες ήταν αυτοί/αυτές που είχαν λάβει ή λάμβαναν σεξουαλική εκπαίδευση τη χρονική περίοδο της έρευνας. Τέσσερις από τους/τις επτά νέους/νέες αποκρίθηκαν ότι έλαβαν τέτοιου είδους εκπαίδευση στο σχολείο. Μία από αυτούς/αυτές δήλωσε ότι την έλαβε όσο φοιτούσε στο λύκειο από την ψυχολόγο και την κοινωνική λειτουργό του σχολείου, ενώ και τη στιγμή της έρευνας λάμβανε εκπαίδευση από την ψυχολόγο της Εταιρίας Σπαστικών Βορείου Ελλάδος. Ένας άλλος νέος έλαβε σεξουαλική εκπαίδευση όσο φοιτούσε στο γυμνάσιο από τους καθηγητές του σχολείου, ενώ συνέχιζε να λαμβάνει σεξουαλική αγωγή από την ψυχολόγο του ΕΚΕΚ ΑμεΑ στο οποίο φοιτά. Τέλος, οι άλλοι δύο νέοι δε μπορούσαν να θυμηθούν την σχολική βαθμίδα που βρίσκονταν όταν έλαβαν την εκπαίδευση αυτή από τους καθηγητές τους. Ανέφεραν, όμως, ότι συνέχισαν να λαμβάνουν σεξουαλική εκπαίδευση και τη στιγμή της έρευνας από την ψυχολόγο του ΚΔΑΠ ΑμεΑ όπου πηγαίνουν. Επιπλέον, άλλοι τρεις νέοι ανέφεραν ότι λάμβαναν τη χρονική περίοδο διεξαγωγής της έρευνας σεξουαλική εκπαίδευση από την ψυχολόγο του ΚΔΑΠ ΑμεΑ όπου περνούν τις απογευματινές ώρες.

Σε ερώτηση τι ακριβώς έμαθαν από τη σεξουαλική εκπαίδευση που έλαβαν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, μία συμμετέχουσα δήλωσε ότι δε θυμάται. Τα υπόλοιπα άτομα δήλωσαν ότι έμαθαν νέες πληροφορίες για το σώμα τους και για το ποια σημεία επιτρέπεται και ποια όχι να ακουμπάνε πάνω στο σώμα τους σε δημόσιο χώρο. Επιπλέον, έμαθαν τους επιτρεπτούς τρόπους προσέγγισης συντρόφου,

αλλά και το πως να εκφράζουν κομπλιμέντα προς το άτομο που έχουν απέναντί τους. Ένας από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες συμπλήρωσε ακόμη ότι μέσω της σεξουαλικής εκπαίδευσης έμαθε πως να φροντίζει την υγιεινή του σώματός του. Αναφορικά με το εάν μέσω της σεξουαλικής εκπαίδευσης οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έμαθαν να προστατεύουν τους εαυτούς τους από μη επιθυμητές σεξουαλικές σχέσεις, οι πέντε στους/στις επτά νέους/νέες αποκρίθηκαν θετικά. Στην ερώτηση αυτή χρειάστηκε αρκετή επεξήγηση εωσότου την κατανοήσουν οι ερωτηθέντες.

Από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες που δήλωσαν ότι δεν έχουν λάβει ποτέ σεξουαλική εκπαίδευση, διαπιστώθηκε ότι οι πέντε από αυτούς/αυτές θα επιθυμούσαν να λάβουν τέτοιου είδους εκπαίδευση. Όσον αφορά τα θέματα στα οποία θα ήθελαν αυτοί/αυτές οι πέντε συμμετέχοντες/συμμετέχουσες να επιμορφωθούν, τρεις από αυτούς/αυτές δήλωσαν ότι θα επιθυμούσαν να λάβουν γνώσεις σχετικά με τις σχέσεις και τους τρόπους συμπεριφοράς μέσα σε αυτήν. Μία άλλη συμμετέχουσα ανέφερε ότι θα ήθελε να ενημερωθεί για την σεξουαλική κακοποίηση, ενώ ένας άλλος ερωτηθέντας για τους τρόπους εύρεσης συντρόφου.

3.3. Άξονας 3: Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Ο τρίτος άξονας της ημιδομημένης συνέντευξης αφορούσε τη «Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Από την ανάλυση του άξονα αυτού προέκυψαν οι παρακάτω θεματικές: η συνειδητοποίηση των αλλαγών που συμβαίνουν στα σώματα και των δύο φύλων κατά την περίοδο της εφηβείας από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, η αναγνώριση των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις

νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, η συνειδητοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας και της επιθυμίας για διαφυλική σχέση στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Παρακάτω παρουσιάζονται οι απαντήσεις του τρίτου άξονα που δόθηκαν από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας, ανά θεματική, όπως προέκυψαν από την ανάλυσή τους.

3.3.1 Η συνειδητοποίηση των αλλαγών που συμβαίνουν στα σώματα και των δύο φύλων κατά την περίοδο της εφηβείας από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Σε πρώτη φάση, όλοι/όλες εκτός από μία συμμετέχουσα της έρευνας φάνηκε να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το άτομο του ίδιου φύλου με αυτούς σε φωτογραφίες που τους δόθηκαν. Η συμμετέχουσα που δεν αναγνώρισε το άτομο του ίδιου φύλου με την ίδια, ήταν μία νεαρή κοπέλα με νοητική αναπηρία που είχε πολύ κοντά “αγορέ” μαύρα μαλλιά. Τα μαλλιά της ήταν ακριβώς ίδια με του άντρα που απεικονιζόταν στη φωτογραφία. Επιπλέον, το στήθος της δεν ήταν ανεπτυγμένο. Πιθανόν, αυτοί να ήταν και οι λόγοι που ταυτίστηκε με την εικόνα του άντρα και όχι της γυναίκας.

Εν συνεχεία, όταν ζητήθηκε από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία να παραθέσουν τις αλλαγές που έχουν συνειδητοποιήσει στο σώμα τους από τη στιγμή που τελείωσαν το δημοτικό, φάνηκε ότι τα άτομα και των δύο φύλων συνειδητοποιούν ελάχιστες αλλαγές στο σώμα τους. Και τα δύο φύλα του δείγματος ως κυριότερη αλλαγή αναγνώρισαν το ύψος, ενώ το βάρος ήταν και αυτή μια κοινή αλλαγή που ανέφεραν. Επιπλέον, στην πλειονότητα τους και τα δύο φύλα, χρειάστηκαν επιπρόσθετη επεξήγηση με παρουσίαση παραδειγμάτων, ώστε να κατανοήσουν την ερώτηση και να αναφέρουν τις αλλαγές που αντιλήφθηκαν. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται οι αλλαγές που συνειδητοποίησαν στο σώμα τους οι νέοι/νέες ανά φύλο κατά την περίοδο της εφηβείας.

Πίνακας 4

Αλλαγές που Συνειδητοποίησαν οι Νέοι/Νέες του Δείγματος στο Σώμα τους κατά την Περίοδο της Εφηβείας

Αλλαγές που συνειδητοποίησαν οι νέοι/νέες του δείγματος στο σώμα τους κατά την εφηβεία	Πλήθος αντρών	Πλήθος γυναικών
Ύψος	8	5
Αύξηση στήθους	0	3
Βάρος	6	2
Φωνή	2	0
Τρίχες	1	0
Περίοδος	0	1
Καμία αλλαγή	2	0

Αναφορικά με το αν οι νέοι/νέες συνειδητοποιούν τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα των ατόμων του αντίθετου φύλου κατά την περίοδο της εφηβείας, φάνηκε να δυσκολεύτηκαν ιδιαίτερα να τις αναγνωρίσουν. Σε όλα τα άτομα του δείγματος, εκτός από έναν νεαρό με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος, χρειάστηκε εκτενής επεξήγηση και χρήση πολλών παραδειγμάτων για να μπορέσουν να απαντήσουν στην ερώτηση. Παρόλα αυτά, πάνω από τις μισές γυναίκες απάντησαν ότι δεν έχουν παρατηρήσει καμία αλλαγή στους νεαρούς του περιγύρου τους από το δημοτικό έως σήμερα. Την ίδια άποψη φάνηκε να έχει και το ένα τρίτο των αντρών για τα άτομα του αντίθετου φύλου τους. Σχεδόν οι μισοί άντρες έδωσαν την απάντηση του ύψους ως αλλαγή που παρατήρησαν στις κοπέλες του περιγύρου τους από το δημοτικό έως σήμερα. Μόνο 2 από τους 10 άντρες του δείγματος δήλωσαν την αύξηση στήθους ως αλλαγή του σώματος των γυναικών. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται οι αλλαγές που συνειδητοποίησαν τα άτομα του δείγματος στα σώμα των ατόμων του αντίθετου φύλου τους κατά την περίοδο της εφηβείας.

Πίνακας 5

Αλλαγές που Συνειδητοποίησαν οι Νέοι/Νέες του Δείγματος στο Σώμα των Ατόμων του Αντίθετου Φύλου κατά την Περίοδο της Εφηβείας

Αλλαγές που συνειδητοποίησαν οι νέοι/νέες του δείγματος στο σώμα των ατόμων του αντίθετου φύλου κατά την εφηβεία	Πλήθος αντρών	Πλήθος γυναικών
Ύψος	4	1

Αλλαγές που συνειδητοποίησαν οι νέοι/νέες του δείγματος στο σώμα των ατόμων του αντίθετου φύλου κατά την εφηβεία	Πλήθος αντρών	Πλήθος γυναικών
Βάρος	1	0
Αλλαγή φωνής	0	1
Καμία αλλαγή	3	4

Όσον αφορά αν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γνωρίζουν τι είναι η έμμηνος ρύση, διαπιστώθηκε ότι στην πλειονότητά τους γνωρίζουν ότι είναι κάτι που έχουν μόνο τα κορίτσια και προκαλεί πόνο στην κοιλιά τους και αίμα. Ανά φύλο, φάνηκε ότι όλες οι γυναίκες, εκτός από μία γνώριζε τι είναι η περίοδος και ότι συμβαίνει μόνο σε αυτές μια φορά το μήνα. Η συμμετέχουσα που δε γνώριζε τι είναι η περίοδος, όταν ρωτήθηκε αν είναι κάτι που έχουν οι γυναίκες ή οι άντρες ή και οι δύο, απάντησε ότι συμβαίνει μόνο στους άντρες. Παρομοίως, η πλειονότητα των αντρών (8 στους 10 άντρες) απάντησε για την περίοδο ότι είναι κάτι που συμβαίνει αποκλειστικά στις γυναίκες, δεν γνώριζε όμως κάθε πότε συμβαίνει.

3.3.2 Η αναγνώριση των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Η πλειονότητα τόσο των γυναικών όσο και των αντρών εμφανίζουν μια συστολή γύρω από τα ιδιωτικά μέρη του σώματος και των δύο φύλων, ιδιαίτερα όσον αφορά την ευαίσθητη περιοχή. Πέρα από τέσσερα άτομα, οι υπόλοιποι/υπόλοιπες δεν ονομάτισαν την ευαίσθητη περιοχή τόσο των γυναικών όσο και των αντρών και αρκέστηκαν είτε απλώς να την δείξουν (πάνω τους ή σε εικόνα που τους δόθηκε για υποβοήθηση) είτε να την ονοματίσουν ως «κάτω εδώ» κάνοντας νεύμα προς την περιοχή αυτήν. Επτά από τους/τις δεκάξι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες χρειάστηκαν υποβοήθηση με εικόνα γυναικείου και αντρικού σώματος, ώστε να μπορέσουν να δώσουν απαντήσεις. Η ευαίσθητη περιοχή και το στήθος ήταν τα μέρη που δήλωσαν οι περισσότεροι/περισσότερες νέοι/νέες ως ιδιωτικά τόσο στο γυναικείο όσο και στο

αντρικό σώμα. Από την ανάλυση των απαντήσεων των νέων του δείγματος, διαπιστώθηκε ότι όλες οι γυναίκες αναγνωρίζουν την ευαίσθητη περιοχή και το στήθος τους ως ιδιωτικά μέρη του σώματός τους, ενώ λιγότεροι από τους μισούς άντρες του δείγματος φάνηκε να θεωρούν την ευαίσθητη περιοχή των γυναικών ως ιδιωτικό μέρος του σώματός τους. Αντ' αυτού, πάνω από τους μισούς άντρες θεωρούν το στήθος ως ιδιωτικό μέρος του γυναικείου σώματος. Από την άλλη, όσον αφορά τα ιδιωτικά μέρη του αντρικού σώματος, σχεδόν ίσο ποσοστό αντρών και γυναικών (80% και 83,33% αντίστοιχα) θεωρούν την ευαίσθητη περιοχή των αντρών ως ιδιωτικό μέρος. Στους παρακάτω πίνακες δίνονται οι απαντήσεις των γυναικών και των αντρών τόσο για τα ιδιωτικά μέρη του γυναικείου σώματος όσο και του αντρικού.

Πίνακας 6

Ιδιωτικά Μέρη του Γυναικείου Σώματος σύμφωνα με τους/τις Νέους/Νέες του Δείγματος

Ιδιωτικά μέρη του γυναικείου σώματος σύμφωνα με τους νέους/ νέες του δείγματος	Πλήθος αντρών	Πλήθος γυναικών
Ευαίσθητη περιοχή	4	6
Στήθος	6	6
Οπίσθια	2	0
Χέρια	0	1
Όλα τα μέρη του σώματός τους είναι ιδιωτικά	2	0

Πίνακας 7

Ιδιωτικά Μέρη του Αντρικού Σώματος σύμφωνα με τους/τις Νέους/Νέες του Δείγματος

Ιδιωτικά μέρη του αντρικού σώματος σύμφωνα με τους νέους/ νέες του δείγματος	Πλήθος αντρών	Πλήθος γυναικών
Ευαίσθητη περιοχή	8	5
Στήθος	5	4
Κοιλιά	2	1
Οπίσθια	2	0
Καρδιά	1	0
Καμία απάντηση λόγω ντροπής	0	1

3.3.3 Η συνειδητοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας και της επιθυμίας για διαφυλική σχέση στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Αναφορικά με το εάν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία αισθάνονται έλξη προς ένα άλλο άτομο, οι μισοί/μισές ερωτώμενοι/ερωτώμενες του δείγματος απάντησαν αρνητικά, επτά άτομα αποκρίθηκαν θετικά, ενώ μία συμμετέχουσα του δείγματος προτίμησε να μην απαντήσει καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση. Από τους/τις επτά ερωτώμενους/ερωτώμενες που δήλωσαν ότι αισθάνονται έλξη προς κάποιο άλλο άτομο, τρεις άντρες και δύο γυναίκες βρίσκονταν σε σχέση με άτομο του αντίθετου φύλου τη στιγμή της συνέντευξης. Οι άλλοι δύο συμμετέχοντες που έκαναν την παραπάνω δήλωση, ο ένας ανέφερε ότι του αρέσει μία κοπέλα, χωρίς να δώσει περισσότερες πληροφορίες γι' αυτήν, και ο άλλος ότι του αρέσει, συγκεκριμένα, η ψυχολόγος του ΚΔΑΠ ΑμεΑ, όπου πηγαίνει. Τα άτομα που δήλωσαν ότι νιώθουν έλξη προς ένα άλλο άτομο, ανέφεραν ότι αισθάνονται για αυτό όμορφα συναισθήματα. Χαρά, αγάπη, ευτυχία, έρωτα ήταν όσα ανέφεραν. Ένας συμμετέχοντας συγκεκριμένα ανέφερε για την κοπέλα του

«Νιώθω όμορφα για αυτήν! Την αγαπώ και την προστατεύω συνέχεια. Δεν αφήνω κανέναν να την πειράξει» (Σ14, 25 ετών).

Μία άλλη συμμετέχουσα δήλωσε για το αγόρι της

«Νιώθω χαρά όταν με αγκαλιάζει και όταν με πλησιάζει νιώθω αγάπη» (Σ13, 24 ετών).

Σε ερώτηση αν θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να έχουν σχέση, η πλειοψηφία των ερωτώμενων, 12 από τα 16 άτομα του δείγματος, απάντησε ότι δεν είναι απαραίτητο να έχουν όλοι σχέση, αλλά όσοι το επιθυμούν. Τα υπόλοιπα τέσσερα άτομα του δείγματος ανέφεραν ότι θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να βρίσκονται σε διαφυλική σχέση. Σχετικά με το εάν θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να παντρεύονται, η πλειοψηφία των

συμμετεχόντων/συμμετεχουσών, 13 από τους 16 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες, απάντησαν ότι δε θα πρέπει όλοι να παντρεύονται, αλλά και πάλι μόνο όσοι το επιθυμούν. Μία συμμετέχουσα ανέφερε ότι κάποια ζευγάρια μπορούν απλά να συζούν.

Μία άλλη συμμετέχουσα είπε συγκεκριμένα

«Όχι, γιατί δε θέλουν οι γονείς να παντρεύονται τα κορίτσια τους» (Σ12, 25 ετών),

δείχνοντας μέσα από τα λόγια της την αυστηρότητα των γονέων της απέναντί στις διαφυλικές σχέσεις της. Η συγκεκριμένη κοπέλα είναι η κοπέλα που προτίμησε να μην απαντήσει στην ερώτηση για το εάν νιώθει έλξη προς κάποιο άτομο. Τρεις ήταν μόνο οι συμμετέχοντες που πιστεύουν ότι θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να παντρεύονται. Ένας από τους οποίους, ιδιαίτερα θρησκευόμενος, τόνισε ότι θα πρέπει όλοι να παντρεύονται αποκλειστικά και μόνο στην εκκλησία.

3.4. Άξονας 4: Έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Ο τέταρτος άξονας της ημιδομημένης συνέντευξης αφορούσε την «Έκφραση σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία». Από την ανάλυση του άξονα αυτού προέκυψαν οι παρακάτω θεματικές: το άγγιγμα των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι διαφυλικές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Παρακάτω παρουσιάζονται οι απαντήσεις του τέταρτου άξονα που δόθηκαν από τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας, ανά θεματική, όπως προέκυψαν από την ανάλυσή τους.

3.4.1 Το άγγιγμα των ιδιωτικών μερών του σώματος από τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Σε πρώτη φάση, οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ρωτήθηκαν εάν επιτρέπεται να βγάζουμε τα ρούχα μας σε δημόσιο χώρο. Όλοι/όλες οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες αποκρίθηκαν αρνητικά. Χαρακτηριστικά, ένας ερωτώμενος είπε

«Μόνο στην παραλία επιτρέπεται να βγάζουμε τα ρούχα μας, γιατί φοράμε μαγιό» (Σ7, 21 ετών).

Δύο άλλοι τόνισαν ότι αν βγάλουν τα ρούχα τους σε δημόσιο χώρο και μείνουν γυμνοί, θα γίνουν ρεζίλι. Επιπλέον, όλοι/όλες οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες δήλωσαν ότι δεν πρέπει να αγγίζουμε τα ιδιωτικά μέρη του σώματός μας σε δημόσιο χώρο. Συγκεκριμένα, ο συμμετέχοντας που είναι θρησκευόμενος τόνισε ότι δεν επιτρέπεται να κάνουμε το παραπάνω, καθώς είναι μεγάλη αμαρτία.

Σχετικά με το εάν επιτρέπεται να αγγίζουμε τα ιδιωτικά μέρη του σώματός μας όταν βρισκόμαστε σε ιδιωτικό χώρο, 14 από τους 16 συμμετέχοντες/συμμετέχουσες απάντησαν θετικά. Συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι επιτρέπεται να αγγίζουμε τα ιδιωτικά μέρη του σώματός μας μόνο όταν βρισκόμαστε εντελώς μόνοι μας στο σπίτι, στο δωμάτιο και στο μπάνιο.

Η πλειονότητα των ερωτώμενων, 14 στους 16, δήλωσαν ότι μόνο οι ίδιοι/ίδιες επιτρέπεται να αγγίζουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους. Ένας από αυτούς συμπλήρωσε πως επιτρέπεται να τα αγγίζει και η μητέρα του, ενώ ένας άλλος ανέφερε πως ο γιατρός είναι το μόνο άτομο, πέρα από τον εαυτό του, που επιτρέπεται να αγγίζει τα ιδιωτικά μέρη του σώματός του. Οι υπόλοιποι/υπόλοιπες δύο από τους/τις δεκαέξι ερωτώμενους/ερωτώμενες που απάντησαν αρνητικά στο εάν επιτρέπεται να αγγίζει κάποιος τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους, ένας άντρας και μία γυναίκα, δήλωσαν ότι

κανείς δεν επιτρέπεται να τα αγγίζει, ούτε ακόμη και οι ίδιοι. Η γυναίκα συγκεκριμένα, είπε

«Η μαμά μου μου απαγορεύει να ακουμπάω αγόρια, αλλά και τον εαυτό μου εκεί κάτω. Ούτε οι άλλοι δεν επιτρέπεται να με αγγίζουν. Μια μέρα ένας συμμαθητής μου μου έπιασε το στήθος. Του είπα να σταματήσει και δεν το έκανε. Τον πήγα στον διευθυντή. Δεν αφήνω ούτε το αγόρι μου να με αγγίζει εκεί» (Σ12, 24 ετών).

3.4.2 Οι διαφυλικές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Για να μπορέσουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία να αναπτύξουν διαφυλικές σχέσεις, απαραίτητη είναι η εύρεση συντρόφου. Όσον αφορά τις τοποθεσίες στις οποίες οι νέοι/νέες μπορούν να αναζητήσουν μελλοντικό/μελλοντική σύντροφο, διαπιστώθηκε να υπάρχει μία ποικιλία. Το σχολείο/σχολή/ειδικό εργαστήριο, η βόλτα και τα ΚΔΑΠ ΑμεΑ φάνηκαν να είναι τα συνηθέστερα μέρη για εύρεση συντρόφου. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι τοποθεσίες που ανέφεραν οι νέοι/νέες.

Πίνακας 8

Τοποθεσίες Γνωριμιών Μελλοντικών Συντρόφων σύμφωνα με τους/τις Νέους/Νέες με Νοητική και Αναπτυξιακή Αναπηρία

Τοποθεσίες γνωριμιών μελλοντικών συντρόφων σύμφωνα με τους νέους/ νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία	Πλήθος νέων	Ποσοστό νέων
Σχολείο/ Σχολή/ Εργαστήριο	7	43,75%
Βόλτα	6	37,5%
ΚΔΑΠ ΑμεΑ	5	31,25%
Καφετέρια	2	12,5%
Σύλλογος για Άτομα με Αναπηρία	1	6,25%
Κατασκήνωση	1	6,25%
Κολυμβητήριο	1	6,25%
Εκδρομή	1	6,25%
Δεν ξέρω	1	6,25%

Ακόμη και στις περιπτώσεις που οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία βρουν κάποιο άτομο που τους αρέσει στις παραπάνω τοποθεσίες, ένα από τα

φλέγοντα ζητήματα είναι το κατά πόσο του εκφράζουν το ενδιαφέρον τους. Στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι/περισσότερες νέοι/νέες χρησιμοποιούν πάνω από μία πρακτική προσέγγισης για την έκφραση του ενδιαφέροντός τους στο άτομο που επιθυμούν. Οι μισοί/μισές συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας ανέφεραν ότι σε πρώτη φάση μιλούν περισσότερο στο άτομο που τους αρέσει. Μία συμμετέχουσα από τους/τις παραπάνω, τόνισε ότι μιλάει στο άτομο που την ενδιαφέρει αφότου πάρει χρόνο να σκεφτεί τι πρέπει να πει. Ένας άλλος ανέφερε ότι χρησιμοποιεί την παραπάνω τακτική μόνο στην περίπτωση που γνωρίζει την κοπέλα που τον ενδιαφέρει από πριν. Σε διαφορετική περίπτωση δε χρησιμοποιεί κάποιου είδους τακτική προσέγγισης. Τρεις ήταν μόνο οι συμμετέχοντες της έρευνας που ανέφεραν ότι θα έλεγαν απευθείας στο άτομο που τους ενδιαφέρει ότι τους αρέσει. Οι υπόλοιποι/υπόλοιπες συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δήλωσαν ότι λόγω συστολής τους δε νιώθουν άνετα να εκφράσουν άμεσα το ενδιαφέρον τους.

Η τακτική του κομπλιμέντου φάνηκε να χρησιμοποιείται από τρεις νεαρούς ερωτηθέντες, οι οποίοι δήλωσαν ότι συνηθίζουν να κάνουν κάποιου είδους κομπλιμέντου στην κοπέλα που τους ενδιαφέρει, λόγω χάριν να της πουν ότι είναι όμορφη. Δύο άλλα άτομα του δείγματος δήλωσαν ότι προτείνουν στο άτομο που τους αρέσει να πάνε μία βόλτα, ενώ άλλα δύο άτομα ανέφεραν ότι με κάθε ευκαιρία επιδιώκουν να αγγίζουν το άτομο που τους ενδιαφέρει, στο χέρι, στον ώμο ή στα μαλλιά. Αντίθετα με την πρακτική προσέγγισης που ακολουθούν οι τελευταίοι, δύο άλλοι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι ποτέ δεν αγγίζουν το άτομο που τους αρέσει, καθώς δεν επιτρέπεται. Ένας μόνο συμμετέχοντας ανέφερε ότι θα έδινε φιλή στο μάγουλο στην κοπέλα που του αρέσει. Τέλος, τρεις συμμετέχοντες δήλωσαν ότι δε θα έκαναν τίποτα αν τους άρεζε κάποια κοπέλα. Οι δύο από αυτούς, συγκεκριμένα, τόνισαν ότι δε τους άρεσε ποτέ καμία κοπέλα.

Αναφορικά με το εάν επιτρέπεται δύο άτομα που βγαίνουν ραντεβού να φιληθούν σε δημόσιο χώρο, η πλειοψηφία των νέων του δείγματος, και συγκεκριμένα 14 στους/στις 16 νέους/νέες, αποκρίθηκε θετικά. Οι 13 νέοι/νέες από τους 14 δήλωσαν ότι ένα ζευγάρι μπορεί να φιληθεί στο μάγουλο αλλά και στο στόμα σε δημόσιο χώρο, ενώ ένας ήταν μόνο ο νέος που τόνισε ότι θα πρέπει να φιλιούνται αποκλειστικά στο μάγουλο. Από τα δύο άτομα που δήλωσαν αρνητική στάση απέναντι στο φιλί ενός ζευγαριού, είτε στο μάγουλο είτε στο στόμα, σε δημόσιο χώρο, ο πρώτος ανέφερε

«Μπορούν μόνο όταν είναι σπίτι να φιληθούν στο μάγουλο. Στο στόμα απαγορεύεται» (Σ8, 22 ετών),

ενώ η δεύτερη κρατώντας μια πιο αρνητική στάση δήλωσε

«Δεν επιτρέπεται. Αν το μάθουν οι γονείς του κοριτσιού, θα μαλώσουν το αγόρι» (Σ12, 25 ετών).

Όσον αφορά τους/τις ίδιους/ίδιες τους/τις νέους/νέες του δείγματος, οι εννέα από αυτούς/αυτές δήλωσαν ότι δεν έχουν δώσει ποτέ φιλί, ούτε στο στόμα ούτε στο μάγουλο, στο άτομο που τους αρέσει. Τέσσερις είναι οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες που έχουν δώσει φιλί μόνο στο μάγουλο, ενώ μόνο τρία είναι τα άτομα που δήλωσαν ότι έχουν φιλήσει τους συντρόφους τους στο στόμα, σε μέρη όμως που δεν τους έβλεπαν οι γονείς τους.

Σε ερώτηση αν οι νέοι/νέες του δείγματος αποφασίζουν από μόνοι/μόνες τους σχετικά με τις σχέσεις τους, 10 νέοι/νέες από τους/τις 16 απάντησαν πως αποφασίζουν μόνοι/μόνες τους. Μία συμμετέχουσα δήλωσε ότι πριν αναπτύξει τη σχέση της με το αγόρι της ρώτησε τους γονείς της, ενώ μία άλλη συμμετέχουσα δήλωσε ότι δεν την αφήνουν οι γονείς της να κάνει σχέση για να μην την πληγώσουν και την απατήσουν. Μετά από αρκετή συζήτηση, η συγκεκριμένη κοπέλα αποκάλυψε ότι είχε κρυφές

σχέσεις, τις οποίες προσπαθούσε να κρύψει από τους γονείς της, ώστε να μην την μαλώσουν. Δύο άλλοι συμμετέχοντες απάντησαν ότι δεν ξέρουν αν θα πρέπει να αποφασίζουν μόνοι τους για τις σχέσεις τους και ένας άλλος συμμετέχοντας απάντησε ότι δεν κάνει ποτέ σχέσεις. Μία ήταν η συμμετέχουσα που προτίμησε να μην απαντήσει στην παρούσα ερώτηση, παρόλο που της εξηγήθηκε με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους.

Αναφορικά με το θέμα της απόκτησης παιδιού, 8 νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ανέφεραν ότι σε περίπτωση που παντρευόταν θα ήθελαν να αποκτήσουν παιδιά. Όπως δήλωσαν οι πέντε από αυτούς/αυτές, το παραπάνω είναι κάτι που δεν έχουν συζητήσει ποτέ και με κανέναν. Από τα τρία άλλα άτομα, η μία νεαρή κοπέλα, ετών 29, δήλωσε ότι έχει συζητήσει με τη μητέρα της σχετικά με την απόκτηση παιδιού και φάνηκε να είναι υποστηρικτική, τονίζοντάς της όμως ότι ακόμη είναι μικρή για κάτι τέτοιο. Τα άλλα δύο άτομα, ένας άντρας και μία γυναίκα που τυγχάνει να είναι και ζευγάρι, δήλωσαν ότι η απόκτηση παιδιού είναι κάτι που θα ήθελαν πολύ και το έχουν συζητήσει μόνο μεταξύ τους και όχι με τους γονείς τους. Έξι νέοι/νέες του δείγματος ανέφεραν ότι δεν είναι σίγουροι/σίγουρες, αλλά είναι υπό σκέψη αν θα ήθελαν να αποκτήσουν παιδί. Οι πέντε από αυτούς/αυτές δήλωσαν ότι δεν έχουν κάνει τέτοιου είδους συζητήσεις με κανέναν, ενώ η έκτη συμμετέχουσα ανέφερε ότι το έχει συζητήσει με το σύντροφό της, ο οποίος της τόνισε ότι ακόμη είναι μικροί για απόκτηση παιδιού. Δύο ήταν οι ερωτώμενοι της έρευνας που δήλωσαν ότι δε θα ήθελαν να αποκτήσουν παιδί και ότι δεν έχουν κάνει συζητήσεις της συγκεκριμένης θεματολογίας με κανέναν.

Όσον αφορά τις διαφυλικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, η πλειοψηφία των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία φαίνεται ότι δεν έχει συνάψει ποτέ διαφυλική σχέση. Από τα 16 άτομα του

δείγματος, τα 10 άτομα δήλωσαν ότι δεν έχουν βρεθεί ποτέ σε διαφυλική σχέση. Από αυτά, τα οκτώ ανέφεραν ότι θα ήθελαν να αναπτύξουν μια σταθερή σχέση, καθώς αυτή θα τους προσέφερε τη συντροφικότητα και την παρέα που επιζητούν. Ιδιαίτερης αξίας είναι οι δηλώσεις τριών νέων που παρουσιάζονται παρακάτω.

Η συμμετέχουσα που κινείται με αναπηρικό αμαξίδιο δήλωσε:

«Όχι, δεν είχα ποτέ σχέση, αν και θα ήθελα. Ντρέπομαι γιατί είμαι στο καρότσι» (Σ1, 29 ετών).

Για ακόμη μία φορά, το αναπηρικό αμαξίδιο φαίνεται μπαίνει, για την ίδια, εμπόδιο στις επιθυμίες της.

Η 29χρονη κοπέλα με νοητική αναπηρία που αναφέρθηκε και παραπάνω, δήλωσε:

«Δυστυχώς, δεν είχα ποτέ σχέση. Θα μεγαλώσω και μετά θα έχω σχέση. Ακόμη είμαι μικρή» (Σ11, 29 ετών).

Ενώ ένας συμμετέχοντας με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος είπε:

«Θα ήθελα πολύ να κάνω σχέση. Μέχρι τώρα δεν έτυχε. Θέλω σχέση, γιατί θέλω να κάνω έρωτα» (Σ9, 24 ετών).

Ο συγκεκριμένος νέος, καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης και με κάθε ευκαιρία, τόνιζε πόσο πολύ επιθυμεί να βρει μια σύντροφο και να αναπτύξουν μαζί μια ρομαντική σχέση. Τα δύο άτομα που δήλωσαν πως δεν επιθυμούν μελλοντικά να συνάψουν ρομαντική σχέση, ανέφεραν πως δε τους αρέσει η ιδέα της σχέσης και είναι ολοκληρωμένοι χωρίς αυτήν.

Σε ερώτηση που έγινε στα 10 άτομα του δείγματος που δεν έχουν βρεθεί ποτέ σε διαφυλική σχέση, σχετικά με το πως ένα ζευγάρι περνάει το χρόνο του όταν είναι μαζί, οι νέοι/νέες έδωσαν μία ποικιλία απαντήσεων, πολλές από τις οποίες επικεντρωνόταν

σε δραστηριότητες που θα μπορούσαν να κάνουν και δύο φίλοι. Από τα δέκα άτομα, τέσσερα ήταν αυτά που ανέφεραν την αγκαλιά ως πράξη που κάνει ένα ζευγάρι όταν είναι μαζί, τρία άτομα ανέφεραν το φιλί και μόνο δύο νέοι ανέφεραν τη σεξουαλική επαφή. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους 10 νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.

Πίνακας 9

Τρόποι με τους οποίους περνάει το Χρόνο του ένα Ζευγάρι σύμφωνα με τους 10 Νέους/Νέες με Νοητική και Αναπτυξιακή Αναπηρία

Τρόποι με τους οποίους περνάει το χρόνο του ένα ζευγάρι	Πλήθος νέων	Ποσοστό νέων
Πηγαίνουν βόλτες	9	90%
Βλέπουν μαζί τηλεόραση στο σπίτι	6	60%
Αγκαλιάζονται	4	40%
Τρώνε μαζί στο σπίτι	4	40%
Φιλιούνται	3	30%
Μένουν στο σπίτι	3	30%
Συζητάνε- λένε τα νέα τους	3	30%
Πηγαίνουν για φαγητό έξω	3	30%
Κάνουν έρωτα	2	20%
Πηγαίνουν για καφέ έξω	2	20%
Πηγαίνουν σινεμά	1	10%
Πηγαίνουν για ψώνια	1	10%
Ακούνε μουσική μαζί	1	10%
Κοιμούνται μαζί	1	10%
Κάνουν μπάνιο μαζί	1	10%

Από τους/τις 16 νέους/νέες του δείγματος, 5 νέοι/νέες δήλωσαν ότι τη στιγμή της συνέντευξης βρίσκονταν σε σχέση και 1 νεαρή κοπέλα δήλωσε ότι είχε βρεθεί παλιότερα σε σχέσεις, τις οποίες επιδίωκε με κάθε τρόπο να αποκρύψει από τους γονείς της. Ο λόγος που δεν επιθυμούσε οι γονείς της να μάθουν για τις σχέσεις αυτές είναι

επειδή οι γονείς της είναι πολύ αυστηροί με το συγκεκριμένο θέμα. Μία συμμετέχουσα, η οποία δήλωσε ότι βρισκόταν σε σχέση τη στιγμή της συνέντευξης, προς το τέλος της συνέντευξης, ανέφερε ότι ο σύντροφός της είναι ο συνοδός της με τον οποίο βγαίνουν βόλτα μία φορά την εβδομάδα. Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης τον παρουσίαζε ως σύντροφό της, καθώς η ίδια από τη μεριά της τον έβλεπε με αυτόν τον τρόπο. Ο λόγος που η συγκεκριμένη κοπέλα κατατάσσεται στην κατηγορία των δεσμευμένων νέων είναι επειδή παρά των πολλών και διαφορετικών επεξηγήσεων των όρων «σχέση» και «σύντροφος», η κοπέλα συνέχιζε να προβάλλει τον συνοδό της ως σύντροφό της. Μέσα στους/στις νέους/νέες που βρίσκονταν σε σχέση τη στιγμή της έρευνας, συμπεριλαμβάνονται ένας νεαρός και μία νεαρή με νοητική αναπηρία που τυγχάνει να είναι ζευγάρι. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι οι συνεντεύξεις των νέων αυτών έλαβαν χώρα χωριστά.

Από τους/τις 6 νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία που δήλωσαν ότι είτε βρίσκονταν σε σχέση τη στιγμή της έρευνας είτε είχαν βρεθεί στο παρελθόν σε κάποια ρομαντική σχέση, 4 ήταν γυναίκες και 2 άντρες. Τα παρακάτω αποτελέσματα που παρουσιάζονται, αφορούν τις σχέσεις των νέων που εκτυλίσσονταν τη στιγμή της έρευνας, ενώ για την κοπέλα που τη στιγμή της έρευνας δεν βρίσκονταν σε σχέση, οι απαντήσεις της αφορούν τη σοβαρότερη σχέση της.

Η διάρκεια των σχέσεων των νέων φαίνεται να ποικίλει από 4 μήνες έως 3 χρόνια. Μόνο μία νεαρή κοπέλα, η κοπέλα που πρόβαλε το συνοδό της ως σύντροφό της, δήλωσε ότι είναι μαζί πολύ καιρό, χωρίς να μπορεί να προσδιορίσει το χρονικό διάστημα. Αναφορικά με την τοποθεσία που γνωρίστηκαν οι νέοι/νέες με τους/τις συντρόφους τους, τέσσερις νέοι/νέες γνωρίστηκαν με τους συντρόφους τους στο χώρο του σχολείου/σχολής που φοιτούν. Η μία από αυτούς/αυτές τόνισε ότι αν και γνωρίστηκαν στο χώρο της σχολής, ήρθαν πιο κοντά μεταξύ τους σε μία εκδρομή που

πραγματοποίησε η σχολή τους. Μία κοπέλα δήλωσε ότι γνωρίστηκε με το σύντροφό της στο ΚΔΑΠ ΑμεΑ που πήγαιναν και οι δύο. Συγκεκριμένα είπε

«Ήρθε η φίλη μου και μου είπε ότι του αρέσω. Ανταλλάξαμε τηλέφωνα και αρχίσαμε να στέλνουμε μηνύματα. Μετά βγήκαμε» (Σ10, 24 ετών).

Τέλος, η κοπέλα με τον συνοδό της δήλωσε ότι γνωρίστηκαν σε μία καφετέρια.

Σχετικά με το πόσο συχνά βρίσκονται ή βρισκόταν οι έξι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία με τους συντρόφους τους, διαπιστώθηκε ότι όσοι/όσες φοιτούν στο ίδιο σχολείο, βρίσκονται εκεί σε καθημερινή βάση. Πέρα όμως του σχολείου, ένας νεαρός από αυτούς δήλωσε ότι βρίσκεται με τη σύντροφό του εκτός σχολείου μία φορά την εβδομάδα και πηγαίνουν μαζί για βόλτα, καφέ ή σινεμά. Τα δύο άτομα που είναι μεταξύ τους ζευγάρι δήλωσαν ότι βρίσκονται, πέρα του σχολείου, μία φορά την εβδομάδα, συνήθως το σαββατοκύριακο, σε βόλτα που οργανώνει η ομάδα ΑμεΑ που είναι μέλη. Όπως δήλωσαν και οι δύο, ποτέ δε συναντιούνται εντελώς μόνοι τους. Η κοπέλα που δε βρισκόταν σε σχέση τη στιγμή της έρευνας, ανέφερε ότι ποτέ δε συναντιόταν με τον πρώην σύντροφό της εκτός σχολείου, όπου και είχαν γνωριστεί. Σε αντίθεση με τους τελευταίους, η κοπέλα που γνωρίστηκε στο ΚΔΑΠ ΑμεΑ με τον σύντροφό της, ανέφερε ότι βρίσκονται καθημερινά οι δυο τους στο χώρο του συγκεκριμένου κέντρου με την παρουσία κι άλλων ατόμων, ενώ κάθε σαββατοκύριακο βρίσκονται και μόνοι τους, χωρίς την παρουσία κανενός άλλου. Τέλος, η κοπέλα με το συνοδό, δήλωσε ότι συναντιούνται οι δυο τους για καφέ κάθε Σάββατο.

Όσον αφορά αν οι έξι παραπάνω νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είναι ικανοποιημένοι/ικανοποιημένες από τις σχέσεις που έχουν ή είχαν, δύο άντρες και μία γυναίκα δήλωσαν ότι η σχέση τους είναι ακριβώς όπως την επιθυμούν. Οι υπόλοιπες τρεις γυναίκες ανέφεραν ότι δεν είναι ή ήταν πολύ ικανοποιημένες.

Συγκεκριμένα, η μία η κοπέλα δήλωσε δυσαρέσκεια με τη σχέση της λόγω των συχνών τσακωμών τους. Η άλλη κοπέλα που δήλωσε δυσαρεστημένη με τη σχέση της, εξήγησε πως θα επιθυμούσε να επικοινωνεί περισσότερο με το σύντροφό της, τόσο μέσω τηλεφωνημάτων και μηνυμάτων όσο και δια ζώσης, τονίζοντας ότι επιθυμεί να βγαίνουν έξοδο οι δυο τους χωρίς την παρουσία άλλων ατόμων. Η συμμετέχουσα που βρισκόταν σε σχέση προ συνέντευξης είπε

«Όχι δεν ήταν η σχέση μου όπως την ήθελα. Ένιωθα άσχημα που έλεγα ψέματα στους γονείς μου και είχα σχέση χωρίς να το ξέρουν» (Σ2, 26 ετών).

Η συγκεκριμένη κοπέλα είναι η κοπέλα που όπως έχει αναφερθεί, κρατά κρυφές τις σχέσεις της από τους γονείς της, καθώς της απαγορεύουν να συνάπτει ρομαντικές σχέσεις.

Όταν ερωτήθηκαν οι 6 νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τις δραστηριότητές που κάνουν ή έκαναν με τις/τους συντρόφους τους, όλοι/όλες δήλωσαν ότι πηγαίνουν ή πήγαιναν μαζί για καφέ. Οι μισοί/μισές μόνο δήλωσαν ότι στον καφέ είναι αποκλειστικά οι δύο τους. Πέντε στους/στις έξι νέους/νέες ανέφεραν ότι συζητούν με τις/τους συντρόφους τους τόσο δια ζώσης όσο και μέσω τηλεφώνου ή μηνυμάτων σχετικά με την καθημερινότητά τους. Ένας νέος ανέφερε ότι συνηθίζουν με τη σύντροφό του να συζητούν για την αγάπη τους. Τρεις νέοι/νέες δήλωσαν ότι πηγαίνουν βόλτα με τις/τους συντρόφους τους, ενώ ο ίδιος αριθμός νέων ανέφερε και την έξοδο για ποτό ως μια δραστηριότητα που κάνουν με τους συντρόφους τους. Ένας μόνο νέος δήλωσε την έξοδο στο σινεμά ως δραστηριότητα που συνηθίζει με τη σύντροφό του. Μόνο μία είναι η νεαρή συμμετέχουσα της έρευνας που συνηθίζει να περνάει χρόνο με το σύντροφό της στο σπίτι του, όπου παρόντες είναι οι γονείς του αγοριού σε άλλο δωμάτιο. Όπως ανέφερε, όταν βρίσκεται στο σπίτι του αγοριού της,

συνήθως είτε του κάνει συντροφιά όση ώρα αυτός παίζει ηλεκτρονικά παιχνίδια είτε κάθονται αγκαλιά στο κρεβάτι και ο σύντροφός της ξαπλώνει πάνω της. Στην τελευταία δήλωσή της, η νεαρή κοπέλα φαινόταν ότι ντρεπόταν και γελούσε από αμηχανία, ενώ στην αρχή ήταν σε σκέψη αν θα έπρεπε να μου το αποκαλύψει. Τέλος, ο νεαρός και η νεαρή που είναι ζευγάρι δήλωσαν ότι συνηθίζουν να αγκαλιάζονται και να φιλιούνται μόνο όταν βρίσκονται με την ομάδα ΑμεΑ στην οποία είναι μέλη. Μη έχοντας τη δυνατότητα να βρεθούν ποτέ μόνοι τους, στην ομάδα αυτή νιώθουν ότι μπορούν να είναι ελεύθεροι.

Οξύμωρο είναι το γεγονός ότι παρόλο που οι πέντε στους έξι γονείς των νέων γνωρίζουν για τις ρομαντικές σχέσεις των παιδιών τους, δεν τους παρέχουν κάποιον ιδιωτικό χώρο στον οποίο οι νέοι/νέες θα μπορούσαν να περάσουν χρόνο με τους συντρόφους τους. Εξαίρεση αποτελεί η κοπέλα που αναφέρθηκε παραπάνω ότι πηγαίνει στο σπίτι του συντρόφου της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Συζήτηση- Συμπεράσματα-Προτάσεις

4.1 Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις των ίδιων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις διαφυλικές σχέσεις. Μέσω των αυτοαναφορών των νέων προέκυψαν πολύ σημαντικά ευρήματα, κάποια από τα οποία ταυτίζονται με ευρήματα προηγούμενων ερευνών, ενώ άλλα διαφοροποιούνται από αυτά.

Αρχικά για να μπορέσουν να κατανοηθούν καλύτερα τα βασικά υπό μελέτη θέματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, στην παρούσα έρευνα μελετήθηκαν, επιπλέον, η κοινωνική στήριξη που λαμβάνουν και τα κοινωνικά δίκτυα που αναπτύσσουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Σκοπός της μελέτης τους ήταν να διερευνηθεί το κατά πόσο τα άτομα αυτά έχουν αναπτυχθεί κοινωνικά και εάν τα ίδια έχουν την ευκαιρία για λήψη αποφάσεων που αφορούν την καθημερινότητά τους. Μέσω αυτών θα μπορέσουμε να κρίνουμε αν οι συμπεριφορές και οι απόψεις των νέων στον τομέα της σεξουαλικότητας και των σχέσεων είναι διαμορφωμένες με τον εκάστοτε τρόπο λόγω του συγκεκριμένου τομέα ή ακολουθούν τις συμπεριφορές και τις απόψεις που έχουν οι νέοι/νέες σε όλο το φάσμα ζωής τους. Επομένως, σε πρώτη φάση έγινε διερεύνηση του ελεύθερου χρόνου, των φιλικών και οικογενειακών σχέσεων καθώς και της κοινωνικής στήριξης που λαμβάνουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία από τους/τις φίλους/φίλες και την οικογένεια.

4.1.1 Κοινωνική Στήριξη- Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά τον ελεύθερο χρόνο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και συγκεκριμένα τις προτιμήσεις τους για ασχολίες στον ελεύθερο χρόνο τους, οι τρεις συχνότερες απαντήσεις που δόθηκαν από τους/τις νέους/νέες κατά φθίνουσα σειρά είναι οι βόλτες με γονείς και φίλους, η παρακολούθηση τηλεόρασης και η ακρόαση μουσικής. Οι υπόλοιπες απαντήσεις των νέων που δόθηκαν ήταν από την μειοψηφία τους είτε από μεμονωμένα άτομα. Επιπλέον, η πλειονότητα των νέων δήλωσε ότι μόνη της επιλέγει τις ασχολίες του ελεύθερου χρόνου. Άξιο αναφοράς είναι ότι δύο από τις παραπάνω ασχολίες των νέων φαίνεται να είναι ασχολίες που οι νέοι/νέες πραγματοποιούν στο σπίτι και συνήθως μόνοι τους. Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώνεται και βιβλιογραφικά, όπου διαπιστώθηκε η τάση των ατόμων αυτών να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους μόνα τους και να ασχολούνται με χόμπι τα οποία πραγματοποιούνται στο σπίτι (Garolera et al., 2021· Merrells et al., 2019). Ο Dattilo (2013) τονίζει ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι ένα ανθρώπινο δικαίωμα. Επομένως, θα πρέπει να δομηθούν περιβάλλοντα στα οποία οι νέοι/νέες θα έχουν την ευκαιρία να ασχοληθούν με δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και τελικά να βιώσουν ευχαρίστηση μέσα από αυτόν.

Σχετικά με το καθημερινό πρόγραμμα και τις δομημένες δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, η συντριπτική πλειονότητα των νέων τα πρωινά πηγαίνει σε κάποιο προστατευμένο χώρο ημερήσιου προγράμματος τύπου ΕΚΕΚ ΑμεΑ ή ΕΕΕΕΚ. Τα απογεύματα, σχεδόν σε καθημερινή βάση, η πλειονότητα τους πηγαίνει σε ΚΔΑΠ ΑμεΑ. Περίπου το ένα τρίτο των ερωτηθέντων ανέφερε το κολυμβητήριο ως δραστηριότητα που κάνει σε εβδομαδιαία βάση και το 25% του δείγματος δήλωσε την έξοδο του σαββατοκύριακου με το συνοδό

τους και την ομάδα για Άτομα με Αναπηρία (ΑμεΑ) στην οποία είναι μέλη. Οι υπόλοιπες δραστηριότητες που αναφέρθηκαν, αναφέρθηκαν μεμονωμένα από τους/τις νέους/νέες. Οι κοινωνικές ομάδες και οι ομάδες υποστήριξης των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία προάγουν τόσο την κοινωνικοποίηση των ατόμων όσο και το αίσθημα του ανήκειν. Επιπλέον, ενισχύουν την ενεργό συμμετοχή των νέων και αποτρέπουν την καθιστική ζωή τους (Chan et al., 2023· Wilson et al., 2017). Όπως δήλωσε η πλειονότητα των νέων τις δραστηριότητες αυτές τις επέλεξαν είτε η μητέρα τους είτε και οι δυο γονείς από κοινού. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι η συντριπτική πλειονότητα των νέων πλέον απολαμβάνει και είναι ικανοποιημένη από τις δραστηριότητες αυτές. Μόνο οι νέοι/νέες που είναι μέλη σε Ομάδα ΑμεΑ επέλεξαν από μόνου/μόνες τους να συμμετάσχουν σε αυτήν, παρόλο που τις υπόλοιπες δραστηριότητές τους τις επέλεξε κάποιος από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται και από την έρευνα των Louw και συνεργατών (2020) στην οποία οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται οι νέοι/νέες, αρκετές φορές, δεν είναι δική τους επιλογή αλλά επιλογή άλλων κοντινών τους προσώπων, όπως της οικογένειας ή των φροντιστών τους.

Αναφορικά με το αν υπάρχει κάποιος που απαγορεύει στους/στις νέους/νέες της έρευνας να βγούνε έξω όποτε το επιθυμούν, η πλειονότητά τους παραδέχθηκε ότι είτε η μητέρα είτε και οι δυο γονείς τους από κοινού μπορεί να τους απαγορεύσουν κάποια έξοδο. Στο ίδιο μοτίβο, η πλειονότητα των νέων ανέφερε ότι η μητέρα ή και οι δύο γονείς τους από κοινού αποφασίζουν αν επιτρέπεται να βγουν έξω και να επισκεφθούν κάποιο συγγενικό πρόσωπο ή φίλο/φίλη. Οξύμωρο είναι το γεγονός ότι όλα τα άτομα του δείγματος της παρούσας εργασίας είναι ενήλικα. Μέσω των απαντήσεων των νέων διαφαίνεται να κλονίζεται το δικαίωμά τους για ανεξαρτησία και ελευθερία αποφάσεων.

Όσον αφορά τις φιλικές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, έχει διαπιστωθεί ότι οι ποιοτικές φιλίες προσφέρουν πληθώρα θετικών στοιχείων και ευημερία στις ζωές των ατόμων. Αυτός είναι και ο λόγος που οφείλεται να προάγεται η ανάπτυξή τους στις ζωές των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία (Friedman & Rizzolo, 2018). Στην παρούσα έρευνα όλοι/όλες οι νέοι/νέες έχουν φίλους/φίλες και μάλιστα και κολλητούς/κολλητές φίλους/φίλες, αν και γι' αυτούς δε μπόρεσαν να δώσουν επιπλέον πληροφορίες. Η πλειονότητα των νέων κάνει παρέα και με άτομα του αντίθετου φύλου, ενώ οι φίλοι/φίλες τους που είναι στην ίδια ηλικία με αυτούς/αυτές, είναι και αυτοί/αυτές άτομα με αναπηρία. Πολλοί/πολλές νέοι/νέες ανέφεραν ως φίλους/φίλες τους τους φίλους/φίλες των γονέων τους, αν και αυτοί/αυτές είναι πολύ μεγαλύτεροι/μεγαλύτερές τους. Ακόμη, άλλοι/άλλες ανέφεραν ως φίλους/φίλες τους τους/τις συνοδούς τους. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται και στην έρευνα των Friedman και Rizzolo (2018), στην οποία διαπιστώθηκε ότι μερικές φορές τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, λόγω των περιορισμένων φιλικών σχέσεών τους, αναγνωρίζουν τα έμμισθα άτομα που τους υποστηρίζουν ως φίλους/φίλες τους. Σε αντίθεση με το εύρημα της παρούσας έρευνας για ανεπτυγμένες φιλικές σχέσεις στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, προηγούμενες έρευνες τονίζουν τη δυσκολία των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στην ανάπτυξη και διατήρηση φιλικών σχέσεων, αποτέλεσμα του οποίου είναι η απομόνωσή τους (Merrells et al., 2019· Orsmond et al., 2004).

Σχετικά με τις τοποθεσίες που οι νέοι/νέες γνώρισαν τους/τις φίλους/φίλες τους, πρώτη θέση στην κατάταξη καταλαμβάνει το σχολείο/ΕΕΕΕΚ/ΕΚΕΚ και δεύτερη θέση τα ΚΔΑΠ ΑμεΑ. Τα υπόλοιπα μέρη που δήλωσαν οι νέοι/νέες ως χώροι γνωριμίας των φίλων τους, αναφέρθηκαν είτε από τη μειοψηφία των νέων είτε μεμονωμένα από τον καθένα/καθεμία, επομένως δε χαρακτηρίζουν το σύνολο των νέων. Όπως

διαπιστώνεται, οι φίλοι/φίλες των νέων είναι κατά κύριο λόγο από τους προστατευμένους χώρους που απασχολούν άτομα με αναπηρία. Το παραπάνω είναι άμεση συνέπεια των μειωμένων ευκαιριών των νέων για κοινωνική αλληλεπίδραση. Κατά την Garolera και συνεργάτες (2021) η μειωμένη συμμετοχή των νέων στα κοινά, αλλά και σε δραστηριότητες αναψυχής εκτός των κοινωνικών υπηρεσιών που υποστηρίζουν άτομα με αναπηρία, είναι μία βασική αιτία που τα άτομα αυτά δε γνωρίζουν άλλους/άλλες νέους/νέες και επομένως δεν αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις μαζί τους.

Αναφορικά με το αν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συναντιούνται με τους/τις φίλους/φίλες τους και εκτός των προκαθορισμένων προστατευμένων πλαισίων όπου γνωρίστηκαν, η πλειονότητα των νέων αποκρίθηκε θετικά. Επιπλέον, τόνισαν ότι στις συναντήσεις αυτές είναι παρόντες οι γονείς ή οι εργαζόμενοι που τους υποστηρίζουν ή συνοδοί τους. Άλλες έρευνες που έχουν προηγηθεί, κατέληξαν σε αντίθετα αποτελέσματα όσον αφορά την επαφή των νέων με τους/τις φίλους/φίλες τους εκτός των προκαθορισμένων πλαισίων των χώρων που γνωρίστηκαν. Συγκεκριμένα, σε αυτές τις έρευνες διαπιστώθηκε ότι μεγάλο ποσοστό των νέων δεν συναντιόταν και δεν είχε επαφή με τους/τις φίλους/φίλες τους εκτός των περιβαλλόντων όπου γνωρίστηκαν (Merrells et al., 2019· Orsmond et al., 2004).

Αναφορικά με το τι αρέσει στους/στις νέους/νέες να κάνουν με τους/τις φίλους/φίλες τους όταν είναι μαζί, σύμφωνα με τους/τις μισούς/μισές συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας οι συζητήσεις σχετικά με τα νέα, τα προβλήματα και την καθημερινότητά τους και οι βόλτες με φίλους/φίλες είναι κάτι που αγαπούν. Επιπλέον, λίγο λιγότερα από τα μισά άτομα αρέσκονται να πηγαίνουν για καφέ με τους/τις φίλους/φίλες τους. Οι υπόλοιπες απαντήσεις των προτιμήσεων των νέων δεν ήταν κοινές για σημαντικό πλήθος των νέων. Επομένως, διαπιστώνεται ότι οι

νέοι/νέες επιθυμούν να έχουν τόσο την ουσιαστική επικοινωνία με τους/τις φίλους/φίλες τους, συζητώντας μαζί τους τις σκέψεις και τα προβλήματά τους, όσο και να διασκεδάζουν παρέα κάνοντας εξόδους μαζί. Σύμφωνα με τους Garolera και συνεργάτες (2021) μερικά από τα κυριότερα θετικά χαρακτηριστικά ενός/μίας φίλου/φίλης είναι να συμπεριφέρεται όμορφα στον/στη φίλο/φίλη του, να έχει καλό και αστείο χαρακτήρα, να διακατέχεται από σεβασμό προς τους γύρω του, να απολαμβάνει τα ίδια πράγματα με το/τη φίλο/φίλη του, να τον/την στηρίζει και να ζει όμορφες διασκεδαστικές εμπειρίες μαζί του/της. Από τις απαντήσεις των νέων της παρούσας έρευνας έμμεσα προκύπτει ότι συμφωνούν με την παραπάνω άποψη, αφού επιθυμούν να στηρίζονται στους/στις φίλους/φίλες τους, όταν αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα, συζητώντας μαζί τους, αλλά και να βιώνουν με αυτούς διασκεδαστικές εμπειρίες, κάνοντας εξόδους παρέα.

Συνεπώς, ιδιαίτερης σημασίας για τους/τις νέους/νέες είναι το να μπορούν να στηριχθούν στους/στις φίλους/φίλες τους, όταν τον χρειαστούν (Garolera et al., 2021). Σε έρευνα της Κοντογιώργη (2022) βρέθηκε ότι οι νέοι συνηθίζουν να συζητούν στους/στις φίλους/φίλες τους τα μυστικά και θέματα που τους στεναχωρούν. Οι συζητήσεις των νέων με τους/τις φίλους/φίλες τους επιβεβαιώνονται και στην παρούσα έρευνα. Η πλειονότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία της έρευνας συνηθίζει να συζητάει με τους/τις φίλους/φίλες της τόσο γενικά θέματα που την απασχολούν, όσο και πιο ειδικά θέματα που αφορούν το σχολείο.

Όσον αφορά τις οικογενειακές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στην παρούσα έρευνα φαίνεται να έχουν πολύ καλές σχέσεις με την οικογένειά τους. Όλοι/όλες οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, εκτός από μία νεαρή, ζουν με την οικογένειά τους στο πατρικό τους σπίτι. Τα μέλη των οικογενειών τους φαίνεται να αλλάζουν. Μερικοί

δήλωσαν ότι ζουν είτε και με τους δυο γονείς τους, είτε μόνο με τη μητέρα τους, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις μαζί τους ζουν και τα αδέρφια τους. Κατά τη Merrells και συνεργάτες (2019) η οικογένεια είναι η βασικότερη κοινωνική επαφή των νέων μέσα στην εβδομάδα. Στην παρούσα εργασία η πλειονότητα των νέων συνηθίζει να περνά χρόνο με τους γονείς της κατά κύριο λόγο και όχι με άλλα μέλη της οικογενείας τους. Οι δραστηριότητες που επί των πλείστων κάνουν όλοι μαζί είναι να βλέπουν τηλεόραση, αθλητικές εκπομπές, να μαγειρεύουν, να τρώνε μεσημεριανό, να κάνουν συζητήσεις σχετικά με το πως ήταν η μέρα τους, να πηγαίνουν βόλτες, για φαγητό, για καφέ, για ψώνια και σινεμά. Λίγο πάνω από το ένα τρίτο των νέων που δήλωσε περνάει χρόνο αποκλειστικά με τη μητέρα του ανέφερε παρόμοιες δραστηριότητες ότι κάνουν μαζί. Πηγαίνουν βόλτες, εκδρομές, για καφέ, για ψώνια, παίζουνε, ζωγραφίζουνε και συζητάνε.

Αναφορικά με το αν οι νέοι/νέες μπορούν να καλέσουν στο σπίτι τους κάποιον/κάποια φίλο/φίλη ή πρέπει πρώτα να πάρουν άδεια, πάνω από τα μισά άτομα δήλωσαν ότι δεν καλούν ποτέ φίλους/φίλες στο σπίτι τους. Όσα άτομα καλούν φίλους/φίλες στο σπίτι ανέφεραν ότι παίρνουν πρώτα την άδεια των γονιών τους ή της μητέρα τους αν επρόκειτο για μονογονεϊκή οικογένεια. Παράξενο είναι το γεγονός ότι πάνω από τα μισά άτομα δεν καλούν φίλους/φίλες στο σπίτι. Μία αιτία για το παραπάνω πιθανόν να ήταν ότι μένοντας στο πατρικό τους σπίτι, οι νέοι/νέες δεν έχουν τόσο το χώρο όσο και την ιδιωτικότητα μέσα σε αυτό, για να μπορέσουν να φέρουν κάποιον/κάποια φίλο/φίλη.

Σχετικά με το αν οι νέοι/νέες απευθύνονται και στους δυο γονείς τους όταν χρειάζονται βοήθεια ή όταν έχουν κάποιο πρόβλημα, τα μισά άτομα του δείγματος αποκρίθηκαν θετικά για τη βοήθεια και λίγο λιγότερα από τα μισά για τη συζήτηση των προβλημάτων τους. Κάποια από τα άτομα αυτά διαχώρισαν τη θεματολογία που

συζητούν με τους γονείς τους, τονίζοντας ότι θέματα που αφορούν τις διαφυλικές σχέσεις τα συζητούν με άλλα κοντινά τους πρόσωπα. Τα άτομα που δε ζητούν βοήθεια και δε συζητούν τα προβλήματα τους και με τους δύο γονείς τους, απευθύνονται γι' αυτά στη μητέρα τους, ενώ κάποια άτομα από αυτά δήλωσαν ότι απευθύνονται και σε άλλα κοντινά πρόσωπα της οικογένειάς τους. Όπως αποδεικνύεται όλοι/όλες οι νέοι/νέες του δείγματος απευθύνονται είτε και στους δυο γονείς είτε στη μητέρα τους όταν χρειάζονται βοήθεια ή έχουν κάποιο πρόβλημα. Πιθανόν η τόσο μεγάλη τάση των νέων ενηλίκων του δείγματος για στήριξη από τους γονείς ή τη μητέρα τους να είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι περνούν το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ημερησίως μαζί τους. Επιπλέον, η τάση τους για στήριξη από τους πολύ οικείους τους δείχνει την εξάρτηση των νέων από τα πρόσωπα αυτά. Η τάση των νέων να απευθύνονται στο κοντινά οικογενειακά τους πρόσωπα, όπως οι γονείς και τα αδέρφια για βοήθεια και επίλυση καθημερινών προβλημάτων, καθώς και να λαμβάνουν από εκεί θετική συναισθηματική στήριξη, επιβεβαιώθηκε και από την έρευνα της Πατμανίδου (2017). Η διαφορά με την παρούσα έρευνα είναι ότι στην πλειονότητά τους οι νέοι/νέες του δείγματος δεν απευθύνονται συνήθως στα αδέρφια τους για βοήθεια ή επίλυση των προβλημάτων τους.

4.1.2 Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά την ενημέρωση που έχουν λάβει οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις, πάνω από τους/τις μισούς/μισές νέους/νέες του δείγματος διαπιστώθηκε ότι μέχρι τη στιγμή της έρευνας δεν είχαν ποτέ λάβει τέτοιου είδους ενημέρωση. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με το εύρημα των Cheak-Zamora και συνεργατών (2019), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι οι νέοι με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος της έρευνάς τους, δεν συζητούσαν ανοιχτά με τον περίγυρό τους για θέματα σεξουαλικότητας και διαφυλικών

σχέσεων. Ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται η παρότρυνση της ενημέρωσης των νέων σε θέματα περί σεξουαλικότητας από την οικογένειά τους, οι οποίες θα πρέπει να εκπαιδεύονται και να υποστηρίζονται από ειδικούς του τομέα (Isler et al., 2009).

Σε έρευνα των Fitzgerald και Withers (2013) διαπιστώθηκε ότι 8 στις 10 γυναίκες με νοητική αναπηρία που συμμετείχαν, προτιμούν να μη συζητούν για θέματα σεξουαλικότητας. Σύμφωνα με τους παραπάνω ερευνητές πιθανόν το γεγονός αυτό να είναι απόρροια είτε των απόψεων του περιβάλλοντός τους επί του θέματος είτε της προσωπικής αμάθειάς τους περί σεξουαλικών θεμάτων και ισχυουσών νομοθεσιών. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συνάφεια με το εύρημα της παρούσας εργασίας, όπου η πλειονότητα των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών που δεν είχαν λάβει ενημέρωση περί σεξουαλικότητας δήλωσαν ότι δεν είχαν απορίες και δεν επιθυμούσαν να συζητήσουν με τον περίγυρό τους, αλλά ούτε ακόμη και με την ψυχολόγο του σχολείου αυτού του είδους θέματα. Πιθανόν και τα άτομα του δείγματός μας να έκαναν αυτή τη δήλωση είτε επειδή λόγω της μη εκπαίδευσής τους στα θέματα αυτά, τα θεωρούν ως «απαγορευμένα θέματα» προς συζήτηση, είτε λόγω της αρνητικής στάσης των οικείων τους απέναντι στις συζητήσεις αυτού του περιεχομένου. Πολλές φορές οι νέοι/νέες επηρεάζονται, πέρα από τις λεκτικές πληροφορίες που τους δίνουν οι γονείς τους σχετικά με τη σεξουαλικότητά τους, και από τα μη λεκτικά σήματα τους. Συγκεκριμένα, η σιωπή των γονιών μπορεί να υποδηλώσει τη στάση τους απέναντι στη σεξουαλικότητα των παιδιών τους ή την ύπαρξη ταμπού γύρω από το θέμα αυτό (Jahoba & Pownall, 2014).

Για τους/τις νέους/νέες που έχουν λάβει ενημέρωση σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις διαφυλικές σχέσεις, διαπιστώθηκε ότι ο περίγυρός τους, κατά κύριο λόγο, τους ενημέρωσε αυτοβούλως, χωρίς να εκφράσουν οι ίδιοι/ίδιες απορίες επί του θέματος. Το παραπάνω πιθανόν να είναι αποτέλεσμα της γενικής άποψης που

υπάρχει ότι η σεξουαλική αγωγή, και ό,τι αυτή περιλαμβάνει, οφείλεται να παρέχεται στα άτομα πριν την έναρξη της σεξουαλικής τους έκφρασης, ώστε να είναι σε θέση να προστατέψουν τη σεξουαλική τους υγεία (Schaafsma et al., 2013). Ως συνηθέστερες πηγές ενημέρωσης των νέων της παρούσας έρευνας πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων είναι οι ψυχολόγοι των ΚΔΑΠ ΑμεΑ που περνούν τις απογευματινές ώρες, οι γονείς και οι δύο ή αποκλειστικά η μητέρα και το σχολείο. Έρευνες που έχουν προηγηθεί τονίζουν ως μία από τις βασικότερες πηγές ενημέρωσης των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γύρω από τα θέματα της σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων τους γονείς τους (Dewinter et al., 2017· Frawley & Wilson, 2016· Heifetz et al., 2020· Isler et al., 2009· Mattila et al., 2017).

Αναφορικά με το περιεχόμενο της ενημέρωσης που δέχθηκαν οι νέοι/νέες, αυτή επικεντρώθηκε κυρίως σε θέματα που αφορούν τη σωστή συμπεριφορά τους απέναντι στα άτομα του αντίθετου φύλου, την ευγενική προσέγγισή του άλλου ατόμου μέσω κομπλιμέντων και στα επιτρεπτή και μη επιτρεπτή μέρη του σώματος που επιτρέπεται να αγγίζουν το άτομο που έχουν απέναντί τους. Παρά την ενημέρωση που δέχθηκαν οι νέοι/νέες πάνω στις παραπάνω θεματολογίες, άγνωστο παραμένει αν τις θεωρητικές γνώσεις αυτές μπορούν και πρακτικά να τις χρησιμοποιήσουν. Σε έρευνα των Frawley και Wilson (2016) φάνηκε ότι οι συμμετέχουσες δεν ήταν σε θέση να κάνουν πρακτική εφαρμογή όσων είχαν μάθει θεωρητικά σχετικά με τους κανόνες συμπεριφοράς απέναντι στο αντίθετο φύλο. Αναφορικά με την ηλικία που δέχθηκαν τη συγκεκριμένη ενημέρωση οι νέοι, αυτή ποικίλει αφού κάποια άτομα τη δέχθηκαν στην παιδική ηλικία, άλλα στην εφηβική και άλλα στην ενήλικη ηλικία. Κάποια άτομα από αυτά συνεχίζουν και στην ενήλικη ζωή να δέχονται τέτοιου είδους ενημέρωση από τους πατεράδες τους και τη σχολική μονάδα όπου φοιτούν.

Σε προηγούμενες έρευνες που έλαβαν χώρα φάνηκε ότι οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία χρησιμοποιούν το διαδίκτυο είτε ως μέσο γνωριμιών είτε ως μέσο ενημέρωσης και συζήτησης γύρω από τη σεξουαλικότητα (Bates et al., 2020· Dewinter et al., 2015· Dewinter et al., 2017· Hartmann et al., 2019· McCarthy, 2022). Το παραπάνω εύρημα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το εύρημα της παρούσας εργασίας, καθώς σχεδόν όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δήλωσαν ότι δε χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να βρουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους περί σεξουαλικών θεμάτων.

Από την άλλη, περίπου οι μισοί/μισές συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ανέφεραν ότι βρίσκουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις διαφυλικές σχέσεις μέσω των συζητήσεων τους με τους/τις φίλους/φίλες τους. Οι συζητήσεις τους αυτές αφορούν την καθημερινότητα τους με τις σχέσεις τους, τρόπους εύρεσης συντρόφου και γενικότερα διάφορα θέματα για το αντίθετο φύλο. Στον αντίποδα, άλλες έρευνες της διεθνούς βιβλιογραφίας φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με το παραπάνω, καθώς υποστηρίζουν ότι οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία δε συνηθίζουν να κάνουν με τους/τις φίλους/φίλες τους συζητήσεις αυτής της θεματολογίας, λόγω των περιορισμένων γνώσεων και των φίλων τους στον σεξουαλικό τομέα, όπως δηλώνουν (Frawley & Wilson, 2016· Hartmann et al., 2019). Πιθανόν η παρούσα έρευνα να κατέληξε σε διαφορετικό αποτέλεσμα, λόγω του γεγονότος ότι οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας, στη συντριπτική πλειονότητά τους, συνηθίζουν να συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους προβληματισμούς τους, οποιασδήποτε θεματολογίας και αν είναι αυτοί, με αποτέλεσμα να νιώθουν ότι οι φίλοι/φίλες τους μπορούν να τους βοηθήσουν και στον τομέα αυτόν.

Πέρα όμως από την απλή ενημέρωση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σε θέματα σεξουαλικότητας και σχέσεων, ιδιαίτερης σημασίας είναι η

δομημένη και επίσημη σεξουαλική εκπαίδευση που θα τους δοθεί. Στην παρούσα έρευνα φάνηκε ότι λίγο λιγότερα από τα μισά άτομα του δείγματος λάμβαναν τη στιγμή της συνέντευξης σεξουαλική εκπαίδευση. Αναφορικά με τη χρονική στιγμή έναρξης της σεξουαλικής εκπαίδευσής τους, η εφηβική και ενήλικη ηλικία φαίνεται να είναι η στιγμή που για πρώτη φορά οι νέοι/νέες έλαβαν τέτοιου είδους εκπαίδευση. Σε προγενέστερη έρευνα της Μπαρμπούδη (2012) διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα των γονέων παιδιών με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία θεωρούσαν την παιδική ηλικία ως την καταλληλότερη ηλικία έναρξης της σεξουαλικής εκπαίδευσης, ενώ ένα μικρό ποσοστό αυτών έκρινε την εφηβική ηλικία ως την πιο κατάλληλη. Αντίθετα, η ενήλικη ηλικία δε θεωρήθηκε κατάλληλη ηλικία για έναρξη σεξουαλικής εκπαίδευσης, γεγονός που συνέβη στους συμμετέχοντες του δείγματός μας. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η σεξουαλική εκπαίδευση να παρέχεται στους νέους πριν την έναρξη της σεξουαλικής τους έκφρασης, ώστε να είναι ικανοί να προστατέψουν τη σεξουαλική τους υγεία (Schaafsma et al., 2013).

Σχετικά με το ποιος είναι αρμόδιος να παρέχει σεξουαλική εκπαίδευση στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι για τη σωστή παροχή της συγκεκριμένης εκπαίδευσης καλό θα ήταν να υπάρχει συνεργασία των διαφόρων ειδικών (ψυχολόγων/ κοινωνικών λειτουργών, εκπαιδευτικών κ.α.), οι οποίοι εξειδικεύονται στο συγκεκριμένο τομέα, με τους γονείς των παιδιών (Girgin-Büyükbayraktar et al. 2017· Frawley & Wilson, 2016· Wood, 2004· Απτεσλής, 2012· Καλογήρου, 2021· Χατζέλα, 2018· Χεζάνογλου, 2019). Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας συμφωνούν μερικώς με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών, καθώς όπως διαπιστώθηκε οι νέοι/νέες έλαβαν κατά κύριο λόγο σεξουαλική εκπαίδευση αποκλειστικά από τους ψυχολόγους, καθηγητές και κοινωνικούς λειτουργούς, στο πλαίσιο του σχολείου/σχολής είτε των ΚΔΑΠ ΑμεΑ που

περνούν τις απογευματινές ώρες. Λίγα ήταν τα άτομα που είχαν ενημερωθεί και από τους γονείς τους προγενέστερα για θέματα σεξουαλικότητας και σχέσεων. Ακόμα και στην περίπτωση αυτών, η ενημέρωση αυτή των γονιών τους δε μπορεί να θεωρηθεί κομμάτι της σεξουαλικής εκπαίδευσης, καθώς ήταν σε πολύ πρώιμο στάδιο. Πιθανόν οι γονείς των νέων να μην κατέχουν τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις διαθέσιμες πηγές, ώστε να είναι ικανοί από μεριάς τους να παρέχουν τέτοιου είδους εκπαίδευση στα παιδιά τους (Nichols & Blackelery- Smith, 2009).

Όσον αφορά τις γνώσεις που έλαβαν οι νέοι/νέες από τη σεξουαλική εκπαίδευσή τους, αυτές επικεντρώθηκαν στα μέρη του σώματος, στα ιδιωτικά μέρη του σώματος και των δύο φύλων, στους επιτρεπτούς τρόπους προσέγγισης συντρόφου και στην έκφραση ενδιαφέροντος μέσω του κομπλιμέντου στο άτομο που τους ενδιαφέρει. Ένας ήταν μόνο ο συμμετέχοντας που ανέφερε ότι έλαβε συνοδά γνώση που αφορούσε τη φροντίδα και υγιεινή του σώματός του. Τα θέματα στα οποία επικεντρώθηκε η σεξουαλική εκπαίδευση των νέων του δείγματος συμπεριλαμβάνονται στα θέματα που η βιβλιογραφία προτείνει ως τα καταλληλότερα να εμπεριέχονται σε μια ορθή σεξουαλική εκπαίδευση των ατόμων αυτών (Murphy & Elias, 2006· Sullivan & Caterino, 2008). Επιπλέον, μέσω μιας καλά δομημένης σεξουαλικής εκπαίδευσης, οι γονείς παιδιών με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία πιστεύουν ότι τα παιδιά τους θα λάβουν γνώσεις, οι οποίες θα τους προφυλάξουν από πιθανή σεξουαλική εκμετάλλευση ή και κακοποίηση (Καλογήρου, 2021· Μπαρμπούδη, 2012). Η παραπάνω άποψη των γονιών επιβεβαιώνεται και στην παρούσα έρευνα. Η πλειονότητα των νέων που έλαβε σεξουαλική εκπαίδευση θεωρεί ότι μέσω της εκπαίδευσης έχει λάβει τις κατάλληλες γνώσεις με σκοπό να προφυλάξει τον εαυτό της από πιθανές μη επιθυμητές σεξουαλικές σχέσεις.

Σχετικά με το εάν οι νέοι/νέες της παρούσας έρευνας που δεν είχαν λάβει σεξουαλική εκπαίδευση μέχρι τη στιγμή της έρευνας, επιθυμούσαν να λάβουν, πάνω από τα μισά άτομα αποκρίθηκαν θετικά. Συγκεκριμένα, τα θέματα στα οποία θα ήθελαν να επιμορφωθούν οι νέοι/νέες αφορούσαν τις σχέσεις και τους τρόπους συμπεριφοράς μέσα σε αυτή, τη σεξουαλική κακοποίηση και τον τρόπο εύρεσης συντρόφου. Μέσω των απαντήσεων των νέων φαίνεται η επιθυμία τους να λάβουν γνώσεις κυρίως σε ό,τι σχετίζεται με τις σχέσεις. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνονται και από προγενέστερη έρευνα των Frawley και Wilson (2016), στην οποία διαπιστώθηκε η έντονη επιθυμία των νέων του δείγματος της έρευνας να λάβουν γνώσεις γύρω από τον τομέα των σχέσεων.

4.1.3 Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Αναφορικά με τις γνώσεις που έχουν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τα μέρη του σώματος, σε έρευνα των Borawaska- Charko και συνεργατών (2017) διαπιστώθηκε ότι τα περισσότερα άτομα γνωρίζουν θέματα που αφορούν τα μέρη του σώματος, ιδίως του φύλου τους. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται εν μέρει και στην παρούσα έρευνα. Οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες του δείγματος αν και στη συντριπτική πλειονότητά τους ήταν σε θέση να δείξουν σε εικόνα το άτομο του ίδιου φύλου με αυτούς που απεικονίζονταν, όταν τους ζητήθηκε να παραθέσουν τις διαφορές που συνειδητοποιούν στο σώμα τους αλλά και στο σώμα του αντίθετου φύλου κατά την περίοδο της εφηβείας, φάνηκε να δυσκολεύονται. Σχεδόν όλες οι νεαρές του δείγματος ανέφεραν για το σώμα τους το ύψος ως αλλαγή που συμβαίνει κατά την εφηβεία. Οι μισές από τις νεαρές ανέφεραν την αύξηση στήθους ως αλλαγή που οφείλεται στην εφηβεία, ενώ το ένα τρίτο αυτών αναγνώρισαν την αλλαγή στο βάρος τους την περίοδο της εφηβείας. Μόνο μία γυναίκα τόνισε ως αλλαγή στο σώμα της την

περίοδο. Αναφορικά με τις αλλαγές που αναγνωρίζουν οι νεαροί του δείγματος στο σώματος και οφείλονται στην εφηβεία, η πλειονότητά των νεαρών αναγνώρισε και αυτή το ύψος ως αλλαγή του σώματός της. Για πάνω από τους μισούς νεαρούς του δείγματος το βάρος είναι μια βασικά αλλαγή του σώματος τους κατά την περίοδο της εφηβείας. Το ένα πέμπτο τόνισε τη φωνή και μόνο ένας νεαρός δήλωσε τις τρίχες ως αλλαγή που παρατήρησε στο σώμα του.

Όσον αφορά τις αλλαγές που αναγνωρίζουν οι νέοι/νέες της έρευνας στο σώμα του αντίθετου φύλου και οφείλονται στην εφηβεία, η πλειονότητα των γυναικών του δείγματος δε συνειδητοποιεί καμία αλλαγή που να συμβαίνει στο σώμα του αντίθετου φύλου. Σχεδόν οι μισοί άντρες τόνισαν το ύψος ως αλλαγή στο σώμα των γυναικών, ενώ μόνο το ένα πέμπτο αυτών αναγνωρίζει την αύξηση στήθους ως αλλαγή στο σώμα των γυναικών. Ένας ήταν μόνο ο άντρας που δήλωσε και το βάρος ως αλλαγή του γυναικείου σώματος κατά την εφηβεία. Και στην περίπτωση των αντρών υπήρχαν άτομα που δεν συνειδητοποιούσαν καμία αλλαγή στο σώμα του αντίθετου φύλου. Επιπλέον, όταν ζητήθηκε στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία να αναφέρουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματος και των δύο φύλων, τέσσερις μόνο συμμετέχοντες/συμμετέχουσες ονομάτισαν την ευαίσθητη περιοχή και των αντρών και των γυναικών. Τα άτομα αυτά συνήθως νιώθουν ντροπή, φόβο, ακόμα και ενοχή για τα γενετικά τους όργανα (Leutar & Mihokonić, 2007). Επομένως, το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δεν ονομάτισαν την ευαίσθητη περιοχή και των δύο φύλων μπορεί να υποδηλώνει τη συστολή και ντροπή τους στο συγκεκριμένο θέμα και όχι την έλλειψη γνώσης τους.

Επιπλέον, όσον αφορά την έμμηνο ρύση, η πλειονότητα των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών γνωρίζει τι είναι. Αν και παρατηρήθηκε ότι οι γνώσεις των αντρών στο συγκεκριμένο θέμα ήταν πιο περιορισμένες από ότι των γυναικών, οι άντρες γνωρίζουν

στοιχειωδώς τι είναι η έμμηνος ρύση. Το εύρημα αυτό έρχεται σε αντίθεση με αυτό των Isler και συνεργατών (2009), στο οποίο πολύ μικρό ποσοστό των αντρών γνώριζε τι είναι η έμμηνος ρύση.

Πέρα όμως από το αν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συνειδητοποιούν εντέλει τη σεξουαλικότητά τους και τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα τους κατά την περίοδο της εφηβείας και σχετίζονται με αυτήν, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η διερεύνηση της σεξουαλικής έλξης που νιώθουν προς κάποιο άλλο άτομο. Στην παρούσα έρευνα λιγότεροι/λιγότερες από τους/τις μισούς/μισές νέους/νέες νιώθουν έλξη για κάποιο άτομο, ενώ τόνισαν ότι για το άτομο αυτό αισθάνονται όμορφα συναισθήματα χαράς, αγάπης, ευτυχίας και έρωτα. Περισσότεροι/περισσότερες, κατά ένα άτομο, ήταν οι νέοι/νέες που δήλωσαν ότι δε νιώθουν σεξουαλική έλξη προς κάποιο άτομο. Ένας βασικός λόγος που θα μπορούσε να θεωρηθεί αιτία του παραπάνω, είναι οι μειωμένες ευκαιρίες των νέων αυτών για γνωριμία ατόμων που θα τους κινούσαν το ενδιαφέρον, μέσα από ένα πολύ περιορισμένο κύκλο ατόμων (Bates et al., 2017· Hancock et al., 2020).

Όσον αφορά τις γενικές απόψεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία πάνω στις διαφυλικές σχέσεις, οι νέοι/νέες του δείγματος φαίνεται να κρίνουν τις διαφυλικές σχέσεις ως μια κατάσταση η οποία δεν εμπεριέχει μέσα της το χαρακτηριστικό της υποχρέωσης, αλλά περιλαμβάνει τη θέληση και επιθυμία του κάθε ανθρώπου. Την ίδια στάση κρατούν οι νέοι/νέες και απέναντι στον γάμο, αφού οι πλειονότητά τους θεωρεί ότι ο γάμος δεν είναι κάτι υποχρεωτικό για όλους τους ανθρώπους, αλλά για όσους το επιθυμούν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον φανερώνουν οι απόψεις αυτές των νέων, καθώς μέσω αυτών διαφαίνεται ότι οι νέοι/νέες αναγνωρίζουν την ελευθερία του κάθε ανθρώπου να αποφασίζει μόνος του για τις διαφυλικές του σχέσεις και την πορεία αυτών. Καθώς τα άτομα αυτά επηρεάζονται αρκετά από τις

απόψεις και τις στάσεις των γονέων τους, πιθανόν η στάση τους αυτή να είναι απόρροια της θετικής στάσης που κρατούν τα τελευταία χρόνια οι γονείς απέναντι στην αναγνώριση των δικαιώματα των παιδιών τους σχετικά με την ελευθερία αποφάσεών τους γύρω από τη σεξουαλικότητά τους και της διαφυλικές τους σχέσεις (Καλογήρου, 2021· Τζιριβήλα, 2020).

4.1.4 Έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Όσον αφορά αν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έχουν αφομοιώσει στη συμπεριφορά τους όσα αναφέρθηκαν παραπάνω ότι γνωρίζουν και σχετίζονται με την αναδυόμενη σεξουαλικότητά τους, φαίνεται οι νέοι/νέες να γνωρίζουν και να τηρούν την επιτρεπτή και αποδεκτή δημόσια συμπεριφορά. Όλοι/όλες οι νέοι/νέες τόνισαν ότι σε δημόσιο χώρο δεν επιτρέπεται να βγάζουν τα ρούχα τους, όπως και να αγγίζουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους. Αντίθετα, σχεδόν όλα τα άτομα του δείγματος ανέφεραν ότι το τελευταίο είναι πράξη επιτρεπτή και αποδεκτή να πραγματοποιεί ο καθένας, αποκλειστικά στον εαυτό του, σε ιδιωτικό χώρο, όπως το σπίτι, το δωμάτιο και το μπάνιο. Πιθανόν η τόσο θετική στάση των νέων για άγγιγμα των ιδιωτικών μερών του σώματός τους να είναι αποτέλεσμα της θετικής στάσης των γονέων και των εκπαιδευτικών των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στη χώρα, απέναντι στη σόλο σεξουαλική έκφρασή των νέων αυτών σε ιδιωτικό χώρο (Καλογήρου, 2021· Παυλίδου, 2019· Τζιριβήλα, 2020). Από την άλλη, η έντονη αναφορά των νέων στο άγγιγμα των ιδιωτικών μερών του σώματός τους αποκλειστικά από τους ίδιους (εξάιρεση δύο ατόμων που ανέφεραν τη μητέρα και το γιατρό ως συνοδά άτομα) φανερώνει την εκπαίδευση και ενημέρωση που έχουν λάβει οι νέοι στο κομμάτι αυτό. Η εκπαίδευση αυτή πιθανόν να είναι αποτέλεσμα

του φόβου των γονέων για πιθανή σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών τους (Καλογήρου, 2021).

Αναφορικά με τους χώρους στους οποίους οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία μπορούν να γνωρίσουν κάποιο άτομο που να τους αρέσει, διαπιστώθηκε ότι οι νέοι/νέες αυτοί/αυτές συνήθως δε συμμετέχουν σε κοινωνικές ομάδες, αντίθετα, περνούν τον χρόνο τους αποκλειστικά σε προστατευμένους χώρους ημερήσιων προγραμμάτων για άτομα με αναπηρία. Αποτέλεσμα του παραπάνω, τελικά, είναι τα περιβάλλοντα αυτά να είναι οι μόνοι χώροι, όπου οι νέοι/νέες μπορούν να αναζητήσουν σύντροφο, ο/η οποίος/οποία σύντροφος, κατ' επέκτασιν, θα είναι και αυτός/αυτή άτομο με αναπηρία (Bates et al., 2017· Retznik et al., 2022· Santinele Martino, 2022). Το παραπάνω επιβεβαιώνεται και στην παρούσα έρευνα, καθώς στην πρώτη θέση για χώρο αναζήτησης συντρόφου οι νέοι/νέες έθεσαν τους προστατευμένους χώρους ημερήσιων προγραμμάτων, όπως είναι το σχολείο, η σχολή και τα ειδικά εργαστήρια. Ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά η βόλτα, τα ΚΔΑΠ ΑμεΑ και η καφετέρια. Οι σύλλογοι Ατόμων με Αναπηρία, οι κατασκηνώσεις, το κολυμβητήριο και η εκδρομή, ήταν μεμονωμένες απαντήσεις των νέων. Σημαντικό είναι να τονιστεί, ότι παρόλο που το σχολείο, η σχολή και τα ειδικά εργαστήρια κατέχουν την πρώτη θέση στους χώρους εύρεσης συντρόφου, η απάντηση αυτή δόθηκε από λίγο λιγότερα από τα μισά άτομα του δείγματος. Σε έρευνα των McCarthy και συνεργατών (2022) διαπιστώθηκε ότι όσα άτομα του δείγματός τους παρακολουθούσαν υπηρεσίες εκπαίδευσης, έρχονταν σε επαφή με νέους/νέες τους οποίους όμως γνώριζαν ήδη από τα προηγούμενα μαθητικά τους χρόνια και επομένως, έτειναν να τους βλέπουν αποκλειστικά ως φίλους/φίλες και όχι ως μελλοντικούς/μελλοντικές συντρόφους. Πιθανόν και στην παρούσα έρευνα μεγάλο πλήθος των νέων να συμπεριφέρεται με ανάλογο τρόπο. Επιπλέον, όπως έχει ήδη ειπωθεί παραπάνω, στη συντριπτική

πλειονότητά τους οι νέοι/νέες της παρούσας έρευνας ποτέ δεν πηγαίνουν για βόλτα ή για καφέ χωρίς την παρουσία των γονιών ή των συνοδών τους, επομένως, η γνωριμία συντρόφου σε αυτά τα δύο μέρη που δήλωσαν, αμφισβητείται αν ισχύει για τους/τις ίδιους/ίδιες.

Από τη στιγμή όμως που οι νέοι/νέες εντοπίσουν κάποιο άτομο που τους ενδιαφέρει και επιθυμούν να συνάψουν μαζί του σχέση, φαίνεται οι τρόποι για την έκφραση του ενδιαφέροντός τους να ακολουθούν ένα μοτίβο που είναι όμοιο με αυτό των ατόμων τυπικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, στην αρχή υπάρχει η οπτική επαφή με το άτομο, ακολουθεί η συζήτηση μαζί του και η ανταλλαγή προσωπικών τους στοιχείων και έπειτα, ακολουθούν οι συζητήσεις που σχετίζονται με τη σχέση (Retznik et al., 2021). Η συζήτηση με το άτομο ενδιαφέροντός τους είναι η βασικότερη πρακτική προσέγγισης που φαίνεται να ακολουθούν και οι νέοι/νέες της παρούσας έρευνας. Άλλες πρακτικές προσέγγισης που δήλωσε η μειονότητα των νέων του δείγματος ότι ακολουθούν κατά φθίνουσα σειρά είναι η απευθείας έκφραση του ενδιαφέροντός τους προς το άλλο άτομο και η τακτική του κομπλιμέντου, η πρόταση για βόλτα και το άγγιγμα στο χέρι, στον ώμο ή στα μαλλιά στο άτομο που τους αρέσει. Αναφορικά με το φιλί στο μάγουλο, μόνο ένας ήταν ο νέος που το δήλωσε ως συμπεριφορά έκφρασης του ενδιαφέροντός τους. Όπως διαφαίνεται από τις απαντήσεις των νέων, οποιαδήποτε συμπεριφορά τους εμπεριέχει τη σωματική επαφή με το άλλο άτομο, όπως το άγγιγμα και το φιλί είναι συμπεριφορές τις οποίες δεν κάνουν. Πιθανόν η αρνητική αυτή στάση των νέων απέναντι στις παραπάνω συμπεριφορές να είναι αποτέλεσμα των κανόνων και των απαγορεύσεων που τους θέτει ο κοντινός περίγυρός τους. Το παραπάνω γίνεται αντιληπτό και στην έρευνα του Santinele Martino (2022) στην οποία διαπιστώθηκε ότι στους προστατευμένους χώρους ημερήσιων προγραμμάτων απαγορευόταν οποιαδήποτε

μορφή σεξουαλικής έκφρασης των νέων με νοητική αναπηρία, ακόμη και αν αυτή ήταν «αθώα», όπως το κράτημα χεριού.

Αντίθετα με την τελευταία στάση που κρατούν οι νέοι/νέες απέναντι στο φιλί, έστω και στο μάγουλο, σε κάποιο άτομο που τους αρέσει, φαίνεται αυτοί/αυτές να αποδέχονται το φιλί στο στόμα, και μάλιστα το δημόσιο, σε δύο άλλα άτομα που βγαίνουν ραντεβού. Ίσως οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία του δείγματος να αντιμετωπίζουν τους εαυτούς τους με παρόμοιο τρόπο με τον οποίο τους αντιμετωπίζει η κοινωνία και κατ' επέκτασιν να αποδέχονται συγκεκριμένους τρόπους σεξουαλικής έκφρασης γι' αυτούς/αυτές. Γενικότερα, η κοινωνία φαίνεται να έχει μια παλαιωμένη παγιωμένη άποψη γύρω από τη σεξουαλικότητα των ατόμων αυτών, με αποτέλεσμα να τα αντιμετωπίζει ως ασεξουαλικά ή ως παιδιά που χρειάζονται συνεχή προστασία. Απόρροια του παραπάνω είναι η απαγόρευσή τους για ανάπτυξη προσωπικών και σεξουαλικών σχέσεων (Oloidi et al., 2022).

Σε αντίθεση με τις συμπεριφορές σεξουαλικής έκφρασης που προβάλλουν οι νέοι/νέες της παρούσας εργασίας, η πλειονότητά τους εμφανίζεται να είναι υπέρμαχη του δικαιώματός τους για ανάπτυξη διαφυλικών σχέσεων, τονίζοντας ότι αποκλειστικά στους/στις ίδιους/ίδιες έγκειται η ευθύνη και απόφαση για την ανάπτυξή τους. Από ότι φαίνεται από τα παραπάνω που έχουν ειπωθεί, περισσότερο «θεωρητική» μπορεί να θεωρηθεί η δήλωση αυτή των νέων, παρά «πρακτική». Ίσως βέβαια οι νέοι/νέες να προσπαθούν να υιοθετήσουν μια νέα στάση του γενικού πληθυσμού σύμφωνα με την οποία αρχίζουν να αναγνωρίζονται τα περισσότερα σεξουαλικά δικαιώματα των νέων αυτών (Καλογήρου, 2021· Χατζέλα, 2020).

Αναφορικά με την επιθυμία των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία να τεκνοποιήσουν, διαπιστώθηκε ότι το μισό δείγμα θα επιθυμούσε να αποκτήσει παιδί.

Η δημιουργία οικογένειας φαίνεται να ελκύει τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, καθώς μέσω αυτού νιώθουν να έρχονται ένα βήμα πιο κοντά στην ανεξαρτησία τους (Cheak-Zamora, 2019· Retznik et al., 2021). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο πλήθος των νέων της παρούσας έρευνας που δήλωσε ότι θα ήθελε να αποκτήσει παιδί, δεν είχε συζητήσει ποτέ με κάποιον οικείο του για το θέμα της τεκνοποίησης. Πιθανόν αυτό να είναι αποτέλεσμα της ουδέτερης ή ακόμη και αρνητικής στάσης των γονέων παιδιών με αναπηρία απέναντι στην τεκνοποίηση των παιδιών τους (Παυλίδου, 2019· Τζιριβήλα, 2020).

Μεγάλη είναι η επιθυμία των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για ανάπτυξη διαφυλικών σχέσεων (Bates et al., 2020· Dewinter et al., 2017· Heifetz et al., 2020). Σε προηγούμενες έρευνες διαπιστώθηκε ότι σημαντικό πλήθος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία έχει εμπειρίες στη σύναψη διαφυλικών σχέσεων (Heifetz et al., 2020· Retznik et al., 2021· Siebelink et al., 2006). Σε αντίθεση με τα ευρήματα αυτά, σε έρευνά τους οι Cheak-Zamora και συνεργάτες (2019) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το 80% των νέων που συμμετείχαν στην έρευνά τους δε βρίσκονταν τη στιγμή της έρευνας σε κάποια διαφυλική σχέση. Σε ανάλογο αποτέλεσμα κατέληξε και η παρούσα έρευνα, αφού το μεγαλύτερο πλήθος των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία δε βρίσκονταν σε σχέση τη στιγμή της έρευνας, αλλά ούτε είχε βρεθεί ποτέ πριν σε κάποια διαφυλική σχέση. Σχεδόν όλοι/όλες οι νέοι/νέες που δεν είχαν συνάψει ποτέ διαφυλική σχέση δήλωσαν ότι επιθυμούσαν να συνάψουν στο μέλλον. Χωρίς την ύπαρξη σχέσης οι νέοι/νέες αισθάνονται αρνητικά συναισθήματα και συγκεκριμένα νιώθουν ότι η ζωή τους κατακλύζεται από μοναξιά (McCarthy et al., 2022). Πολλές φορές όμως, η επιθυμία των νέων για ανάπτυξη διαφυλικής σχέσης φαίνεται να πάλλεται από το φόβο τους για απόρριψη, την ανησυχία τους για τις σχέσεις γενικότερα, τη χαμηλή αυτοπεποίθησή τους που οφείλεται εν μέρει

στη φύση της αναπηρίας τους, αλλά και από την έλλειψη κατανόησής τους γύρω από την σεξουαλικότητα (Cheak-Zamora et al., 2019).

Σε έρευνα των Siebelink και συνεργατών (2006), οι νέοι/νέες του δείγματός τους φαίνεται να είναι δεκτικοί/δεκτικές και να αποδέχονται τα φιλιά, τις αγκαλιές και τη σεξουαλική επαφή ως τρόπους σεξουαλικής έκφρασης μεταξύ δυο συντρόφων. Η παρούσα έρευνα φαίνεται να διαφοροποιείται με το παραπάνω εύρημα, καθώς μικρό ήταν το πλήθος των νέων που ανέφερε την αγκαλιά, το φιλί και τη σεξουαλική επαφή ως πράξεις που κάνει ένα ζευγάρι όταν βρίσκεται μαζί. Συγκεκριμένα, οι νέοι/νέες ως πρώτη πράξη που κάνει ένα ζευγάρι όταν είναι μαζί ανέφεραν τις βόλτες, έπειτα την παρακολούθηση τηλεόρασης στο σπίτι, στη συνέχεια το φαγητό στο σπίτι και τις αγκαλιές, μετά το φαγητό έξω, το να μένουν σπίτι, να συζητούν σχετικά με τα νέα τους και να φιλιούνται, και κατόπιν τον καφέ έξω και τη σεξουαλική επαφή. Έπειτα από τα παραπάνω, οι νέοι/νέες ανέφεραν μεμονωμένα πράξεις που κάνει ένα ζευγάρι μαζί, κάποιες από τις οποίες έμοιαζαν περισσότερο με δραστηριότητες δύο φίλων παρά συντρόφων.

Σχετικά με τους/τις νέους/νέες του δείγματος που βρίσκονταν σε διαφυλική σχέση τη στιγμή της έρευνας ή είχαν βρεθεί κάποια στιγμή παλιότερα σε σχέση, πέντε ήταν τα άτομα που δήλωσαν ότι τη στιγμή της έρευνας ήταν σε σχέση, ενώ μία κοπέλα δήλωσε ότι είχε βρεθεί παλιότερα σε διαφυλική σχέση. Στο σημείο αυτό, σημαντικό είναι να τονιστεί ότι οποιαδήποτε συζήτηση πραγματοποιηθεί παρακάτω για τις σχέσεις των ατόμων αυτών, οι απαντήσεις των νέων που βρίσκονταν σε σχέση τη στιγμή της έρευνας αφορούσαν τη σχέση τους αυτή, ενώ για την κοπέλα που βρίσκονταν σε σχέση προ έρευνας, οι απαντήσεις της αφορούν την πιο σοβαρή της σχέση.

Η διάρκεια των σχέσεων των νέων της παρούσας εργασίας φαίνεται να ποικίλει από 4 μήνες έως 3 χρόνια. Σύμφωνα με τη Mattila και συνεργάτες (2017) μεγάλη είναι η επιθυμία των νέων για διάρκεια τόσο των σχέσεών τους όσο και της αγάπης με τον/την σύντροφό τους.

Όσον αφορά τα μέρη γνωριμίας συντρόφων για τους/τις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, η πλειονότητα των νέων γνωρίζει τον/την σύντροφό της είτε σε σχολικό είτε σε προστατευμένο συνήθως εργασιακό περιβάλλον. Τα μέρη αυτά αποτελούνται κατά κύριο λόγο μόνο από άτομα με αναπηρία, με αποτέλεσμα και οι σύντροφοι που βρίσκουν οι νέοι, να είναι και αυτοί άτομα με αναπηρία (Retznik et al., 2021· Retznik et al., 2022). Επιπλέον, λόγω των περιορισμένων ατόμων των περιβαλλόντων αυτών, πιθανόν οι νέοι/νέες να επιλέγουν τους/τις συντρόφους τους με βάση τη διαθεσιμότητά τους στα περιβάλλοντα αυτά και όχι με βάση τα χαρακτηριστικά με τα οποία επιλέγει τον/την σύντροφό του κάποιο άτομο τυπικής ανάπτυξης (Bates et al., 2017). Τα παραπάνω φαίνεται να επιβεβαιώνονται και από την παρούσα έρευνα, καθώς όλοι/όλες οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γνώρισαν τους/τις συντρόφους τους σε περιβάλλοντα που απασχολούν μόνο Άτομα με Αναπηρία, όπως το σχολείο, η σχολή και τα ΚΔΑΠ ΑμεΑ. Μόνο μία νεαρή δήλωσε την καφετέρια ως τόπο γνωριμίας του συντρόφου της. Μέσω της συζήτησης έγινε κατανοητό ότι ως σύντροφό της η κοπέλα εννοούσε τον συνοδό της. Παρά τις αλληπάλληλες επεξηγήσεις του όρου «συντρόφου» και «σχέσης» (Heifetz et al., 2020), η κοπέλα συνέχιζε να αναγνωρίζει το συνοδό της ως σύντροφό της. Αυτός είναι και ο λόγος που η κοπέλα κατατάσσεται στην κατηγορία των δεσμευμένων νέων του δείγματος.

Σύμφωνα με τον Retznik και συνεργάτες του (2021), η συχνότητα επαφής των νέων με τους συντρόφους τους, αν και φαίνεται να είναι αυξημένη, χαρακτηρίζεται ως

χαμηλής ποιότητας λόγω της έλλειψης ιδιωτικότητας του ζευγαριού. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται και στην παρούσα μελέτη, καθώς οι νέοι/νέες δήλωσαν ότι στη συντριπτική πλειονότητά τους βλέπουν σε καθημερινή βάση τους/τις συντρόφους τους στα προστατευμένα περιβάλλοντα που απασχολούνται, σχολείο και ΚΔΑΠ ΑμεΑ, με την παρουσία όμως πάντα και άλλων προσώπων. Ακόμη και στην περίπτωση που οι νέοι/νέες συναντηθούν το σαββατοκύριακο με τους/τις συντρόφους τους, στην μειονότητά τους μόνο βρίσκονται εντελώς μόνοι τους, χωρίς την παρουσία άλλων προσώπων.

Σε έρευνα των Cheak-Zamora και συνεργατών (2019) οι ερωτώμενοι ανέφεραν ότι οι σχέσεις τους από την εύρεση έως τη ανάπτυξή τους ήταν πολύπλοκες και γεμάτες δυσκολίες, με αποτέλεσμα τα συναισθήματά τους να κυμαίνονται από σύγχυση έως θλίψη και θυμό. Στην παρούσα έρευνα, οι μισοί/μισές νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία δήλωσαν ότι είναι πλήρως ικανοποιημένοι από τις σχέσεις τους. Τα άλλα μισά άτομα δήλωσαν ότι δεν είναι/ήταν ευχαριστημένα από τις σχέσεις τους. Οι λόγοι μη ικανοποίησής τους από τις σχέσεις τους είναι οι συχνοί τσακωμοί με το σύντροφο, η επιθυμία για περισσότερη επικοινωνία με τον σύντροφο και επιθυμία για εξόδους χωρίς την παρουσία άλλων ατόμων και τέλος το αίσθημα δυσαρέσκειας λόγω της κρυφής σχέσης από τους γονείς. Το παραπάνω εύρημα γίνεται φανερό και στην έρευνα των Retznik και συνεργατών (2021), στην οποία οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες ανέφεραν ικανοποιητικά και μη ικανοποιητικά στοιχεία των σχέσεων τους. Αναφορικά με τα μη ευχάριστα στοιχεία, ανέφεραν ότι οι σχέσεις τους διακατέχονται από «δυσκολίες, βάρη, προβλήματα, τσακωμούς με το σύντροφο, άγχος αποχωρισμού και αγχωτικές καταστάσεις που περιλαμβάνουν την έλλειψη προσωπικής υγιεινής και την έλλειψη σεβασμού». Αντίθετα, αναφορικά με τα ευχάριστα στοιχεία των σχέσεων που

ήταν πιο συχνά, οι ερωτώμενοι/ερωτώμενες ανέφεραν «έντονη χαρά και ικανοποίηση από αυτές» (Retznik et al., 2021).

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο περνούν/περνούσαν τον χρόνο τους οι νέοι/νέες με τους/τις συντρόφους τους, όλοι δήλωσαν ότι πηγαίνουν/πήγαιναν μαζί για καφέ, ενώ μόνο οι μισοί/μισές από αυτούς/αυτές δήλωσαν ότι στον καφέ είναι αποκλειστικά οι δύο τους. Έπειτα, η πλειονότητα των νέων ανέφερε ότι συζητά/συζητούσε με τους συντρόφους τους τόσο δια ζώσης όσο και μέσω τηλεφώνου ή μηνυμάτων σχετικά με την καθημερινότητά τους. Οι μισοί/μισές νέοι/νέες δήλωσαν ότι πηγαίνουν βόλτα με τους συντρόφους τους, ενώ ο ίδιος αριθμός νέων ανέφερε και την έξοδο για ποτό ως μια δραστηριότητα που κάνουν με τους συντρόφους τους. Μόνο ένας νέος δήλωσε την έξοδο στο σινεμά ως δραστηριότητα που συνηθίζει με τη σύντροφό του. Δύο είναι τα άτομα, τα οποία τυγχάνει να είναι και ζευγάρι, που δήλωσαν ότι συνηθίζουν να αγκαλιάζονται και να φιλιούνται όταν βρίσκονται με την ομάδα ΑμεΑ στην οποία είναι μέλη. Εξαιτίας του γεγονότος ότι τα άτομα αυτά δε βρίσκονται ποτέ αποκλειστικά οι δυο τους, χωρίς την παρουσία άλλων προσώπων, στην ομάδα αυτή νιώθουν ότι μπορούν να είναι ελεύθεροι απαλλαγμένοι από κανόνες που τους απαγορεύουν τις συμπεριφορές αυτές. Στην έρευνα της Τζιρηβίλα (2020) διαπιστώθηκε πως αν και οι γονείς παιδιών με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος ήταν σύμφωνοι με τις σχέσεις των παιδιών τους, δε φάνηκαν και πολύ θετικοί στις δημόσιες παρατεταμένες συμπεριφορές σεξουαλικής έκφρασης τους με τους/τις συντρόφους τους, όπως το φιλί δημόσια. Τέλος, μία είναι μόνο η νεαρή κοπέλα της έρευνας που συνηθίζει να περνάει χρόνο με το σύντροφό της στο σπίτι του, όπου εκεί είτε του κάνει παρέα είτε ξαπλώνουν αγκαλιά στο κρεβάτι. Ο τρόπος έκφρασης της σεξουαλικότητας των νέων καταδεικνύει έμμεσα την στάση του περίγυρου των νέων απέναντι στις συμπεριφορές σεξουαλικής έκφρασής τους. Συγκεκριμένα, διαφαίνεται ότι οι νέοι/νέες

εμφανίζουν σεξουαλικές συμπεριφορές, οι οποίες είναι αποδεκτές και επιτρεπτές από τον κοντινό περίγυρό τους (Santinele Martino, 2022). Σε έρευνα των McCarthy και συνεργατών (2022) διαπιστώθηκε ότι οι φροντιστές των νέων του δείγματος, αρκετές φορές, θέλοντας να προστατέψουν τους νέους από αρνητικές σεξουαλικές εμπειρίες, δεν τους άφηναν ελεύθερους να βιώσουν φυσιολογικές εμπειρίες που εμπεριέχονται στις διαφυλικές σχέσεις, εμπειρίες όπως η βραδινή έξοδος ή η διανυκτέρευση στο σπίτι του συντρόφου. Επιπλέον, αρκετές φορές η κοινωνία επιδοκιμάζει σκληρά τη δημόσια σεξουαλική έκφραση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Σε έρευνα των Azzopardi-Lane και Callus (2014) βρέθηκε ότι ένα πλήθος νέων γυναικών με νοητική αναπηρία δήλωσε ότι ακόμη και οι επιτρεπτές συμπεριφορές σεξουαλικής έκφρασης μεταξύ ενός ζευγαριού, όπως το φιλί, όταν γίνονται δημόσια από ένα ζευγάρι με νοητική αναπηρία, επιφέρουν τη δυσαρέσκεια των ατόμων του γενικού πληθυσμού.

Πολλές είναι οι φορές που οι νέοι/νέες αυτοί/αυτές δηλώνουν ότι η ιδιωτικότητά τους με τους/τις συντρόφους τους παραβιάζεται κατά κύριο λόγο από τον κοντινό περίγυρό τους (McCarthy et al., 2022· Retznik et al., 2021· Santinele Martino, 2022). Η παρούσα έρευνα κατέληξε σε ανάλογο συμπέρασμα, καθώς σε σημαντικό πλήθος των νέων παραβιάζεται η ιδιωτικότητά τους στις διαφυλικές τους σχέσεις. Συγκεκριμένα, τα άτομα αυτά δε βρίσκονται με τους/τις συντρόφους τους χωρίς την παρουσία άλλων ατόμων, όπως ήδη έχει αναφερθεί. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα των νέων δεν είχε/έχει κάποιον ιδιωτικό χώρο στον οποίο θα μπορούσε να περάσει ιδιωτικές στιγμές με τους/τις συντρόφους τους. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι παρόλο που στην παρούσα έρευνα η πλειονότητα των γονέων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γνωρίζει για τη σχέση των παιδιών τους και είναι σύμφωνη με αυτήν, δεν προωθεί την ιδιωτικότητά των παιδιών τους με τον/τη σύντροφό τους, παρέχοντάς τους κάποιον ιδιωτικό χώρο.

4.2 Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία διενεργήθηκε με σκοπό να διερευνήσει τις απόψεις και συμπεριφορές των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον τομέα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν, έπειτα από την ανάλυση των ευρημάτων, απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν από την αρχή της έρευνας.

Όσον αφορά το πρώτο ερευνητικό ερώτημα «Πιστεύουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ότι τους/τις δίνονται ευκαιρίες για να παίρνουν αποφάσεις για τη ζωή τους;», προκύπτει ότι οι νέοι/νέες του δείγματος, αν και είναι όλοι/όλες ενήλικες, στην πραγματικότητα δε λαμβάνουν οι ίδιοι/ίδιες αποφάσεις για τη ζωή τους, γεγονός που αντιλαμβάνονται και οι ίδιοι/ίδιες κυρίως στον τομέα του ελεύθερου χρόνου τους και των διαφυλικών τους σχέσεων. Αναφορικά με τον ελεύθερο χρόνο τους, οι νέοι/νέες αποφασίζουν μόνοι/μόνες τους μόνο για τις ασχολίες που θα κάνουν όταν βρίσκονται κατά κύριο λόγο στο σπίτι. Τις υπόλοιπες δραστηριότητές τους τις επιλέγουν κυρίως είτε και οι δύο γονείς τους από κοινού είτε αποκλειστικά η μητέρα τους. Φαίνεται ότι πολύ μικρό πλήθος συμμετεχόντων/συμμετεχουσών αποφάσισε από μόνο του να συμμετέχει σε μία ομάδα Ατόμων με Αναπηρία. Επιπλέον, και οι δύο οι γονείς ή αποκλειστικά η μητέρα τους είναι αυτοί από τους οποίους θα πρέπει να πάρουν άδεια είτε για να καλέσουν κάποιον/κάποια φίλο/φίλη στο σπίτι τους είτε για να κάνουν κάποια έξοδο, ενώ είναι και αυτοί που θα τους απαγορεύσουν ακόμη και να βγουν έξω.

Αναφορικά με τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι νέοι/νέες στις φιλικές τους σχέσεις, διαπιστώθηκε ότι εκεί είναι πιο ανεξάρτητοι/ανεξάρτητες. Έχοντας όλοι/όλες φίλους/φίλες, αρέσκονται να περνούν χρόνο μαζί τους. Σχετικά με τις δραστηριότητες που κάνουν με τους/τις φίλους/φίλες τους, διαπιστώθηκε να αποφασίζουν οι ίδιοι/ίδιες.

Και πάλι όμως η παρουσία των γονέων ή των συνοδών τους είναι αισθητή, όσον αφορά τις εξόδους τους. Επομένως, σε ένα κομμάτι των δραστηριοτήτων τους με τους/τις φίλους/φίλες τους, φαίνεται πάλι ότι δεν αποφασίζουν εξ ολοκλήρου μόνοι/μόνες τους, καθώς απαιτείται η άδεια και η διαθεσιμότητα άλλων, όπως των γονέων ή των συνοδών τους.

Σχετικά με τον τομέα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων, οι νέοι/νέες δε λαμβάνουν μόνοι/μόνες τους αποφάσεις. Τόσο όσον αφορά την ενημέρωση και εκπαίδευσή τους, καθώς πολλοί/πολλές θα ήθελαν να εκπαιδευθούν επί τούτου, αλλά ο περίγυρός τους έμμεσα τους εμποδίζει, όσο και στη σύναψη σχέσεων. Μολονότι οι νέοι/νέες τόνισαν το δικαίωμά τους για εξ ολοκλήρου δική τους απόφαση στη σύναψη σχέσεων, φαίνεται στην πραγματικότητα η σχέση τους και η μορφή αυτής να είναι αποτέλεσμα του τι επιτρέπει ο κοντινός περίγυρός τους. Το παραπάνω γίνεται εμφανές τόσο μέσω των μορφών σεξουαλικής έκφρασης που χρησιμοποιούν οι νέοι/νέες της έρευνας που είναι σε σχέση, όσο και των μειωμένων έως και μηδαμινών ευκαιριών που οι γονείς δίνουν στους/στις νέους/νέες για να συναντηθούν με τους/τις συντρόφους τους ιδιωτικά.

Όσον αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα «Έχουν ενημερωθεί ή εκπαιδευθεί οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γύρω από το θέμα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων;» διαπιστώθηκε ότι πάνω από τους/τις μισούς/μισές νέους/νέες του δείγματος δεν έχουν ενημερωθεί ούτε εκπαιδευθεί πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων. Για το μοναδικό θέμα που έχουν ενημερωθεί κάποιες συμμετέχουσες από αυτούς/αυτές ήταν για την έμμηνο ρύση και αυτό, για να γνωρίζουν τι τους συμβαίνει όταν νιώθουν τα συμπτώματα της περιόδου. Παρόλο που οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δεν έχουν ενημερωθεί και εκπαιδευθεί για θέματα περί σεξουαλικότητας και σχέσεων, διαπιστώθηκε ότι στην

πλειονότητά τους δηλώνουν ότι δεν έχουν απορίες σχετικά με αυτή τη θεματολογία και επομένως, δε νιώθουν την ανάγκη να ενημερωθούν επί τούτου. Αντίθετα, οι μισοί/μισές περίπου από αυτούς/αυτές επιθυμούν να λάβουν μία δομημένη σεξουαλική εκπαίδευση. Κατά τους συμμετέχοντες/συμμετέχουσες αυτούς/αυτές, η δομημένη αυτή εκπαίδευση θα επιθυμούσαν να περιλαμβάνει θεματολογία σχετική με τις διαφυλικές σχέσεις και τους τρόπους συμπεριφοράς μέσα σε αυτήν, τρόπους εύρεσης συντρόφου και τη σεξουαλική κακοποίηση.

Όσα άτομα του δείγματος, λίγο λιγότερα από τα μισά, έχουν ενημερωθεί περί σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων, έλαβαν την ενημέρωση αυτή από ποικίλες πηγές. Πηγές όπως οι ψυχολόγοι των ΚΔΑΠ ΑμεΑ, το σχολείο και οι γονείς. Διαπιστώθηκε ότι κατά κύριο λόγο αυτές οι πηγές ενημέρωσαν τους/τις νέους/νέες αυτοβούλως, χωρίς να εκφράσουν οι ίδιοι/ίδιες απορίες επί του θέματος. Επιπλέον, η ενημέρωση που τους/τις παρείχαν επικεντρώνονταν κυρίως στη σωστή συμπεριφορά τους απέναντι στα άτομα του αντίθετου φύλου, την ευγενική προσέγγιση του άλλου ατόμου μέσω κομπλιμέντων και στα επιτρεπτή και μη επιτρεπτή μέρη του σώματος που επιτρέπεται να αγγίζουν το άτομο που έχουν απέναντί τους. Αναφορικά με την ηλικία που δέχθηκαν την ενημέρωση πάνω στα θέματα αυτά, αυτή ποικίλει αφού κάποια άτομα τη δέχθηκαν στην παιδική ηλικία, άλλα στην εφηβική και άλλα στην ενήλικη ηλικία. Κάποια άτομα από αυτά συνεχίζουν και στην ενήλικη ζωή να δέχονται τέτοιου είδους ενημέρωση από τους πατεράδες τους και τη σχολική μονάδα όπου φοιτούν.

Πέρα όμως από την ενημέρωση που δέχθηκαν ή όχι οι νέοι/νέες σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τις διαφυλικές σχέσεις, λίγο λιγότερα από τα μισά άτομα του δείγματος παραδέχθηκαν ότι συζητούν με τους/τις φίλους/φίλες τους για τέτοιου είδους θέματα με αποτέλεσμα να επιλύουν πολλές από τις απορίες τους με αυτόν τον τρόπο. Τα θέματα, τα οποία συνηθίζουν να συζητούν οι νέοι/νέες με τους/τις φίλους/φίλες τους

αφορούν τις υπάρχουσες σχέσεις τους, το αντίθετο φύλο και τρόπους εύρεσης συντρόφου. Μία ήταν μόνο η συμμετέχουσα που παραδέχθηκε ότι συζητά με τις συνοδούς της, τις οποίες κατατάσσει στις φίλες της, σχετικά με τη σεξουαλική επαφή.

Σχετικά με τους/τις νέου/νέες που έλαβαν σεξουαλική εκπαίδευση, όσοι/όσες νέοι/νέες την έλαβαν όσο φοιτούσαν στο σχολείο φαίνεται να τους προσφέρθηκε όσο φοιτούσαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είτε από ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό είτε από καθηγητές. Κάποιοι δε μπορούσαν να θυμηθούν τη σχολική βαθμίδα στην οποία φοιτούσαν όταν έλαβαν σεξουαλική εκπαίδευση. Επιπλέον, φαίνεται όλοι/όλες οι παραπάνω νέοι/νέες να δέχονται ακόμη και σήμερα σεξουαλική εκπαίδευση είτε από τους ψυχολόγους της σχολικής μονάδας όπου φοιτούν είτε από την ψυχολόγο του ΚΔΑΠ ΑμεΑ όπου πηγαίνουν.

Όσον αφορά το τρίτο ερευνητικό ερώτημα «Ποιες είναι οι απόψεις των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών για τις γνώσεις τους που αφορούν τη σεξουαλική εκπαίδευση;» φαίνεται ότι οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες που είχαν λάβει ή λάμβαναν τη στιγμή της έρευνας σεξουαλική εκπαίδευση, έπαιρναν από αυτήν γνώσεις που αφορούσαν το σώμα τους, τα επιτρεπτά και μη επιτρεπτά (ιδιωτικά) μέρη του σώματος που επιτρέπεται να αγγίζουν στο σώμα τους όταν βρίσκονται σε δημόσιο χώρο, τους επιτρεπτούς τρόπους προσέγγισης συντρόφου, την έκφραση κομπλιμέντου προς το άτομο που τους ενδιαφέρει και τρόπους προστασίας των εαυτών τους από μη επιθυμητές σεξουαλικές σχέσεις. Μόνο ένας συμμετέχων δήλωσε ότι η σεξουαλική εκπαίδευσή του συμπεριλάμβανε την υγιεινή του σώματός του.

Σχεδόν όλοι/όλες οι νέοι/νέες του δείγματος, οι οποίοι/οποίες είτε έχουν λάβει σεξουαλική εκπαίδευση είτε όχι, είναι σε θέση να αναγνωρίζουν σε εικόνα που τους δόθηκε το άτομο του ίδιου φύλου με τους/τις ίδιους/ίδιες. Επομένως, διαπιστώθηκε να

αναγνωρίζουν τα βασικά μέρη του σώματος του φύλου τους. Σχετικά όμως με τις αλλαγές που συμβαίνουν τόσο στο σώματος τους όσο και στο σώμα του αντίθετου φύλου κατά την περίοδο της εφηβείας, φαίνεται να δυσκολεύονται να τις αναγνωρίσουν. Συγκεκριμένα, σχεδόν όλες οι νεαρές του δείγματος ανέφεραν για το σώμα τους ως αλλαγή το ύψος. Οι μισές από τις νεαρές ανέφεραν την αύξηση στήθους, ενώ το ένα τρίτο αυτών την αλλαγή στο βάρος ως αλλαγές που παρατηρούν στο σώμα τους την περίοδο της εφηβείας. Μόνο μία γυναίκα τόνισε ως αλλαγή στο σώμα της την περίοδο. Αναφορικά με τις αλλαγές που αναγνωρίζουν οι νεαροί του δείγματος στο σώμα τους και οφείλονται στην εφηβεία, η πλειονότητά των νεαρών αναγνώρισε και αυτή το ύψος ως αλλαγή του σώματός της. Επιπλέον, για πάνω από τους μισούς νεαρούς το βάρος είναι μια βασικά αλλαγή του σώματος τους κατά την περίοδο της εφηβείας. Το ένα πέμπτο τόνισε τη φωνή και μόνο ένας νεαρός δήλωσε τις τρίχες ως αλλαγή που παρατήρησε στο σώμα του.

Όσον αφορά τις αλλαγές που αναγνωρίζουν οι νέοι/νέες της έρευνας στο σώμα του αντίθετου φύλου και οφείλονται στην εφηβεία, η πλειονότητα των γυναικών του δείγματος δεν παρατηρεί και δεν γνωρίζει καμία αλλαγή που να συμβαίνει στο σώμα του αντίθετου φύλου. Σχεδόν οι μισοί άντρες τόνισαν το ύψος ως αλλαγή στο σώμα των γυναικών, ενώ μόνο το ένα πέμπτο αυτών αναγνωρίζει την αύξηση στήθους ως αλλαγή στο σώμα των γυναικών. Και στην περίπτωση των αντρών υπήρχαν άτομα που δεν συνειδητοποιούν καμία αλλαγή στο σώμα του αντίθετου φύλου.

Σχετικά με το αν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες έχουν γνώσεις γύρω από την έμμηνο ρύση, βρέθηκε ότι στην πλειονότητά τους και τα δύο φύλα γνωρίζουν βασικές πληροφορίες γύρω από αυτήν και ότι συμβαίνει αποκλειστικά στις γυναίκες. Συγκρίνοντας τα δύο φύλα, η διαφορά τους έγκειται στο ότι οι γυναίκες γνωρίζουν τη συχνότητα που αυτή συμβαίνει, κάτι που οι άντρες δεν ξέρουν.

Μία άλλη γνώση που διαπιστώθηκε να έχουν οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες της έρευνας είναι τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους αλλά και του σώματος του αντίθετου φύλου. Κατά κύριο λόγο, οι νέοι/νέες, στην πλειονότητά τους, δήλωσαν την ευαίσθητη περιοχή και το στήθος ως τα κυριότερα ιδιωτικά μέρη στα σώματα και των δύο φύλων. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι μικρότερο είναι το πλήθος των αντρών, σε σχέση με των γυναικών, που γνωρίζουν ότι η ευαίσθητη περιοχή των γυναικών κατατάσσεται στα ιδιωτικά μέρη του σώματος του γυναικείου φύλου.

Αναφορικά με το αν οι νέοι/νέες γνωρίζουν τους κανόνες που ισχύουν για τα ιδιωτικά μέρη του σώματος σε δημόσιο χώρο, όλοι/όλες οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες γνωρίζουν ότι δεν επιτρέπεται να βγάλουν τα ρούχα τους σε δημόσιο χώρο, καθώς και ότι δεν επιτρέπεται να αγγίζουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους όταν βρίσκονται σε δημόσιο χώρο. Οι νέοι/νέες, στην πλειονότητά τους, γνωρίζουν ότι μπορούν μόνο οι ίδιοι/ίδιες να αγγίζουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους, όταν βρίσκονται σε ιδιωτικό χώρο, όπως το σπίτι, το δωμάτιο ή το μπάνιο.

Όσον αφορά το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα «Πώς οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία εκφράζουν και βιώνουν τη σεξουαλικότητά τους;» διαπιστώθηκε ότι ένα σημαντικό πλήθος των νέων καταπιέζει τις σεξουαλικές επιθυμίες του. Συγκεκριμένα, λιγότεροι/λιγότερες από τους/τις μισούς/μισές νέους/νέες ανέφεραν ότι ένιωθαν έλξη προς κάποιο άτομο τη στιγμή της έρευνας, ενώ τόνισαν ότι για το άτομο αυτό αισθάνονται όμορφα συναισθήματα, όπως χαρά, αγάπη, και ευτυχία. Από αυτούς, οι πέντε βρίσκονταν σε σχέση τη στιγμή της έρευνας.

Σχετικά με τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία της έρευνας για να εκφράσουν το ενδιαφέρον τους σε κάποιο

άτομο παρατηρείται ότι κατά κύριο λόγο αρχικά του μιλούν περισσότερο. Η τακτική του κομπλιμέντου, η απευθείας έκφραση του ενδιαφέροντός τους, η πρόταση για βόλτα και η σωματική επαφή μέσω αγγίγματος ή φιλιού δεν ήταν συχνές μέθοδοι έκφρασης του ενδιαφέροντός τους στο συγκεκριμένο δείγμα ατόμων. Επιπλέον, παρόλο που η πλειονότητα των νέων δέχεται το φιλί μεταξύ ενός ζευγαριού σε δημόσιο χώρο, τόσο στο μάγουλο όσο και στο στόμα, το μεγαλύτερο πλήθος των νέων του δείγματος δεν έχει ποτέ δώσει φιλί ούτε ακόμη και στο μάγουλο σε άτομο που τους αρέσει. Ακόμα και από τους/τις νέους/νέες που βρίσκονταν ή είχαν βρεθεί σε διαφυλική σχέση, οι μισοί/μισές μόνο είχαν δώσει φιλί στο στόμα στον/στην σύντροφό τους, τονίζοντας ότι το έκαναν σε μέρη που δεν τους έβλεπαν οι γονείς τους, παρόλο που οι γονείς τους γνώριζαν για τη σχέση τους.

Η πλειονότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία της έρευνας, δεν έχει ποτέ συνάψει ρομαντική σχέση, αν και μεγάλο μέρος της εκφράζει την επιθυμία για ανάπτυξη μιας σταθερής σχέσης που θα της προσφέρει συντροφικότητα και παρέα. Διαπιστώθηκε ότι οι δραστηριότητες που θεωρούν οι νέοι/νέες αυτοί/αυτές στην πλειονότητά τους ότι κάνει ένα ζευγάρι μαζί, εμφανίζουν πολλές ομοιότητες με τις δραστηριότητες που κάνουν μαζί δύο φίλοι. Μικρό πλήθος τους ανέφερε την αγκαλιά, τα φιλιά, τη σεξουαλική επαφή ως πράξεις που κάνει ένα ζευγάρι όταν είναι μαζί.

Σχετικά με τα άτομα του δείγματος που ήταν σε σχέση είτε τη στιγμή της έρευνας είτε παλιότερα, διαπιστώθηκε ότι σχεδόν όλοι/όλες έρχονταν σε επαφή με τους/τις συντρόφους τους σε καθημερινή βάση στον προστατευμένο χώρο ημερήσιου προγράμματος όπου γνωρίστηκαν, με την παρουσία όμως και άλλων προσώπων.

Αναφορικά με το πώς περνούν το χρόνο τους με τις σχέσεις τους, όλοι/όλες δήλωσαν ότι πηγαίνουν μαζί για καφέ, αλλά οι μισοί/μισές μόνο δήλωσαν ότι στον

καφέ είναι αποκλειστικά οι δύο τους. Η πλειονότητα αυτών συνηθίζει να συζητάει με τους/τις συντρόφους της τόσο δια ζώσης όσο και μέσω τηλεφώνου ή μηνυμάτων σχετικά με την καθημερινότητά τους. Οι μισοί/μισές νέοι/νέες πηγαίνουν βόλτα με τις/τους συντρόφους τους, ενώ ο ίδιος αριθμός νέων ανέφερε και την έξοδο για ποτό ως μια δραστηριότητα που κάνουν με τις/τους συντρόφους τους. Από το δείγμα των δεσμευμένων νέων, τρεις είναι οι νέοι/νέες που φιλιούνται στο στόμα με την/τον σύντροφό τους σε μέρη όμως που δεν τους βλέπουν οι γονείς τους. Τέλος, μόνο μία είναι η νεαρή συμμετέχουσα της έρευνας που συνηθίζει να περνάει χρόνο με το σύντροφό της στο σπίτι του, όπου παρόντες είναι οι γονείς του αγοριού σε άλλο δωμάτιο, κάνοντάς του παρέα ή ξαπλώνοντας αγκαλιά μαζί στο κρεβάτι. Για τους υπόλοιπους/υπόλοιπες νέους/νέες το παραπάνω φαίνεται να θεωρείται απαγορευμένο από τους γονείς τους.

4.3 Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα έρευνα εμφανίζει και κάποιους περιορισμούς. Όσον αφορά την εύρεση των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών, αυτή επικεντρώθηκε αποκλειστικά στην πόλη της Θεσσαλονίκης και της Κοζάνης. Σε περίπτωση που η αναζήτηση συμμετεχόντων/συμμετεχουσών λάμβανε χώρα σε άλλες περιοχές της χώρας, λόγω χάριν στην Αθήνα που είναι ένα μεγάλο αστικό κέντρο με περισσότερες ευκαιρίες εκπαίδευσης και κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρία, πιθανόν τα αποτελέσματα της έρευνας να ήταν διαφορετικά.

Η μη χρήση μαγνητοφώνου για την καταγραφή των δεδομένων κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων θα μπορούσε να είναι ένας ακόμη περιορισμός της παρούσας έρευνας. Σε κάποιες περιπτώσεις, η μη χρήση μαγνητοφώνου, πιθανόν, να

επέφερε παραλείψεις στα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων, παρά τη μέγιστη προσπάθεια της ερευνήτριας για επακριβή καταγραφή των δεδομένων μέσω σημειώσεων.

Τέλος, το γεγονός ότι η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε χωρίς τη χρήση κάποιου λογισμικού κωδικοποίησης των δεδομένων, αλλά και χωρίς τη συμμετοχή ενός δεύτερου ερευνητή που θα συμμετείχε στη διαδικασία κωδικοποίησης των δεδομένων και τη δημιουργία θεμάτων, ενέχει τον κίνδυνο λάθους κωδικοποίησης και λάθους δημιουργίας θεμάτων κατά την ανάλυση των δεδομένων.

4.4 Εκπαιδευτικές εφαρμογές

Μέσω της διεκπεραίωσης της παρούσα έρευνας προέκυψαν κάποια σημαντικά συμπεράσματα, τα οποία θα μπορούσαν να έχουν μελλοντικά εκπαιδευτικές εφαρμογές. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ελληνική βιβλιογραφία εμφανίζει ένα σημαντικό έλλειμμα όσον αφορά τις απόψεις των ίδιων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία πάνω στη σεξουαλικότητα και τις διαφυλικές σχέσεις τους. Οι έρευνες που έχουν προηγηθεί χρησιμοποιούν κυρίως ως συμμετέχοντες/συμμετέχουσες είτε τους γονείς είτε τους εκπαιδευτικούς των νέων αυτών. Η παρούσα έρευνα έρχεται να «φωτίσει» το τοπίο γύρω από τη σεξουαλικότητα των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, προβάλλοντας τη δική τους οπτική επί του θέματος, μέσω των αυτοαναφορών τους.

Μέσω των αυτοαναφορών των ίδιων των νέων, στην παρούσα έρευνα, διερευνήθηκε η σχέση τους με τη σεξουαλικότητά τους και με τα θέματα που προκύπτουν από αυτήν, καθώς αναγνωρίστηκαν και οι ανάγκες τους στον σεξουαλικό τομέα. Αρχικά προκύπτει ότι οι νέοι/νέες επιθυμούν να λάβουν σεξουαλική εκπαίδευση. Για τον λόγο αυτόν σημαντικό είναι να δοθεί έμφαση τόσο από τις

σχολικές μονάδες, όπου φοιτούν οι νέοι/νέες, όσο και από τους γονείς τους στην παροχή μιας οργανωμένης και δομημένης σεξουαλικής εκπαίδευσης, η οποία θα επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στο θέμα των διαφυλικών σχέσεων, από την εύρεση συντρόφου μέχρι και τη σύναψη της σχέσης. Το παραπάνω θεωρήθηκε ένα φλέγον ζήτημα για τους/τις νέους/νέες.

Επιπροσθέτως, σημαντικό θα ήταν μία τέτοιου είδους εκπαίδευση να συμπεριλαμβάνει θέματα, όπως οι κοινωνικές δεξιότητες και οι διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς φανερή έγινε η δυσκολία των νέων να διαχωρίσουν τη θέση του συνοδού τους από τη θέση του φίλου ή του συντρόφου τους. Σημαντική επίσης θα ήταν και η προσθήκη θεμάτων που αφορούν τα μέρη του σώματος. Συγκεκριμένα, καλό θα ήταν να γνωστοποιηθούν στους/στις νέους/νέες τα μέρη του σώματος και των δύο φύλων που αλλάζουν κατά την περίοδο της εφηβείας, χρησιμοποιώντας τις ονομασίες τους. Σκοπός του παραπάνω είναι η απενεχοποίησή τους, καθώς μεγάλη μερίδα των νέων φάνηκε ότι δεν ονοματίζει, πιθανόν λόγω ντροπής, την ευαίσθητη περιοχή και των δύο φύλων. Επιπλέον, ιδιαίτερης σημασίας θα ήταν σε μία εκπαίδευση αυτού του είδους να συμπεριληφθούν και τα ιδιωτικά μέρη του σώματος και των δύο φύλων στα οποία, κυρίως οι άντρες του δείγματος, εμφάνισαν μία δυσκολία στην αναγνώρισή τους στο αντίθετο φύλο.

Πέρα όμως από την εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον τομέα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων, ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται και η εκπαίδευση των γονέων τους. Η εκπαίδευση αυτή καλό θα ήταν να περιλαμβάνει τόσο τα βασικά δικαιώματα των νεών αυτών ως ενήλικα άτομα για ανεξάρτητη ζωή και λήψη αποφάσεων που αφορούν τη ζωή τους, όσο και τα δικαιώματά τους για σεξουαλική έκφραση χωρίς περιορισμούς. Καθώς οι γονείς είναι από τα βασικότερα πρότυπα μίμησης των νέων αυτών, μέσω της αλλαγής της στάσης

τους απέναντι στα δικαιώματα των παιδιών τους, θα μπορέσει να επέλθει αλλαγή και στη στάση των νέων απέναντι στη σεξουαλικότητά τους. Συνεπώς, θα μπορέσει να επιτευχθεί η ομαλή κοινωνικο-σεξουαλική ανάπτυξη των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία με ανάλογο τρόπο όπως συμβαίνει στους συνομηλίκους τους τυπικής ανάπτυξης.

4.5 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Με την περάτωση της παρούσας έρευνας και έπειτα από την εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, φανερό κατέστη το κενό που υπάρχει στα ελληνικά δεδομένα πάνω στο θέμα της σεξουαλικότητας των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία. Επομένως, ύψιστης σημασίας είναι η διενέργεια περισσότερων ερευνών στον τομέα της σεξουαλικότητας των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία.

Μία πρόταση για μελλοντική έρευνα που θα παρουσίαζε ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα ήταν η διενέργεια μιας ποσοτικής έρευνας, στην οποία ως δείγμα θα χρησιμοποιούνταν νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία από ολόκληρη την επικράτεια της Ελλάδας. Στην περίπτωση αυτή, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί σύγκριση μεταξύ των απόψεων και των συμπεριφορών των νέων στον τομέα της σεξουαλικότητας και των σχέσεων που κατοικούν σε μεγάλα αστικά κέντρα με τις απόψεις και τις συμπεριφορές των νέων που κατοικούν στην επαρχία. Μέσω της σύγκρισης αυτής θα είναι δυνατή η εξέταση της επίδρασης του τόπου κατοικίας και της κουλτούρας της κάθε περιοχής στις απόψεις και συμπεριφορές των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στον τομέα της σεξουαλικότητας και των διαφυλικών σχέσεων.

Μία άλλη πιθανή μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να επικεντρωθεί στην εξέταση της επίδρασης του φύλου των ατόμων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία στις απόψεις και στον τρόπο έκφρασης της σεξουαλικής επιθυμίας τους. Μέσω της έρευνας αυτής θα μπορέσει να εξεταστεί το κατά πόσο οι άντρες και οι γυναίκες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία διαφέρουν στις απόψεις που έχουν στον τομέα της σεξουαλικότητας και στον τρόπο που εκφράζονται σεξουαλικά. Επομένως, για τη διενέργεια της έρευνας αυτής απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο ανάλογος αριθμός αντρών και γυναικών στο δείγμα. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η έρευνα αυτή να είναι ποσοτική με σκοπό να συγκεντρωθούν απαντήσεις από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων/συμμετεχουσών και να προκύψουν αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα.

Επιπλέον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα εμφάνιζε μια μελλοντική έρευνα η οποία θα συνέκρινε τους τρόπους έκφρασης της σεξουαλικής επιθυμίας των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σε σχέση με τους τρόπους έκφρασης της σεξουαλικής επιθυμίας των συνομηλίκων τους τυπικής ανάπτυξης. Μέσω της σύγκρισης αυτής θα μπορέσει να εξεταστεί η επίδραση της αναπηρίας στη σεξουαλική έκφραση των νέων. Και στην περίπτωση αυτής της έρευνας, η μέθοδος της ποσοτικής έρευνας είναι η καταλληλότερη, με σκοπό να μπορέσει να συγκεντρωθεί μεγάλο πλήθος συμμετεχόντων/συμμετεχουσών και να προκύψουν όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτικά αποτελέσματα.

Μία άλλη μελλοντική έρευνα θα μπορούσε ως δείγμα να χρησιμοποιήσει νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και να διερευνήσει τις απόψεις και εμπειρίες τους σε θέματα σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης. Σκοπός της έρευνας αυτής θα είναι η διερεύνηση της παροχής ή μη εκπαίδευσης στους/στις νέους/νέες σε αυτού του είδους τα θέματα και οι γνώσεις που έχουν όσον αφορά τους

τρόπους προστασίας των εαυτών τους από πιθανή σεξουαλική κακοποίηση ή εκμετάλλευση.

Καθώς οι γονείς των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία είναι συνήθως το μεγαλύτερο πρότυπο μίμησης τους και επιδρούν ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίο οι νέοι/νέες διαμορφώνουν την οπτική τους σε διάφορες καταστάσεις, η διενέργεια μιας έρευνας στην οποία θα προβάλλονται οι απόψεις τους σχετικά με τη σεξουαλικότητα των παιδιών τους σε αντιδιαστολή με τις απόψεις των ίδιων των παιδιών τους, θα εμφάνιζε μεγάλο ενδιαφέρον. Ως δείγμα της έρευνας αυτής θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία και οι γονείς τους, ενώ σκοπός της θα μπορούσε να είναι η διερεύνηση του κατά πόσο επιδρά η στάση των γονέων των νέων απέναντι στη σεξουαλικότητά και στη σεξουαλική έκφρασή των παιδιών τους στη στάση που κρατούν εντέλει τα ίδια τα άτομα με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία σχετικά με τη σεξουαλικότητά τους και την έκφραση αυτής.

Τέλος, μία άλλη μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να διερευνά τη στάση των γονέων των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία απέναντι στη σεξουαλικότητα των παιδιών τους. Μέσω αυτής της έρευνας θα μπορέσουν να μελετηθούν οι λόγοι για τους οποίους οι γονείς των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία κρατούν την εκάστοτε στάση απέναντι στη σεξουαλικότητα των παιδιών τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Απτεσλής, Ν. (2012). *Σεξουαλική εκπαίδευση για μαθητές με νοητική καθυστέρηση στη σχολική ηλικία* [Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου Τμήμα Παιδαγωγικό Ειδικής Αγωγής]. <https://doi.org/10.12681/eadd/27645>
- Γαλάνης, Π. (2018). Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα. Θεματική ανάλυση. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, 35(3), 416 – 421. Σύνδεσμος [εδώ](#)
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/5826>
- Καλογήρου, Χ. Δ. (2021). *Σύγκριση απόψεων γονέων και εκπαιδευτικών για τη σεξουαλική εκπαίδευση των ατόμων με νοητική αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/25674>
- Κοντογώργη, Ε. (2022). *Ποιότητα φιλικών σχέσεων και αίσθημα της μοναξιάς εφήβων και νέων ενηλίκων με νοητική αναπηρία: μια διερευνητική μελέτη*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/27879>
- Μπαρμπούδη, Ε. (2012). *Σεξουαλικότητα και σεξουαλική εκπαίδευση ατόμων με αυτισμό ή/και νοητική καθυστέρηση. Μια πιλοτική έρευνα σε γονείς*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/15070>
- Ξανθοπούλου, Ζ. (2021). *Η ποιότητα ζωής ενήλικων ατόμων με νοητική αναπηρία: μια ερευνητική μελέτη*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο

- Μακεδονίας]. <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/26742>
- Πατμανίδου, Μ. (2017). *Κοινωνική στήριξη στα άτομα με ήπια νοητική αναπηρία*.
[αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας].
<http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/20211>
- Παυλίδου, Σ. (2019). *Απόψεις γονέων σχετικά με τη σεξουαλικότητα των ατόμων με Νοητική Αναπηρία ή/και Αυτισμό*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας]. [_ https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/23288](https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/23288)
- Τζιριβήλα, Φ. Χ. (2020). *Απόψεις γονέων γύρω από τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική εκπαίδευση των ατόμων με Διαταραχές Φάσματος Αυτισμού*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας].
<http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/24077>
- Τσαγκαλίδου, Χ. (2019). Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση παιδιών και εφήβων με αυτισμό ή/και νοητική αναπηρία: Οι αντιλήψεις των γονέων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 1*, 1426. <https://doi.org/10.12681/edusc.1752>
- Χατζέλα, Η. Ε. (2018). *Απόψεις εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής αγωγής γύρω από τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική εκπαίδευση ατόμων με νοητική αναπηρία*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας].
<https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/22040>
- Χεζάνογλου, Δ. (2019). *Εμπειρίες και απόψεις εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής αγωγής σχετικά με τη σεξουαλική συμπεριφορά και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μαθητών με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ)*. [αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονία].
<https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/23184>

Ξενόγλωσση

- Adams, W. C. (2015). Conducting Semi-Structured Interviews. Στο K. E. Newcomer, H. P. Hatry, & J. S. Wholey (Επιμ.), *Handbook of Practical Program Evaluation* (1η έκδ., σσ. 492–505). Wiley.
<https://doi.org/10.1002/9781119171386.ch19>
- Alexander, N., & Taylor Gomez, M. (2017). Pleasure, sex, prohibition, intellectual disability, and dangerous ideas. *Reproductive Health Matters*, 25(50), 114–120.
<https://doi.org/10.1080/09688080.2017.1331690>
- Azzopardi-Lane, C., & Callus, A.-M. (2014). Constructing sexual identities: People with intellectual disability talking about sexuality. *British Journal of Learning Disabilities*, n/a-n/a. <https://doi.org/10.1111/bld.12083>
- Bates, C., McCarthy, M., Milne Skillman, K., Elson, N., Forrester-Jones, R., & Hunt, S. (2020). “Always trying to walk a bit of a tightrope”: The role of social care staff in supporting adults with intellectual and developmental disabilities to develop and maintain loving relationships. *British Journal of Learning Disabilities*, 48(4), 261–268. <https://doi.org/10.1111/bld.12320>
- Bates, C., Terry, L., & Pople, K. (2017). Partner Selection for People with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(4), 602–611. <https://doi.org/10.1111/jar.12254>
- Bernert, D. J., & Ogletree, R. J. (2013). Women with intellectual disabilities talk about their perceptions of sex: **Women with intellectual disabilities perceptions of sex**. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(3), 240–249.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01529.x>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

- Borawska-Charko, M., Rohleder, P., & Finlay, W. Mick. L. (2017). The Sexual Health Knowledge of People with Intellectual Disabilities: A Review. *Sexuality Research and Social Policy*, 14(4), 393–409. <https://doi.org/10.1007/s13178-016-0267-4>
- Brkić-Jovanović, N., Runjo, V., Tamaš, D., Slavković, S., & Milankov, V. (2021). Persons with intellectual disability: Sexual behaviour, knowledge and assertiveness. *Slovenian Journal of Public Health*, 60(2), 82–89. <https://doi.org/10.2478/sjph-2021-0013>
- Chan, D. V., Doran, J. D., & Galobardi, O. D. (2023). Beyond Friendship: The Spectrum of Social Participation of Autistic Adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 53(1), 424–437. <https://doi.org/10.1007/s10803-022-05441-1>
- Cheak-Zamora, N. C., Teti, M., Maurer-Batjer, A., O'Connor, K. V., & Randolph, J. K. (2019). Sexual and Relationship Interest, Knowledge, and Experiences Among Adolescents and Young Adults with Autism Spectrum Disorder. *Archives of Sexual Behavior*, 48(8), 2605–2615. <https://doi.org/10.1007/s10508-019-1445-2>
- Cuskelly, M., & Bryde, R. (2004). Attitudes towards the sexuality of adults with an intellectual disability: Parents, support staff, and a community sample. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 29(3), 255–264. <https://doi.org/10.1080/13668250412331285136>
- Dattilo, J. (2013). Inclusive Leisure and Individuals With Intellectual Disability. *Inclusion*, 1(1), 76–88. <https://doi.org/10.1352/2326-6988-1.1.076>
- Dekker, L. P., van der Vegt, E. J. M., Louwse, A., Visser, K., van der Ende, J., Maras, A., Verhulst, F. C., & Greaves-Lord, K. (2023). Complementing or Congruent? Desired Characteristics in a Friend and Romantic Partner in Autistic versus

- Typically Developing Male Adolescents. *Archives of Sexual Behavior*, 52(3), 1153–1167. <https://doi.org/10.1007/s10508-022-02444-y>
- Dewinter, J., Van Parys, H., Vermeiren, R., & van Nieuwenhuizen, C. (2017). Adolescent boys with an autism spectrum disorder and their experience of sexuality: An interpretative phenomenological analysis. *Autism*, 21(1), 75–82. <https://doi.org/10.1177/1362361315627134>
- Dewinter, J., Vermeiren, R., Vanwesenbeeck, I., Lobbestael, J., & Van Nieuwenhuizen, C. (2015). Sexuality in Adolescent Boys with Autism Spectrum Disorder: Self-reported Behaviours and Attitudes. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(3), 731–741. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2226-3>
- Domínguez, S. A. & Rimachi, M. (2014). Psychometric Properties of Sexuality and the Mental Retardation Attitude Inventory (SMRAI) in University Student of Lima. *Propósitos y Representaciones*, 2(2), 99–120. <https://doi.org/10.20511/pyr2014.v2n2.61>
- Ee, D., Hwang, Y. I. (Jane), Reppermund, S., Srasuebkul, P., Trollor, J. N., Foley, K.-R., & Arnold, S. R. C. (2019). Loneliness in Adults on the Autism Spectrum. *Autism in Adulthood*, 1(3), 182–193. <https://doi.org/10.1089/aut.2018.0038>
- Fitzgerald, C., & Withers, P. (2013). ‘I don’t know what a proper woman means’: What women with intellectual disabilities think about sex, sexuality and themselves: Sexuality and women with intellectual disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 41(1), 5–12. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3156.2011.00715.x>
- Frawley, P., & Wilson, N. J. (2016). Young People with Intellectual Disability Talking About Sexuality Education and Information. *Sexuality and Disability*, 34(4), 469–484. <https://doi.org/10.1007/s11195-016-9460-x>
- Friedman, C., & Rizzolo, M. C. (2018). Friendship, Quality of Life, and People with

- Intellectual and Developmental Disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 30(1), 39–54. <https://doi.org/10.1007/s10882-017-9576-7>
- Fullana, J., Díaz-Garolera, G., Puyaltó, C., Rey, A., & Fernández-Peña, R. (2021). Personal Support Networks of Young People with Mild Intellectual Disabilities during the Transition to Adult Life. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(22), 11810. <https://doi.org/10.3390/ijerph182211810>
- Garolera, G. D., Díaz, M. P., & Noell, J. F. (2021). Friendship barriers and supports: Thoughts of young people with intellectual disabilities. *Journal of Youth Studies*, 24(6), 815–833. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1772464>
- Graham Holmes, L., Shattuck, P. T., Nilssen, A. R., Strassberg, D. S., & Himle, M. B. (2020). Sexual and Reproductive Health Service Utilization and Sexuality for Teens on the Autism Spectrum. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 41(9), 667–679. <https://doi.org/10.1097/DBP.0000000000000838>
- Girgin-Büyükbayraktar, Ç., Konuk-Er, R., & Kesici, S. (2017). According to the Opinions of Teachers of Individuals with Intellectual Disabilities: What Are the Sexual Problems of Students with Special Education Needs? How Should Sexual Education Be Provided for Them? *Journal of Education and Practice*, 8(7), 107–115.
- Hannah, L. A., & Stagg, S. D. (2016). Experiences of Sex Education and Sexual Awareness in Young Adults with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(12), 3678–3687. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2906-2>
- Hancock, G., Stokes, M. A., & Mesibov, G. (2020). Differences in Romantic Relationship Experiences for Individuals with an Autism Spectrum Disorder.

Sexuality and Disability, 38(2), 231–245. <https://doi.org/10.1007/s11195-019-09573-8>

Hartmann, K., Urbano, M. R., Raffaele, C. T., Qualls, L. R., Williams, T. V., Warren, C., Kreiser, N. L., Elkins, D. E., & Deutsch, S. I. (2019). Sexuality in the Autism Spectrum Study (SASS): Reports from Young Adults and Parents. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(9), 3638–3655.

<https://doi.org/10.1007/s10803-019-04077-y>

Heifetz, M., Lake, J., Weiss, J., Isaacs, B., & Connolly, J. (2020). Dating and romantic relationships of adolescents with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Adolescence*, 79(1), 39–48.

<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.12.011>

Hellemans, H., Colson, K., Verbraeken, C., Vermeiren, R., & Deboutte, D. (2007). Sexual Behavior in High-Functioning Male Adolescents and Young Adults with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(2), 260–269. <https://doi.org/10.1007/s10803-006-0159-1>

Hellemans, H., Roeyers, H., Leplae, W., Dewaele, T., & Deboutte, D. (2010). Sexual Behavior in Male Adolescents and Young Adults with Autism Spectrum Disorder and Borderline/Mild Mental Retardation. *Sexuality and Disability*, 28(2), 93–104. <https://doi.org/10.1007/s11195-009-9145-9>

Isler, A., Tas, F., Beytut, D., & Conk, Z. (2009). Sexuality in Adolescents with Intellectual Disabilities. *Sexuality and Disability*, 27(1), 27–34.

<https://doi.org/10.1007/s11195-009-9107-2>

Jahoda, A., & Pownall, J. (2014). Sexual understanding, sources of information and social networks; the reports of young people with intellectual disabilities and their non-disabled peers: Sexual understanding and young people. *Journal of*

Intellectual Disability Research, 58(5), 430–441.

<https://doi.org/10.1111/jir.12040>

Koller, R. (2000). [No title found]. *Sexuality and Disability*, 18(2), 125–135.

<https://doi.org/10.1023/A:1005567030442>

Lasgaard, M., Nielsen, A., Eriksen, M. E., & Goossens, L. (2010). Loneliness and Social Support in Adolescent Boys with Autism Spectrum Disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(2), 218–226.

<https://doi.org/10.1007/s10803-009-0851-z>

Leighton, D. (2004). *Assessment of Sexual Knowledge (ASK) Test booklet*.

Leutar, Z., & Mihoković, M. (2007). Level of Knowledge about Sexuality of People with Mental Disabilities. *Sexuality and Disability*, 25(3), 93–109.

<https://doi.org/10.1007/s11195-007-9046-8>

Löfgren-Mårtenson, L. (2004). “May I?” About Sexuality and Love in the New Generation with Intellectual Disabilities. *Sexuality and Disability*, 22(3), 197–

207. <https://doi.org/10.1023/B:SEDI.0000039062.73691.cb>

Louw, J. S., Kirkpatrick, B., & Leader, G. (2020). Enhancing social inclusion of young adults with intellectual disabilities: A systematic review of original empirical studies. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 33(5), 793–807.

<https://doi.org/10.1111/jar.12678>

Mattila, J., Määttä, K., & Uusiautti, S. (2017). ‘Everyone needs love’ – an interview study about perceptions of love in people with intellectual disability (ID).

International Journal of Adolescence and Youth, 22(3), 296–307.

<https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1167749>

May, C. (2012). An Investigation of Attitude Change in Inclusive College Classes Including Young Adults With an Intellectual Disability. *Journal of Policy and*

Practice in Intellectual Disabilities, 9(4), 240–246.

<https://doi.org/10.1111/jppi.12013>

McCarthy, M., Bates, C., Elson, N., Hunt, S., Milne-Skillman, K., & Forrester-Jones, R. (2022). ‘Love makes me feel good inside and my heart is fixed’: What adults with intellectual disabilities have to say about love and relationships. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 35(4), 955–965.

<https://doi.org/10.1111/jar.12893>

Merrells, J., Buchanan, A., & Waters, R. (2019). “We feel left out”: Experiences of social inclusion from the perspective of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(1), 13–22.

<https://doi.org/10.3109/13668250.2017.1310822>

Murphy, N. A., & Elias, E. R. (2006). Sexuality of children and adolescents with developmental disabilities. *PEDIATRICS*, 118(1), 398-403.

<https://doi.org/10.1542/peds.2006-1115>

Nelson, B., Odberg Pettersson, K., & Emmelin, M. (2020). Experiences of teaching sexual and reproductive health to students with intellectual disabilities. *Sex Education*, 20(4), 398–412. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1707652>

Newton, G. [χ.χ]. *Social/ Sexual Awareness*. Autism Research Institute. Ανακτήθηκε 2023, Νοέμβριος 23. <https://autism.org/social-sexual-awareness/>

Nichols, S., & Blakeley-Smith, A. (2009). “I’m Not Sure We’re Ready for This ...”: Working With Families Toward Facilitating Healthy Sexuality for Individuals With Autism Spectrum Disorders. *Social Work in Mental Health*, 8(1), 72–91.

<https://doi.org/10.1080/15332980902932383>

Oloidi, E. O., Northway, R., & Prince, J. (2022). ‘People with intellectual disabilities living in the communities is bad enough let alone...having sex’: Exploring

societal influence on social care workers' attitudes, beliefs and behaviours towards support for personal and sexual relationship needs. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 35(4), 1037–1048.

<https://doi.org/10.1111/jar.12839>

Orsmond, G. I., Krauss, M. W., & Seltzer, M. M. (2004). Peer Relationships and Social and Recreational Activities Among Adolescents and Adults with Autism.

Journal of Autism and Developmental Disorders, 34(3), 245–256.

<https://doi.org/10.1023/B:JADD.0000029547.96610.df>

Peterson, J. J., Lowe, J. B., Peterson, N. A., Nothwehr, F. K., Janz, K. F., & Lobas, J. G.

(2008). Paths to Leisure Physical Activity among Adults with Intellectual Disabilities: Self-Efficacy and Social Support. *American Journal of Health Promotion*, 23(1), 35–42.

<https://doi.org/10.4278/ajhp.07061153>

Rabionet, S. (2014). How I Learned to Design and Conduct Semi-structured Interviews: An Ongoing and Continuous Journey. *The Qualitative Report*.

<https://doi.org/10.46743/2160-3715/2011.1070>

Retznik, L., Wienholz, S., Höltermann, A., Conrad, I., & Riedel-Heller, S. G. (2021). “It tingled as if we had gone through an anthill.” Young People with Intellectual Disability and Their Experiences with Relationship, Sexuality and Contraception. *Sexuality and Disability*, 39(2), 421–438.

<https://doi.org/10.1007/s11195-020-09670-z>

Retznik, L., Wienholz, S., Höltermann, A., Conrad, I., & Riedel-Heller, S. G. (2022).

Young People with Intellectual Disability and Their Experiences with Intimate Relationships: A Follow-up Analysis of Parents' and Caregivers' Perspectives.

Sexuality and Disability, 40(2), 299–314. [https://doi.org/10.1007/s11195-021-](https://doi.org/10.1007/s11195-021-09721-z)

[09721-z](https://doi.org/10.1007/s11195-021-09721-z)

- Santinele Martino, A. (2022). 'I don't want to get in trouble': A study of how adults with intellectual disabilities convert and navigate intellectual disability sexual fields. *Culture, Health & Sexuality*, 24(9), 1230–1242.
<https://doi.org/10.1080/13691058.2021.1942552>
- Schaafsma, D., Stoffelen, J. M. T., Kok, G., & Curfs, L. M. G. (2013). Exploring the Development of Existing Sex Education Programmes for People with Intellectual Disabilities: An Intervention Mapping Approach. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 26(2), 157–166.
<https://doi.org/10.1111/jar.12017>
- Schaafsma, D., Kok, G., Stoffelen, J. M. T., van Doorn, P., & Curfs, L. M. G. (2014). Identifying the important factors associated with teaching sex education to people with intellectual disability: A cross-sectional survey among paid care staff. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 39(2), 157–166.
<https://doi.org/10.3109/13668250.2014.899566>
- Schmidt, E. K., Dougherty, M., Robek, N., Weaver, L., & Darragh, A. R. (2022). Sexual Experiences and Perspectives of Adolescents and Young Adults With Intellectual and Developmental Disabilities. *Journal of Adolescent Research*, 37(2), 280–305. <https://doi.org/10.1177/07435584211028225>
- Siebelink, E. M., de Jong, M. D. T., Taal, E., & Roelvink, L. (2006). Sexuality and People With Intellectual Disabilities: Assessment of Knowledge, Attitudes, Experiences, and Needs. *Mental Retardation*, 44(4), 283–294.
[https://doi.org/10.1352/0047-6765\(2006\)44\[283:SAPWID\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1352/0047-6765(2006)44[283:SAPWID]2.0.CO;2)
- Snell, W. E., Fisher, T. D., & Walters, A. S. (1993). The multidimensional sexuality questionnaire: An objective self-report measure of psychological tendencies associated with human sexuality. *Annals of Sex Research*, 6(1), 27–55.

<https://doi.org/10.1007/BF00849744>

Stacey, T.-L., Froude, E. H., Trollor, J., & Foley, K.-R. (2019). Leisure participation and satisfaction in autistic adults and neurotypical adults. *Autism, 23*(4), 993–1004. <https://doi.org/10.1177/1362361318791275>

Stancliffe, R. J., & Parmenter, T. R. (1999). The *Choice Questionnaire*: A scale to assess choices exercised by adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 24*(2), 107–132.

<https://doi.org/10.1080/13668259900033911>

Sullivan, A. & Caterino, L. C. (2008). Addressing the Sexuality and Sex Education of Individuals with Autism Spectrum Disorders. *Education and Treatment of Children, 31*(1), 381–394. <https://doi.org/10.1353/etc.0.0001>

van Asselt-Goverts, A. E., Embregts, P. J. C. M., Hendriks, A. H. C., Wegman, K. M., & Teunisse, J. P. (2015). Do Social Networks Differ? Comparison of the Social Networks of People with Intellectual Disabilities, People with Autism Spectrum Disorders and Other People Living in the Community. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 45*(5), 1191–1203. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2279-3>

Wilson, N. J., Jaques, H., Johnson, A., & Brotherton, M. L. (2017). From Social Exclusion to Supported Inclusion: Adults with Intellectual Disability Discuss Their Lived Experiences of a Structured Social Group. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 30*(5), 847–858.

<https://doi.org/10.1111/jar.12275>

Wood, M. (2004). Sexuality and relationships education for people with Down syndrome. *Down Syndrome News and Update, 4*(2), 42-51.

<https://assets.cdn.down-syndrome.org/pubs/a/practice-330.pdf>

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30–41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

Παράρτημα Ι

ΟΔΗΓΟΣ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

1ο Μέρος- Δημογραφικές ερωτήσεις

1. Πώς ονομάζεσαι;
2. Πόσο χρονών είσαι;

2ο Μέρος- Κυρίως μέρος

Κοινωνική Στήριξη -Κοινωνικό Δίκτυο των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Σκοπός του άξονα αυτού είναι να διαπιστωθούν οι προτιμήσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία για τον ελεύθερο χρόνο τους καθώς και το κατά πόσο αποφασίζουν οι ίδιοι/ίδιες ή κάποιος από τον περίγυρό τους για τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους. Προσδοκάται, επίσης, να διαπιστωθεί εάν τα άτομα αυτά σχηματίζουν φιλικές σχέσεις και πως περνούν τον χρόνο τους με τους φίλους τους. Τέλος, διερευνώνται οι οικογενειακές σχέσεις των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία, και συγκεκριμένα, το κατά πόσο η οικογένειά τους τους βοηθά και τους στηρίζει, όταν το χρειαστούν.

Ελεύθερος Χρόνος

1. Τι σου αρέσει να κάνεις στον ελεύθερο χρόνο σου;
2. Ποιος επιλέγει τι θα κάνεις στον ελεύθερο χρόνο σου;
3. Πηγαίνεις σε κάποια δραστηριότητα;
4. Επιλέγεις εσύ με ποιες δραστηριότητες θα ασχοληθείς ή κάποιος άλλος;
5. Υπάρχει κάποιος που απαγορεύει σε εσένα να βγεις έξω όποτε θέλεις;
6. Ποιος αποφασίζει αν εσύ επιτρέπεται να βγεις έξω και να επισκεφθείς κάποιο συγγενικό πρόσωπο ή κάποιον/κάποια φίλο/φίλη σου;

Φιλικές Σχέσεις

7. Έχεις φίλους/φίλες;
8. Ποιοι/ποιες είναι οι φίλοι/φίλες σου; Πού τους/τις γνώρισες;
9. Κάνεις παρέα με άτομα του αντίθετου φύλου;
10. Με τους/τις φίλους/φίλες σου συναντιέστε έξω από τα εργαστήρια/ σύλλογο κλπ;
11. Τι σου αρέσει να κάνετε μαζί;
12. Όταν έχεις κάποιο πρόβλημα μιλάς σε κάποιον/κάποια φίλο/φίλη σου για αυτό; Αν ναι, ποιος/ποια φίλος/φίλη σου είναι αυτός/αυτή;

Οικογενειακές Σχέσεις

13. Ζεις με την οικογένειά σου;
14. Περνάς χρόνο με την οικογένειά σου; Αν ναι, τι κάνετε συνήθως;

15. Τι σου αρέσει να κάνεις με την οικογένειά σου στον ελεύθερο χρόνο σας;
16. Εάν θέλεις να καλέσεις έναν φίλο/ φίλη σου στο σπίτι σου πρέπει να πάρεις άδεια από κάποιο άτομο της οικογένειάς σου; Αν ναι, από ποιο;
17. Όταν χρειαστείς βοήθεια, υπάρχει κάποιο άτομο της οικογένειάς σου δίπλα σου; Αν ναι, ποιο άτομο είναι;
18. Όταν έχεις κάποιο πρόβλημα μιλάς στην οικογένειά σου για αυτό; Αν ναι, με ποιο άτομο της οικογένειάς σου;

Σεξουαλική Εκπαίδευση των νέων με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Σκοπός του άξονα αυτού είναι να διαπιστωθεί το κατά πόσο οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία ενημερώνονται, και από ποιους ενημερώνονται, για θέματα περί σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων. Δίνεται έμφαση, επίσης, στο εάν έχουν λάβει σεξουαλική εκπαίδευση και τι αυτή τους προσέφερε. Τέλος, διερευνάται η άποψή τους σχετικά με τη σημασία της παροχής της σεξουαλικής εκπαίδευσης στους/στις ίδιους/ίδιες και των θεμάτων στα οποία θα πρέπει να επικεντρώνεται.

1. Σου έχει μιλήσει κανείς από το κοντινό περιβάλλον σου για θέματα σεξουαλικότητας και σχέσεων; Αν ναι, ποιος;

Σε περίπτωση που του/της έχουν μιλήσει:

- 1α. Σου μίλησαν επειδή είχες εσύ απορίες ή από μόνοι τους;
- 1β. Οι συζητήσεις αυτές έγιναν όταν εσύ πήγαινες στο δημοτικό, στο γυμνάσιο ή όταν ήσουν μεγαλύτερος/η;

Σε περίπτωση που δεν του/της έχουν μιλήσει:

1γ. Εσύ είχες απορίες σχετικά με τις αλλαγές στο σώμα σου, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις; Αν ναι, τους τις έκανες και δε σου απάντησαν;

2. Χρησιμοποιείς το διαδίκτυο για να βρεις απαντήσεις σε ερωτήματα για τις σχέσεις και τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα σου;

3. Συζητάς με τους φίλους σου θέματα για τις σχέσεις και τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα σας ;

4. Έχεις λάβει από το σχολείο σεξουαλική εκπαίδευση; Αν ναι, την έλαβες στο δημοτικό, γυμνάσιο ή λύκειο;

Στην περίπτωση που έχει λάβει σεξουαλική εκπαίδευση:

4α. Ποιος σου παρείχε τη σεξουαλική εκπαίδευση;

4β. Τι έμαθες μέσα από τη σεξουαλική εκπαίδευση που έλαβες;

4γ. Μέσω της σεξουαλικής εκπαίδευσης που έλαβες, έμαθες να προστατεύεις τον εαυτό σου από μη επιθυμητές σεξουαλικές σχέσεις;

Στην περίπτωση που δεν έχει λάβει σεξουαλική εκπαίδευση:

4δ. Θα ήθελες να λάβεις μια εκπαίδευση η οποία θα σου έδινε γνώσεις για θέματα περί σεξουαλικότητας και σχέσεων;

4ε. Για ποιο θέμα περί σεξουαλικότητας και σχέσεων θα ήθελες να αποκτήσεις επιπλέον γνώσεις;

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ: τα μέρη του σώματος, οι αλλαγές του ατόμου κατά την περίοδο της εφηβείας, η προσωπική υγιεινή, οι ιατρικές εξετάσεις, η αυτοεικόνα, οι κοινωνικές δεξιότητες (λόγου χάρη ανάπτυξη σχέσεων), η σεξουαλική εκπαίδευση, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, οι στρατηγικές αντισύλληψης, η ενημέρωση για τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, η σεξουαλική κακοποίηση, τα δικαιώματα και οι ευθύνες της σεξουαλικής συμπεριφοράς του ατόμου

Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Σκοπός του άξονα αυτού είναι να διαπιστωθεί το κατά πόσο οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία συνειδητοποιούν τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα τους και στο σώμα του αντίθετου φύλου κατά την περίοδο της εφηβείας. Επιπλέον, διερευνάται το κατά πόσο αναγνωρίζουν τα ιδιωτικά μέρη του σώματος και των δύο φύλων. Τέλος, επιδιώκεται να διαπιστωθεί η άποψη τους περί των διαφυλικών σχέσεων καθώς και εάν οι ίδιοι/ίδιες συνειδητοποιούν τη σεξουαλική επιθυμία που νιώθουν προς ένα άλλο άτομο.

1. Από τις δύο εικόνες που θα σου δείξω, θέλω να μου δείξεις ποια περιέχει άτομο του ίδιου φύλου με εσένα; (*Παράρτημα 2*)
2. Συνειδητοποίησες κάποιες αλλαγές στο σώμα σου από όταν τελείωσες το δημοτικό; Αν ναι, ποιες ήταν αυτές;
3. Στα άτομα του αντίθετου φύλου γνωρίζεις αν έχουν γίνει παρόμοιες αλλαγές στο σώμα τους από όταν τελείωσαν το δημοτικό; Αν ναι, ξέρεις ποιες είναι αυτές;
4. Ξέρεις τι είναι η περίοδος στις γυναίκες; Αν ναι, γνωρίζεις πόσο συχνά έχουν;

5. Ποια μέρη του σώματος είναι ιδιωτικά στο αντρικό σώμα;
6. Ποια μέρη του σώματος είναι ιδιωτικά στο γυναικείο σώμα;
7. Υπάρχει κάποιο άτομο που σου αρέσει;
8. Πώς νιώθεις για αυτό το άτομο;
9. Πρέπει όλοι οι άνθρωποι να έχουν σχέση;
10. Θα πρέπει όλοι οι άνθρωποι να παντρευτούν;

Έκφραση των σεξουαλικών επιθυμιών στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία

Σκοπός του άξονα αυτού είναι να διαπιστωθεί εάν οι νέοι/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία γνωρίζουν που και ποιος επιτρέπεται να αγγίζει τα ιδιωτικά μέρη του σώματός τους. Για τα άτομα που έχουν ή είχαν διαφυλικές σχέσεις, αναμένεται να διερευνηθεί ο τρόπος έκφρασής τους σε όλα τα στάδια της σχέσης. Συγκεκριμένα, από τη γνωριμία και τον τρόπο έκφρασης του σεξουαλικού ενδιαφέροντός τους προς το άλλο άτομο, έως τον τρόπο έκφρασης της σεξουαλικής επιθυμίας τους κατά τη διάρκεια της σχέσης. Για τα άτομα που δεν είχαν κάποια διαφυλική σχέση έως τώρα, αναμένεται να διαπιστωθούν οι απόψεις τους σχετικά με τις διαφυλικές σχέσεις, καθώς και τους τρόπους με τους οποίους πιστεύουν ότι πραγματοποιείται η έκφραση της σεξουαλικής επιθυμίας σε ένα ζευγάρι.

1. Επιτρέπεται να βγάλεις τα ρούχα σου σε δημόσιο χώρο;

2. Τα ιδιωτικά μέρη του σώματός σου επιτρέπεται να τα αγγίζεις όταν είσαι σε δημόσιο χώρο;
 3. Τα ιδιωτικά μέρη του σώματός σου επιτρέπεται να τα αγγίζεις όταν είσαι σε ιδιωτικό χώρο;
 4. Ποιος επιτρέπεται να αγγίζει τα ιδιωτικά μέρη του σώματός σου;
 5. Τι κάνεις όταν σου αρέσει ένα αγόρι/ κορίτσι;
 6. Πού θα μπορούσες να γνωρίσεις κάποιο αγόρι/ κοπέλα;
 7. Όταν δύο άνθρωποι βγαίνουν ραντεβού επιτρέπεται να φιληθούν;
 8. Αποφασίζεις μόνος/η σου σχετικά με τις σχέσεις σου; Είναι δικαίωμά σου αυτό ή όχι;
 9. Εάν παντρευτείς θα ήθελες να αποκτήσεις παιδιά; Το έχεις συζητήσει με κάποιον;
- Αν ναι, τι σου έχουν πει για αυτό;
10. Είχες ποτέ κάποια σχέση;
 11. Έχεις αγόρι/κοπέλα αυτή τη στιγμή;

Σε περίπτωση που υπάρχει/ε σχέση:

- 11α. Πόσο καιρό ήσασταν ή είστε μαζί;
- 11β. Πού γνωριστήκατε με το αγόρι/κοπέλα;
- 11γ. Πόσο συχνά βρίσκεσαι/βρισκόσουν με το σύντροφό σου;
- 11δ. Η σχέση σου είναι όπως εσύ την θέλεις/ήθελες; Θα ήθελες να κάνεις κάτι άλλο με το σύντροφό σου που δεν το κάνεις/ έκανες;

11ε. Τι είδους δραστηριότητες κάνεις/ έκανες με τον σύντροφό σου; (π.χ. αγκαλιές, φιλιά, σεξουαλική επαφή, δείπνο, σινεμά, συζητήσεις, άλλες κοινωνικά κατάλληλες συμπεριφορές και δραστηριότητες)

11στ. Έχεις κάποιον ιδιωτικό χώρο όπου μπορείς/ μπορούσες να περάσεις χρόνο με το σύντροφό σου; Αν ναι, τι χώρος είναι αυτός;

11ζ. Η οικογένειά σου γνωρίζει/ γνώριζε για τη σχέση σου;

Σε περίπτωση που δεν υπάρχει σχέση:

12. Θα ήθελες να κάνεις μια σταθερή σχέση με κάποιο άτομο;

Αν ναι, γιατί ναι;

Αν όχι, γιατί όχι;

13. Ένα ζευγάρι πώς περνάει τον χρόνο του, όταν είναι μαζί; (π.χ. αγκαλιές, φιλιά, σεξουαλική επαφή, δείπνο, σινεμά, συζητήσεις, άλλες κοινωνικά κατάλληλες συμπεριφορές και δραστηριότητες)

Παράρτημα II

Στο Παράρτημα 2 παρουσιάζονται οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν στον Άξονα της συνέντευξης «Συνειδητοποίηση της σεξουαλικότητας στους/στις νέους/νέες με νοητική και αναπτυξιακή αναπηρία», στην ερώτηση 1: «Από τις δύο εικόνες που θα σου δείξω, θέλω να μου δείξεις ποια περιέχει άτομο του ίδιου φύλου με εσένα;»

